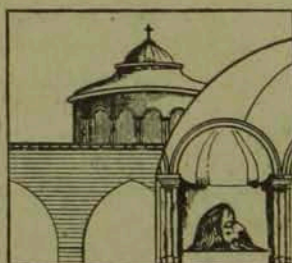

ՄԻՈՒՆ
Կրօնական Գրական
Բանասիրական

ՊԱՇՏՏՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏ. ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՀՈՐ
ԵՐԶԱՆ 1958

ԼԲ.
ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية. أدبية. ثقافية. للغة والبيان

"SION" an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ՓՈՒԱՆ ԽՄԲԱԿՐԱԿԱՆԻ	հրեա
ԵՐԵՄԻԱՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ	209
— Խաչմերուցի տօնը	210
ԿՐԹՆԱԿԱՆ	
— «Հաստով խոստովանիմ»	ՇՆՈՐՀՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ 210
ԲԱՆԱՅՏԵՂՆԱԿԱՆ	
— Սիրամանթո եւ Խնե - Զարե	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 216
ԲԱՆԱՅՏԻՐԱԿԱՆ	
— Կողմա գրիչ եւ ծաղկող	Ն. ԵՊՍ. ՇՈՎԱԿԱՆ 220
— Նարեկացու սեպդագործութիւնը	Մ. ՄԿՐԵԱՆ 222
ՀԱՅԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
— Առաքելոց կամ Ղազարու վանք	Ն. ԵՊՍ. ՇՈՎԱԿԱՆ 226
ԳԵՂԱՐՈՒՆԱՏԱԿԱՆ	
— Հայկական զարդարուեստ	Ա. Շ. ՄՆԱՅԱԿԱՆԵԱՆ 228
Սալարկուսի Ս. Յակոբայ Տանարին եւ պատանական պեղումներ այդ առթիւ	ՇՆՈՐՀՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ 232
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ	
— Արեւադալի երգեր, առաւօտեան ժամերգութիւն	Շ - Մ. 239
Կ'ը սկնդեայ Դգրոցը եւ անոր կարեւոր դերը	
Քրիստոնէական գաղափարակութեան մէջ	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ 242
Լամբերի ժողովը	244
Պատեօնական Հաղորդագրութիւն Ս. Արտոյ Դիւանէն	249
Եղիսկոպոսական Զեռնագրութիւն	251
Հաւեհայր' ի պատիւ Մամ Իննէս Արեւադ. ի	252
Ս. ՅԱԿՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ	
— Հեռագիր	252
— Եկեղեցական - Բեմական	252
— Պատեօնական	254
ՏԻՐՈՒՆԻ	
— Պիոս ԺԲ. Պապ	256
— Տ. Եղիշէ Մ. Վրդ. Իւրիւնեան	256

تصدرها - بطريركية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المؤول - صاحب النيافة الاسقف هايكازون أبراهاميان
 سبتمبر - أكتوبر - ١٩٥٨ تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس العدد ٩ - ١٠

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
 Editor - Bishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.
 Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Բ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1958

◀ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ▶

ԹԻԻ 9-10

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

Աշունը Խաչի տօներու շրջան է Հայաստանեայց Եկեղեցիի համար: Ու Հայ Երուսաղէմը դեռ կը քալէ իր Խաչի ճամբան: Տեղին ու պատշաճ է յառաջ բերել մեր Խաչի շարակաւներէն քանի մը պատանիկներ: Որքան պերճախօս են անոնք իրենց անսեթևեթ պարզութեան մէջ: Ու որքան յուսադրիչ են անոնք իրենց սրտապնդող դերին մէջ ...:

«Սուրբ Խաչն օգնական հաւատացելոց
«Կանգնեցաւ ի յերկրի յաղթող քնամունչն.
«Եկայի ժողովուրդք, երկրպագեսցուք»:

«Ապաւինեցաք ի Խաչ Քո, Աւարիչ յախտենից,
«Որ ետուր մեզ պահապան՝ յաղթող ընդդէմ քնամունչն.
«Աղաչեմք սուլաւ, Փրկիչ, պահպանեա զանձինս մեր»:

«Փայտ կենաց կանգնեալ ի մէջ տիեզերաց,
«Յոյս եւ ապաւեն ազգի մարդկան.
«Սա պանեացէ զմեզ յամենայն վճանգից մերոց»:

«Իսկ փայտ Խաչի Քո կենսատու՝ զաւազան
«Զօրութեան կենաց մարդկան եւ Յոյս հաստատութեան.
«Առաջնորդ եղեւ մեզ ի կեանսն յախտենից»:

ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԽԱԶՎԵՐԱՑԻ ՏՕՆԸ

“ՀԱԻԱՏՈՎ ԽՈՍՏՈՎԱՆԻՍ”

ԵՒ ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱՆԵՄ

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը(*) այս տարի, Ս. Խաչի տօնին (Սեպտ. 30 կիր.) հանդիսութիւններուն փայլը աւելցուց իր ներկայութեամբ:

Առաւել Ն. Ամեն. Արքայեպիսկոպոս Ս. Պատարագ մատուց Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ և խօսեցաւ կրօնաշունչ քարոզ մը բնաբան դնելով Պօղոս Առաքեալին սա՛ հաւատաւմը. «Իբրեւ srsulեալք, եւ հանապազ ուրախ եմք» (Բ. Կրնթ. 2. 10), և ըսաւ — «Կեանքի հակասութիւններն են որ կ'ապահովեն անոր նորոգումը, թէ՛ բնական երկոյթներուն և թէ՛ մարդկային գոյութեան բոլոր շրջաններուն մէջ: Երբքին նմանութեամբ մը, տրամութեան և ուրախութեան հակապատկերներն ալ իրարու կը յաջորդեն մեր կրօնական զարգացումին ամէն մէկ վայրկեաններուն, և այդ փոփոխ վիճակներուն շնորհիւ կը նորոգուի մեր հաւատքը: Խաչն ըլլալով նշան մը ցաւի և արցունքներու, եղած է ու կ'ըլլայ նաև նշան մը ցնծութեան ու մխիթարութեան: Ատո՛վ է որ քրիստոնեան կը պահէ իր հոգեկան հաւասարակշռութիւնը, առանց անձնատուր ըլլալու այդ ներհակ տրամադրութիւններէն մէկին կամ միւսին: Այսպէս կ'ըմբռնենք մեր կեանքին համար խաչին կատարած դերը, և ատո՛վ է որ մեր հոգիները ուրախ ըլլալէ չեն դադրիր՝ երբ կը տրտմինք ո՛րեւէ վիշտի պատճառով»:

(Սիոն, 1928 Հոկտ. - Նոյեմբ., էջ 348):

(*) Դուրեան Պատրիարք:

«Հաւատով խոստովանիմ եւ երկիր պապաւեմ Քեզ,
«Հայր եւ Որդի եւ Ս. Հոգի, անեղ եւ անմահ բնութիւն,
«Արարիչ հրեշտակայ եւ մարդկան եւ ամենայն եղեցոց,
«Ողորմեա Քո արարածոց եւ ինձ խղճմանդիս»:

Ներսէս Ծնորհալի Հայրապետի «Հաւատով խոստովանիմ» ազօթաշարքին առաջին հինգ(*) տուները, կ'ըսէինք մեր նախորդ գրութեան մէջ, առաւելարար հաւատոյ և պաշտաման վերաբերեալ կէտեր կը պարունակեն իրենց մէջ: Այլ բացատրութեամբ հաւատոյ տրեւաներ կը պատրաստեն գետինը որպէսզի ազօթաւորը բարձրանայ Առաւելոյ ներկայութեան Անոր մատուցանելու համար նախ պաշտամունք և ապա իր որտիւ խնդրանքները: Առաջին այս տունը սակայն բացատրութիւն մըն է 24 տուններուն մէջ այնու որ գրեթէ ամբողջութեամբ հաւատոյ խոստովանանք և պաշտամունք է և միակ ընդհանուր խնդրանք մը ունի վերջին տողին մէջ, որ կը կրկնուի միւս բոլոր տուններուն մէջ:

Երբ կը ձեռնարկենք այս սքանչելի ազօթաշարքին մէն մի տունը ընդլայնումի և պարզումի ենթարկել, մեր նպատակն է նախ շեշտել և վերլուծեցնել այս ազօթքի մէջ յայտնուած կրօնական ճշմարտութիւնները, և ապա անդրադառնալ նաև պաշտամունքի վերաբերեալ կարգ մը գործնական և արարողական սովորութեանց՝ որոնք անտեսուելու կամ մոռացութեան տրուելու վտանգին ենթարկուած են մեր եկեղեցւոյ անդամներուն կողմէն:

Նիւթին մօտեցումի մեր մեթոտը պիտի ըլլայ վերցնել իւրաքանչիւր տունի կարեւոր հաւատաւորները կամ կէտերը և ընդլայնել զանոնք մի առ մի:

«Հաւատով խոստովանիմ». ներկայիս

(*) Նախորդ յօդուածի մէջ սխալմամբ տպագրուած է չորս (Սիոն, Յուլիս - Օգոստ., էջ 165, ր. սխառակ, ներքեւէն 13րդ տող):

հասարակ գործածութեան մէջ խոստովանիլ կը նշանակէ մեղքերը հրապարակել, կամ գաղտնիքներ դուրս տալ: Սակայն մեր դասական լեզուին մէջ առ հասարակ խոստովանիլ կը նշանակէ ճշմարտութիւն մը ի լուր աշխարհին յայտարարել: Այս իմաստով է որ ի հնումն իրենց հաւատքը արկարար և հրապարակաւ յայտարարողները, և այդ իսկ պատճառով չարչարանքի և ծեծի ենթարկուող Քրիստոնեաները կը կոչուէին «խոստովանողներ», ինչպէս կ'երգուի Ս. Լուսուօրչի Շարականին մէջ, անոր չարչարանաց կապակցութեամբ. «Սոստովանող վկայ Քրիստոսի Տէր Գրիգորին»:

Կրօնքի և ազօթքի հիմքը հաւատքն է. առանց հաւատքի երկուքն ալ գոյութիւն չեն կրնար ունենալ: Ան որ Աստուծոյ կը մօտենայ՝ նախ սրտով հաւատալ պարտի և ապա բերնով խոստովանիլ՝ թէ կա՛յ Աստուած: Որուն կը պարտին իրենց գոյութիւնը թէ՛ ինք և թէ՛ համագոյքը, և Որուն փառքը պէտք է պատմէ տիեզերքը և զՈր պէտք է պաշտէ բանաւոր արարածը:

«Երկիր պազանեմ». ծունկի գալով ձեռքերն ու ճակատը գետին դնել ու համբուրել դայն՝ արարողական արտայայտութիւն է Աստուծոյ առջև խոնարհումի և Անոր կամքին համակերպելու և դայն պաշտելու: Իրականութեան մէջ «պաշտամունք» բառին, որ ծառայութիւն կը նշանակէ, տեսանելի և թանձրացեալ արտայայտութիւնն է երկրպագութիւնը: Մեր բոլոր ներքին ապրումները կը ձգտին իրենց համապատասխան տեսանելի արտայայտութիւնը գտնել. որքան ուժգին ըլլայ ներքին ապրումը նոյնքան անդիմադրելի և ինքնաբեր կ'ըլլայ անոր տեսանելի արտայայտութիւնը: Երբ կ'ազօթենք և Աստուծմէ բան մը կը խնդրենք, մեր բաղուկները ինքնաբերաբար և ազաւական ակնկալութեամբ դէպի երկինք կը բարձրանան: Եթէ զԱստուած գիտակից անկեղծութեամբ Տէր կը դաւանինք, ինքնաբերաբար մենք զմեզ ծառայի գերին մէջ կը գնենք: Անոր նկատմամբ, եթէ Աստուծոյ դէմ ըմբոստացած ենք, ուրիշ խօսքով՝ եթէ մեղք գործած ենք, ու կ'անդրադառնանք մեր ըրածին յիմարութեան, առաջին ինքնաբեր շարժումը կ'ըլլայ «անկեալ յերկիր» ճակատը գետին դնել, խոնարհելու համար զընդ հզօր ձեռամբն Աստուծոյ» (Ս. Պետր., Ե., 6):

Երկիր պազանելը, իբր խոր յարգանքի և խոնարհեցման արտայայտութիւն, շարունակաբար կիրարկուած է թէ՛ Հին և թէ՛ Նոր Կտակարաններու մէջ: Աբրահամ աստուածային այցելուները զիմաւորեց երկիրպագութեամբ: Մոգեր երբ Մանուկ Յիսուսը գտան «անկեալ երկիր պազանէին նմա»: Սատանան Յիսուսը փորձելու առին պայման դրաւ Անոր որ աշխարհի բոլոր թաւաւորութիւնները և փառքը իրեն կուտայ «եթէ անկեալ երկիր պազանիցես ինձ»: Յիսուս պատասխանեց Աստուածաշնչական պատուէրը մէջ բերելով. «Տեսան Աստուծոյ Բուժ երկիր պագցես և զնա միայն պաշտցես»: Ուրեմն Յիսուսի իսկ հաւատաւով երկիր պազանել և պաշտել իրարու գրեթէ համազօր եղբեր և արարքներ են: — Արդարեւ երկրպագութեամբ պաշտամունքի մասնակցիլ ամենասովորական երևոյթ մըն էր ի հնումն: Գերագոյն պաշտամունքին, այսինքն Ս. Պատարագի ընթացքին, ինչպէս նաև առօրեայ պաշտամանց բոլոր ազօթքներու մէջ, խաղաղութեան տըլուութենէ վերջ շարունակ հրաւէր կ'ըլլայ պաշտամանց մասնակցողներուն «Աստուծոյ երկիր պագեցուք»: Ի հնումն այս հրաւէրին վրայ, առհասարակ պաշտամունքի բոլոր մասնակցողներ, իրրն մէկ մարմին, կ'ըլլայ նախնի գետին և երկրպագութիւն կ'ընէին: Ներկայիս սակայն ստոյգ է թէ տիրող բարքեր, մտայնութիւններ և մանաւանդ գործածուող հագուստի տարազներ արգելք են այս հրաւէրի դասական կիրարկութեան: Այս նկատմաներով Լատին եկեղեցիի մէջ երկրպագութիւնը ծնրադուրեան վերածուած է. իսկ Էսողոքական քրիստոնեաներու մէջէն իսպառ վերցուած է: Նոյն ընթացքը ակնհայտ է նաև մեր մէջ: Ամերիկայի հայ եկեղեցիներու մէջ, ինչպէս նաև գրեթէ ամէն տեղ ուր հոտարանի գրութիւնը ընդհանրացած է, բոլորովին վերցուած է երկրպագելու սովորութիւնը: Մեր հին սերունդի և հին աշխարհի մէջ է որ այս վաղընջական ու Ստուածաշնչական կրօնական արարմունքը դեռ իր գոյութիւնը կը շարունակէ:

Կրօնական և ընկերային արարմունքներու մէջ էականը ոգին և սկզբունքն է: Ու է արարմունք որ չրսի սկզբունքէ մը կամ ոգեղէն ապրումի մը արտայայտու-

թիւնը չէ. անխման է և կեղծիք: Միւս կողմէն ունի սկզբունք և ներքին ապրում որ իր անասնելի արտայայտութիւնը չի գտնել՝ մեռել է, ուժականութենէ և կենսունակութենէ զուրկ է: Հետեւաբար այս երկուքը, ոգի և արտայայտութիւն, կամ սկզբունք և կիրարկութիւն, միասին կ'ընթանան, մին առանց միւսին մեռել է: Այս երկուքին մէջ տարբերութիւնը այն է որ մին (ոգին և սկզբունքը) անփոփոխ է, իսկ միւսը՝ (արտայայտութիւն և կիրարկութիւն) փոփոխական կրնայ ըլլալ: Մէկ և նոյն սկզբունքը բազում կերպերով կարելի է կիրարկել: Հետեւաբար կրթամանակներու բերումով և պահանջքով առաւել և և և կերպերով կը վերնայ, անոր հետ պէտք չէ մեռնի նաև անոր ետին կեցող սկզբունքը: ալ արտայայտութիւնը կերպով: Երկրպագութեան մերձաւորագոյն արարմունքը խոր խանդութիւնն է: Հետեւաբար ըլլայ ժամերգութեան ընթացքին, կամ ըլլայ Ս. Պատարազի միջոցին երբ Աստուծոյ երկիր պագեցուցաւ հրաւիր կողմայ, բոլոր աղօթաւորները, իբրեւ մէկ մարմին պէտք է ծոխն և խորունկ խոնարհութիւն մը ընեն: Դիտաւոր արարմունքը որով եկեղեցիի ներկաները պաշտամունքի կը մասնակցին գրեթէ այս է միայն: Այլապէս՝ ներկաները կը վերածուին լոկ հանգիստաններու: Իսկ հանգիստան ըլլալու համար եկեղեցի երթալը ոչ բարոյական պարտաւորութիւն է, ոչ եկեղեցիի հրահանգն է և ոչ ալ՝ Աստուծոյ կամքն է: Իսկ աստուծոյ պաշտամունքին գործնականապէս մասնակցելու համար երթալը երեքն ալ է միանգամայն:

«Քեզ, Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի»: Հաւատքով խոստովանանք և երկրպագութիւնը կ'ուղղուին Աստուծութեան երեք Անձերուն: Նկատելի է որ երեք Անձերուն համար գործածուած դերանունը եզակի է, «Քեզ»: Առանց խորանալու աստուծաբանական հարցերու մէջ, պէտք է հաստատել որ Քրիստոնէական կրօնքի դաւանանքի հիմնական մասն է հաւատալ ի Հայր, յՈրդի և ի Ս. Հոգի: Քրիստոնէական եկեղեցիի դաւանաբանական հիմնական տարբերութիւնը այս է միւս բոլոր կրօնքներէն: Աշխարհի միւս բոլոր կրօնքները երկու գլխաւոր խումբերու կը բաժնուին. ա) բացարձակ միաս-

տուածութիւն, ինչպէս են Մոլոմոսականութիւնը և Մահմետականութիւնը, և բ) բազմաստուածութիւն, որ իր մէջ կը բաժնուի գրեթէ միացելու բոլոր կրօնքները:

Քրիստոնէական հասկացողութեամբ Աստուծոյ անձնութեան էակ մըն է, այսինքն անհունօրէն բանաւոր, ինքնագիտակից և ինքնակամ Հոգի մըն է: Կոյր և անձնանական ոյժ մըն է: Ինականաբար Աստուծոյ անձնականութիւնը անհունօրէն կը գերազանցէ մարդկային անձնականութիւնը, որ իր մանրանկար պատկերն է միայն: Աստուծութիւնը ոչ միայն անձնական է այնպէս իր մէջ գոյութիւն ունին երեք Անձեր: Այս ճշմարտութիւնը մարդկութեան տրուած է գերբնական յայտնութեամբ: Մարդ իր բանականութեամբ բնութիւնը ուսումնասիրելով կը հասնի Աստուծոյ գոյութեան ճշմարտութեան, սակայն երեք ի վիճակ պիտի չըլլար գտնելու Աստուծութեան մէջ երեք Անձերու գոյութեան ճշմարտութիւնը՝ եթէ այդ յայտնուած չըլլար իրեն: Ուրեմն Քրիստոնեաներս կը հրաւիրուին հաւատալու և պաշտելու մէկ Աստուծութիւն միայն, որ մեզի կը յայտնուի երեք Անձերով: Մեր յախտնական կեանքը մեզի կ'իջնէ երեք աղբւրներէ. Հայր Աստուծոյ՝ որ կը ստեղծէ զմեզ, Որդի Աստուծոյ՝ որ կը փրկէ զմեզ, և Հոգի Աստուծոյ՝ որ կը սրբացնէ զմեզ: Հայր, Որդի և Ս. Հոգի միասնաբար կը կոչուին Ս. Երեւոյթիւն, որու մասին, ինչպէս Անձերէն խրատան չիւրի մասին, կ'անդրադառնանք աւելի հանգամանօրէն յաջորդ տուններու մէջ:

«Անեղ եւ անմահ բնութիւն». Աստուծութեան մասին շատ խտացեալ հաւատում մըն է այս: Բնութիւնը բառը հայերէն լեզուի մէջ ամենէն զգուար հասկնալի, և հետեւաբար՝ զգուար բացատրելի բառ մըն է: Եթէ մինչև իսկ փորձ ընենք գայն սահմանել, դարձեալ կը մնայ զգուար ըմբռնելի հասարակ միտքերու համար, որովհետև այս բառը միտքով միայն բռնուելիք գաղափար մը կ'արտայայտէ. այլ բացատրութեամբ՝ մեր զգայարաններուն՝ և հետեւաբար մեր զգալի փորձառութեան ներքեւ ինկող իրականութիւն մը չի ներկայացներ, այլ՝ մաստաւորօրէն միայն ըմբռնուած գաղափար մը կ'արտայայտէ: Բառին այս վերափար մը կ'արտայայտէ: Բառին այս վերափարն հանգամանքը պատճառ հղած է որ

տարբեր-տարբեր խմատներով հասկացուի այն և ծնունդ տալ անհատնում եկեղեցական զեճերու, մինչև իսկ պատճառ դառնալով եկեղեցական անդամանիլի և անգիրադատնալի բաժանու մներու:

Բնութիւն բառը ներկայիս կը սահմանուի իբրև «համադրութիւնը էակի մը կամ առարկայի մը ա՛յն յատկութեանց որոնք ի բնէ իրեն են, և որոնցմով այդ էակը կամ առարկան կը զատորոշուի միւսներէն»: Հայերէն լեզուին մէջ ալ, արդարև, բուն բառը, որ արմատն է բնութիւն եզրին, կը նշանակէ սկզբնական, հարազատ: Այստեղ Աստուածային Բնութեան իբրև յատկանիշ կը տրուին երկու ածականներ, «Անեղ և անմահ», որոնք միայն Աստուծոյ յատուկ են և զԱյն կը զատորոշեն միւս բոլոր էակներէն:

«Անեղ» կը նշանակէ նա որ չէ ստեղծուած, նա որ ուրիշի մը չի պարտի իր գոյութիւնը, հետեաբար՝ նա որ ինքնագոյ է: Իսկ «անմահ» ածականը կը շեշտէ աստուածային բնութեան մահուան կամ վախճանի մը ենթակայ չըլլալը: Այս երկու կարճ և համապարփակ ածականները իրենց մէջ կը խտացնեն աստուածային բնութեան յաւիտեականութիւնը: Անեղ ածականը կը յատկանշէ Աստուծոյ յաւիտեականութիւնը անցեալին յարաբերաբար, այսինքն կը հաստատէ Անոր անսկիզբ ըլլալը՝ իսկ անմահը՝ ապագային յարաբերաբար, այսինքն կը հաստատէ Աստուծոյ անվախճան ըլլալը:

«Արարիչ հրեշտակաց եւ մարդկան եւ աննայն եղելոց»: Աստուածային բնութեան միւս կարևորագոյն ստորեկներն է Արարիչ ըլլալը: Առաջին երկու ածականները կը յատկանշեն Աստուծոյ կայական հանգամանքը. իսկ Արարիչը՝ կը յատկանշէ Անոր ուժական և գործող հանգամանքը: Առաջին երկու ածականները յարաբերական են ժամանակի, իսկ Արարիչը՝ միշտի, որուն մէջ գոյութիւն ունին, կը գործեն և կը բարեւրըջուին եղած բաները:

Աստուած Արարիչ է նախ՝ հրեշտակներու: Հրեշտակներու ստեղծումը չէ պատմուած Աստուածաշունչի ստեղծագործութեան պատմութեան մէջ, սակայն շարունակաբար ակնարկուած է անոնց գոյութեան և գործունէութեան Ս. Գիրքի սկիզբէն մինչև վերջը, Ծննդոցէն մինչև Յայտնութեան

գիրքը: Հրեշտակ կը նշանակէ մեր լեզուին մէջ պատգամաւոր, և իր այս հասարակ լեզուով գործածուած է անխտիր՝ իբրև պատգամաւոր զրկուած թէ մարդերու համար և թէ՛ հոգեգէն էակներու համար: Հրեշտակ բառին այս իմաստը — պատգամաւոր — կը ճշդէ մասամբ մը գէթ անոնց գերը և զիրքը ստեղծագործութեան մէջ: Արդարև հրեշտակները Աստուծոյ պատգամաւորներն են, որոնք կը զրկուին Անոր համաները և կամքը գործադրելու համար, ինչպէս կը հաստատէ Եբրայեցեաց Թուգթի հեղինակը: Հրեշտակները, կ'ըսէ ան, «ըստ պատահարոյ Հոգիներ են, որոնք կը զրկուին ի սպասաւորութիւնը անոնց՝ որոնք փրկուցութիւնը պիտի ժողովեան» (Ա. 14): Եւ արդարև քաղում են տեղիքներ, թէ՛ Հին և թէ՛ Նոր Կտակարաններու մէջ, ուր հրեշտակներ կը զրկուին սպասաւորելու համար Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդին, թէ Հին եկեղեցիին և թէ Նոր եկեղեցիին, ինչպէս նաև Աստուծոյ ընտրեալ մարդերու թէ՛ Հին և թէ՛ Նոր Ուխտին մէջ: Հրեշտակներ երեւեցան և օգնեցին Որբահամին և Մովսէսին, Ս. Կոյսին և մինչև իսկ Յիսուսին, Պետրոսին և Պօղոսին ու գեո ուրիշ շատ շատերուն:

Հրեշտակներու բնութեան մասին մեր գիտցածն այն է որ անոնք հոգեղէն էակներ են, օժտուած՝ բանականութեամբ և ազատ կամքով, մարդոց պէս, և հետեաբար լոկ ոյժեր չեն այլ՝ անձնաւոր էակներ: Աստուած զանոնք ստեղծած է ոչ միայն Աստուած զանոնք ստեղծած է զանոնք իբրև հոգիներ, այլ ստեղծած է զանոնք «կրակէ»: Աստուած արար զհրեշտակս իւր հոգիս, և զպաշտօնեայս իւր ի հուր կիզելոյ» (Սլմ. ճգ. 4):

Կրակի պատկերը կը յատկանշէ հրեշտակներու արագաշարժութիւնը և մաքրութիւնը:

Առ հասարակ ընդունուած է որ հրեշտակներու թիւը հազարք հազարաց է և բիւրք բիւրուց. ոչ կ'աւելնան, ոչ ալ կը պակսին: Դարձեալ ընդունուած է որ անոնք զանազան դասակարգերու կը բաժնուին, համաձայն իրենց պաշտօններուն, և ըստ իրենց մերձաւորութեան Աստուծոյ, և ըստ իրենց հրեշտակապետաց և երգութիւնների: (Տես Հրեշտակապետաց և երգութիւնների մասին Յիսուսի խօսքը Մատթ. 22: 30-31): Ընդունուած է նաև որ արականները,

մէն ոք, յատկապէս փոքրիկները, իրենց պահապան հրեշտակներն ունին (Մատթ. ԺԷ. 10): Կան հրեշտակագետներ որոնցմէ երկուքը յանուանէ յիշատակուած են Աստուածաշունչին մէջ. Գաբրիէլ (Դան., Ը., 16, Ղկա. Ա., 19 և 26) և Միխայէլ (Դան., Ժ., 13, Յազար. Ա., 19, Յայտ., ԺԲ., 17):

Ինչպէս մարդը, այնպէս ալ հրեշտակներէն ոմանք, մեղանչեցին և ինկան Աստուծոյ շնորհքէն և վտարուեցան Անոր ներկայութենէն: Այս մասին Յուդայի Թուգթին մէջ ըսուած է. «Հրեշտակները որոնք չպահեցին իրենց իշխանութիւնը, այլ թողին իրենց բնակութիւնը, Աստուած դատաստանի մեծ օրուան համար պահեց զանոնք խաւարի մէջ մշտնջենական կապանքով» (հմբ. 6): Աստուծոյ կողմէ իրենց համար սահմանուած իշխանութիւնը և դիրքը չպահող, և ամբարտաւանելով աւելի բարձր իշխանութեան ձգտող այս հրեշտակները կորսնցուցին նաև իրենց ունեցած դիրքը և վերածուեցան աստանաեցում որոնք կ'աշխատին ամէն միջոցներով մարդիկն ալ իրենց վիճակին իջեցնել, զանոնք փորձութեան և մեղքի մէջ ձգելով: Պօղոս Առաքեալ չարութեան դեմ կը կոչէ «հրեշտակստան»: Պետրոս Առաքեալ կ'աւելցնէ. «Զեր ոսոյսը, Սատանան, առիծի պէս կը մոնչէ, կը պտտի և կը փնտռէ թէ ով կ'ուզէ» (Ա. Պետր., Ե., 8):

Աստուած Արարիչ է նաև Մարդկան: Մարդու ստեղծումը իր մանկունակ պարզութեան և գրաւչութեան մէջ պատմուած է Աստուածաշունչի առաջին էջերուն մէջ: Այդ էջերը մէկ կողմէն կը ծածկեն ստեղծագործութեան հրաշալի երևոյթին, այսպէս ասած՝ իրական երեսը, միւս կողմէն սակայն կը յայտնեն այս վսեմ և անպատմելի արարչական արարքին, այսպէս ըսեմք, խորհրդանշական երեսը: Այս կապակցութեամբ կրնանք մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի հետ կրկնել. «Գոհանամք զքէն, Տէր երկնի և երկրի զի ծածկեցեր զայս յիմաստեց եւ ի զիստեց եւ յայտնեցեր զայոյց» (Ղկա., Ժ. 21): Արդարև աշխարհի «խմաստունները և գիտուններ» իրենց ծովածաւալ գիտութեամբ գեռ ստուգապէս չեն գիտէր թէ մարդ ինչպէս և երբ երեցած է երկրագունդի վրայ. այս մասին իրենց ըսածները առհասարակ վարկածներ են՝ յաճախ մին միւսը

հերքող: Իսկ Աւետարանի ամենակները զիտեն թէ ինչ կերպով մէջտեղ եկած է մարդը. «Եւ Աստուած ստեղծեց մարդը. Աստուած մարդը ստեղծեց ըստ իր պատկերին. արու և էգ ստեղծեց. օրհնեց զանոնք Աստուած և ըսաւ. Աճեցէք ու բազմացէք, և լեցուցէք երկիրը և տիրեցէք անոր, իշխեցէք ծովու ձուկերուն, երկնքի թռչուններուն և երկրի բոլոր կենդանիներուն» (Ծննդ., Ա., 26-28): Աւելին. «Եւ ստեղծեց Տէր Աստուած մարդը երկրի հողէն. և փչեց անոր երեսին կեանքի շունչը, և մարդը եղաւ կենդանի հոգի» (Ծննդ. Բ. 7): Մարդու ստեղծման և բնութեան մասին բաւական է այսչափ զիտնալը, որովհետեւ էականը այսչափ է. թէ մարդ ստեղծուած է Աստուծոյ կողմէ, թէ՛ Անոր պատկերին համաձայն ստեղծուած է. թէ՛ մեր երկրագունդին իբրև իշխան ստեղծուած է. և թէ իր մէջ կայ մասնիկ մը Աստուծոյ անմահ շունչէն որ կը վերածէ զինք անմահ հոգիի: Ասկէ աւելին, եթէ մարդու կազմախօսութեան մասին է՝ մարդուն ծանօթութեան սահմանին մէջ կ'իյնայ, իսկ եթէ մարդու ծագման և սկիզբի մասին է, անկայուն վարկած է լոկ:

«Ամենայն եղելոց». Աստուած ինքնին «Ամեն» է, բայց ստեղծիչն է բոլոր եղելոցներուն, որոնց մէջ են ոչ միայն մեր երկրագունդի վրայ եղածները, այլ նաև արեւն ու լուսինը, աստղերն ու մոլորակները, և ամբողջ տիեզերքի պարունակութիւնը: Իր անունին արժանի ու է զիտնական կամ իմաստասիրական գրութիւն չի կրնար ըսել որ բնութիւնը արդիւնք է պատահականութեան կամ բախտի: Պարկեշտ գիտնական մը կամ իմաստասէր մը, եթէ չուզեր յայտարարել Աստուածաշնչական ճշմարտութիւնը, միակ հաւատաւոր որ կրնայ ընել տիեզերքի ծագման մասին խոստովանելն է թէ «չէնք զիտեր»: Որովհետեւ «գիտնականք» իրապէս չեն գիտեր թէ ճիշդ ըսուածը ինչպէս ի գոյ եկած է. չեն գիտեր թէ անկենդան նիւթին մէջ ինչպէս կեանք մտած է. չեն գիտեր թէ կեանքին մէջ ուրիշ՞ զգացականութիւն և բանականութիւն մտած է: Կրնան եղող այս երեւոյթները վերլուծել, մասերու բաժնել, անոնց գործելու օրէնքներուն վերահասու ըլլալ, բայց երբեք համոզիչ կերպով մէկէն

միտին անցման օգակը պիտի չկրնան զբանել կամ բացատրել, որովհետև անոնք ստեղծում են:

Արեմն Աստուած Արարիչն է բոլոր եկեակներուն, մէջն ըլլալով կեանք ու բանականութիւն ունեցող էակները: Գիտական հաւատաւով ըրած չեն ըլլար բոլոր անոնք որ կը մերժեն Աստուծոյ գոյութիւնը և Տիեզերքի Արարիչ ըլլալը, վասնզի զայն ժըխտելու ապացոյցը չունին: Ինչպէս իրենց իսկ հաւատաւով պարկեշտ գիտութիւնը հաւատաւով կ'ընէ հիմնուելով լոկ հաստատուած իրականութեանց վրայ: Քրիստոնեաներու երբ մեր խօսքը կ'ուզենք Աստուծոյ և կ'ըսենք. «Հաւատով խոստովանիմ և երկիր պագանիմ Քեզ . . . Արարիչ ամենայն եղելոց» չենք յաւակնիր, ոչ ալ կը փափաքինք, «գիտական» հաւատաւով մը ըսել, այլ՝ զուտ դաւանական: Նոյնպէս բոլոր անոնք որ կը յանդգնին ըսել. «Զենք հաւատար ու չենք խոստովանիր որ Աստուած կայ, ոչ ալ կը հաւատանք որ համագոյքը Աստուծոյ մը կողմէ ստեղծուած է», թող գիտնան որ կրօնական հաւատաւով մը կ'ընեն, և ոչ թէ՛ գիտական: Թող ոչ ոք պարծենայ յանուն զիսուքեան երբ կ'ուրանայ Աստուծոյ գոյութիւնը և Արարչութիւնը, որովհետև ոչ ոք պիտի կրնայ փաստել Աստուծոյ, այսպէս ասած, չգոյութիւնը, ոչ ալ՝ Անոր Արարիչ ըլլալը: Տգէտներ լոկ կրնան խաբել տգէտները գիտութեան աւնունով: Ծշմարիտ գիտութիւնը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ բացատրել Աստուծոյ ստեղծագործութիւնը, գտնել բնութեան մէջ թաքնուած ոյժեր և օրէնքներ և դանձր կիրարկել մարդկային կեանքի առաւել բարութեան համար:

«Աղորմեա Քո արարածոց» միակ խնդրանքն է առաջին տունին մէջ: Կրիթէ մեր բոլոր տպագրուած ժամագիրքերու մէջ այս խօսքին կը յաջորդէ «Եւ ինձ բազմամեղիս» ասութիւնը թէ՛ այս տունին և թէ՛ բոլոր տուններուն վերջաւորութեան: Սակայն թերեւս աւելի շատակ է ընդունիլ որ առաջին այս տունը կը վերջանայ լոկ արարածներու վրայ Աստուծոյ ողորմութիւնը հայցելով, իսկ երկրորդ տունին մէջ՝ լոկ աղօթաւորին համար Աստուծոյ գութը խնդրելով, և ապա յաջորդ տուններուն մէջ՝ երկուքին համար ևս^(*):

«Աղորմեա Քո արարածոց». համապարփակ այս խնդրանքը արտայայտութիւնն է քրիստոնէական ազնուագոյն ոգիի մը որ մարմնացած է Շնորհալին և մեր ժողովուրդի հաւատաւոր զանգուածին մէջ. նախ աղօթել ուրիշ՝ համար, և աղօթել բոլոր արարածներու համար, արդարեւ մեծ և մաքուր հոգիի նշան է:

Աստուծոյ ողորմութիւնը հայցելով, ըլլալ ուրիշներու և ըլլալ մեր վրայ. ըսել կ'ուզենք որ ենթական իր արժանիքով կամ արդարութեան օրէնքով չէ որ Աստուծոյ շնորհքին և պարգևներուն կ'արժանանայ, այլ լոկ Աստուծոյ ողորմելով, Աստուծոյ ողորմութիւնը հայցելու այս զաւաճարը շատ շեշտուած է Քրիստոնէական եկեղեցիի մէջ, այն աստիճան որ «Տէր Աղորմեա մաղթանքը եկեղեցիի գերագանց և ամենէն շատ կրկնուած աղօթքն է: Ըլլալ մենք, ըլլան Յոյներ կամ միւս եկեղեցիներ երբեք անհատուած կերպով կը կրկնենք զայն. «Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա . . .» «Քիրիէ էլէյսոն, Քիրիէ էլէյսոն, Քիրիէ էլէյսոն . . .»: Ասով եկեղեցին սակայն ոչ սակաւահաւատութեան նշան ցոյց կուտայ, ոչ ալ՝ զԱստուած կը տաղտկացնէ, այլ՝ լոկ կը հաստատէ իր ամբողջական կախումը Աստուծով, և իր անկարողութիւնը՝ իր անհատական ոյժերով մեղքի ճահիճէն գուրս գալու, և կը շեշտէ այն իրողութիւնը թէ հագեկան զօրութիւնը և շնորհքները կ'իջեն Աստուծոյ ողորմութիւնէն: Ուրեմն աղօթենք Շնորհալի Հայրապետի հետ:

Հաւատով կը խոստովանիմ եւ կ'երկրպագեմ Քեզ, Հայր եւ Որդի եւ Ս. Հոգի, անստեղծ եւ անմահ բնութիւն, Ստեղծիչ հրեշտակներու եւ մարդաց եւ բոլոր եղանակներու, Աղորմէ Քո արարածներու, եւ ինձի բազմամեղիս:

(2)

ՇՆՈՐՀԱՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(*) Սրբոց Յակոբեանց Զեռագրատան բազում Ուղմասաց գրքերէն և ժամագիրքերէն, որոնց մէջ առհասարակ կը գտնուի «Հաւատով խոստովանիմ» աղօթքը, առնուած 1580ին, և թիւ 200 ժամագիր-Սաղմոսը, գրուած 1621ին, չունին առաջին տունին վրէժ, գրուած 1621ին, չունին առաջին տունին մէջ «Եւ ինձ բազմամեղիս» մասը, իսկ երկրորդ տունին մէջ՝ «Աղորմեա Քո արարածոց»ը, Մնաց-եալ տուններու մէջ երկուքն ալ կան: Այսպէս է նաև 36 լեզուեան «Հաւատով խոստովանիմ» աղօթագրքին մէջ, հրատարակուած ի վենետիկ:

ՍԻԱՄԱՆԹՕ ԵՒ ԽՃԷ-ԶԱՐԷ

(Սիրավեպ)

Ե

I

Ու Սիփանի լանջին կեցաւ Սիամանթօն,
 Եւ վար առաւ քեռն իր թեթեւ. ու վրոնց հոն
 Իր վերարկուն, կանաչին վրայ, Խրճէին տակ,
 Կապեց նրժոյգն ալ ջուրի մը քով անապակ:
 «Խրճէ» ըսաւ, «ա՛լ կատարուած է մեր մուրազն,
 «Իրական է հիմա, երէկն ինչ էր երազ,
 «Ա՛լ հոգ չունիմ, ոչինչ կըրնայ ա՛լ զատել մեզ:
 «Բայց յոգնած եմ, այնքա՛ն յոգնած, կարօտակէզ
 «Ըլլայ թէ եւ սիրտըս սիրոյդ համար, անգին
 «Իմ սիրուհիս, նընջեմ քիչ մը ես քու ծունկին:
 «Մերն է աշխարհն, մերն է մաքուր, իրական սէրն,
 «Կարկաչելով պիտի հոսի ա՛լ կեանքը մեր.
 «Եւ իր ափին պիտի բուսնին ծիւ ու ծաղիկ,
 «Ու իր շուրջը պիտի աճին հազար բարիք»:
 Եւ գըլուխը դըրած սիրած աղջըկան գոգն,
 Սարի լանջին, Սիամանթօն նընջեց անհոգ:
 Երազ տեսաւ Սիամանթօն, երազը հին,
 Խրճէն եղնիկ դարձած ու ինք որսորդ կըրկին,
 Ու հալածեց, երազին մէջ զայն ընդ երկար,
 Բըռնեց, սակայն երկուքն ինկան անդունդն ի վար:
 Եւ վեր թըռաւ Սիամանթօն տեղէն, յուզուած,
 Ու Խրճէի թարթիչներէն տեսաւ կախուած
 Մարգարիտի երկու գունտեր. «Կուլաս իմ սէր,
 «Զէ՞ մեր կեանքը պիտի ըլլար ա՛լ անըստուր»:
 Ըսաւ տըղան, սըրբեց արցունքը համբոյրով,
 Շոնեց մազերը Խրճէին, սիրագորով:
 «Սիամանթօ» ըսաւ Խրճէն, «քառասուն եզ,
 «Կուլու մը հետ, հոսկէ անցան, մըրրիկի մ՛ պէս,
 «Ու ետեւէն հասաւ ցուլ մը, կարծես կատղած,
 «Զարկաւ - ցըրուեց քառասունն ալ, ու կո՛վն առած
 «Հեռացաւ շուտ... Եւ յիշեցի ըզբեզ իմ սէր.
 «Ատոր համար է լոկ տեսածըդ արցունքներ»:
 Սիամանթօն վերցուց իսկոյն աղեղն ու նետ,
 «Պիտ՛ անպատիժ չըմընայ մէկը ասկէ ետք,
 «Ըլլայ ասուն թէ անասուն, թէ՛ իսկ հրեշտակ,
 «Համարձակի թէ խրոպել սիրտդ անապակ»:
 Ըսաւ տըղան, աճապարեց Սիփանն ի վար:
 Խրճէն կանչեց իր ետեւէն, «իմ սէր, մ՛ երթար,
 «Թող որ անոնք ալ սէր ընեն, դարձիր դուն ետ,
 «Ո՞վ գիտէ ուր թաքնուեցան անոնք անհետ,
 «Սիփանն ունի հազար անդունդ ու խորխորատ.
 «Սիամանթօ մըտիկ ըրէ, սիրոյդ խըրատ»:
 Բայց չըլըսեց Սիամանթօն դւ չառաւ կանգ,
 Հովը տարաւ Խրճէին կանչն ու աղաչանք:

II

Վիհի մ' եզրին կեցած էին ցուլը ու կոնյու,
 Կը նայէին, Սիփանն ի վար դէպ' Վանայ Մոնլու:
 Սիւմանթոն լարեց աղեղն ու մօտեցաւ,
 Արծակեց նետն. ու ցուլն անդին տապալեցաւ,
 Եւ մօտեցաւ Սիւմանթոն, սուրը քաշած,
 Վար ծռեցաւ, վիզն որ կըտրէ. բայց եզն յանկարծ,
 Վերցուց գըլուխն, վերջին անգամ, ու փարատեց
 Ահեղ ոյժով, տըղան անդունդն ի վար նետեց:

III

Եւ ըսպասեց Խրճէն, երկար ու անհամբեր,
 (Փամանակը կարծես կեցած էր աներեր):
 «Երբէն ի վեր, գընաց տըղան ու չըդարձաւ».
 Ելաւ Խրճէն, փրնտուեց իր Սէրն Սիփանն ի վար,
 Սիփանն ի վեր. մըտաւ ամէն անձաւ ու այր,
 Բայց ոչ մէկ տեղ, ան տըղուն հետքը չը գըտաւ.
 Ու օձ մ'ինչպէս կասկածը իր սիրտը մըտաւ:
 Երկար փրնտուեց, կանչեց երկար, ծայրը ձըգած,
 Մինչեւ գըտաւ ցուլը անշարժ տեղ մ' երկընցած,
 Մօտեցաւ ան ու նայեցաւ անդունդն ի վար,
 Ահ, մահամերձ Սիւմանթոն հոն կը տըքար:
 Եւ հասկըցաւ տըղուն անձար վիճակն իսկոյն,
 Ու Խրճէն դէմքը առաւ կըտաւի գոյն:
 Անդունդին մէջ, տըղան կոճղի մ' վըրայ ինկած՝
 Որ իր մէջքէն մըտած էր ու կուրծքէն ելած:

IV

Եւ անդունդին վերեւ կեցած Խրճէն անշարժ,
 Իր ցաւին մէջ իր սեւ բախտը այսպէս ողբաց:
 «Սիւմանթո, երանի թէ կուրնայի ես,
 «Ձը տեսնէի. անդունդին մէջ, վիճակդ այսպէս,
 «Ախ երանի թէ խաւարէր արեւն յաւէտ,
 «Ես փրնտուէի քեզ մութին մէջ, յոյսով մը գէթ.
 «Յոյսը պիտի պահէի վառ խաւարին մէջ,
 «Ու փրնտուէի, անոր լոյսով, ըզքեզ անվերջ:
 «Սիւմանթո, ըսէ հիմա ի՞նչ ընեմ ես,
 «Ինչո՞ւ ընդմիշտ կործանեցիր սիրոյդ պարտէզն:
 «Սիւմանթո ինձի հիմա ոչինչ մընաց,
 «Կործանեցաւ իմ դըղեակը մըտայղաց,
 «Կ'երազէի ես անսահման. անարատ սէր,
 «Կ'երազէի ան արծակէր ուրիշ ծիւեր,
 «Որ մեծնային, շողերուն տակ մեր իայուածքին,
 «Ծիւերն ինչպէս, շողերուն տակ արեգակին:
 «Սիւմանթո, խորտակեցիր երազըս դուն...
 «Կ'երազէի ոսկի ծփանքը արտերուն,
 «Ուր ճաշէն վերջ, ջուրի մը քով, ծառի մ' շուրին,
 «Հանգչեցուցած յոգնած գըլուխըդ իմ ծունկին
 «Պիտի օրօր շըշընջէի, հին երգերով
 «Ինչպէս հրեշտակ պիտի' հըսէի որ անխըռով

«Ըլլար բունըդ... Պիտ' օգնէի դաշտին մէջ բեզ,
«Ու մեր կեանքը պիտի անցնէր երազի մ' պէս»:

«Սիւսմանթօ, խորտակեցիր երազըս դուն,
«Կ'երազէի խորճիթ մը ես, բովէն առուն,
«Խոխողալէն պիտի սահէր, բարտիներու
«Շարան մ' եզրին, շունչովը մեղմ գեփիւռներու
«Պիտ' շրջնջէր սիրոյ Խորհուրդն անմեկնելի...
«Հոն ես պըզտիկ Սիւսմանթօս պիտ' օրէի,
«Ու կարօտով, ամէն իրկուն, վերադարձիդ
«Ըսպասէի... Պիտի մեծնար ան նայուածքիդ
«Հովանու տակ... Պըզտիկ Խրճէն, յետոյ, անոր
«Պիտ' հետեւէր... Ու մեծնային պիտ' օրէ օր,
«Թաւալէին կանաչին վրայ, պարզ ու անհոգ
«Օրը համբուն, ու վազէին ամէն իրկուն
«Դիմաւորել ըզբեզ երբոր դառնայիր տուն»:

«Սիւսմանթօ, կ'երազէի ես բախտաւոր
«Ծերութիւն մը, ու թռնիկներ իմ շուրջ բոլոր,
«Ամբան աղուոր իրիկուններ, լուսընկայի
«Շողերուն տակ, անոնց մեր սէրն պիտ' պատմէի.
«Կամ ձրմուռ, դուրսն ամէն բան երբոր սառած
«Հաւը ինչպէս իր ձագուկներն շուրջը առած,
«Հաւաքէի պիտի զանոնք թռիւրին շուրջ.
«Ու մեր կեանքը պիտի ըլլար հէքեաթ, անուրջ»:
«Սիւսմանթօ, ինծի հիմա ոչինչ մընաց,
«Թեւը կոտրած թըռչուն մ' եմ ես բոյնըս փրլած...»:

Խրճէն նըստած էր ժայռի մը, անդունդին վրայ,
Բուռ բուռ մագերն իր կը փետտէր եւ անխընայ
Կը ճանկըտէր դէմքն իր աղուոր, արտասուահեղձ,
Ու արիւնը կը կաթկըթէր իր փէշին մէջ:
Կը տարածուէր Խրճէին ողբն մինչեւ հեռուն,
Ու կը հասնէր Սիփանի վեհ կատարներուն,
Կը զարնըէր հըսկայական ժայռերուն ան,
Կը բեկբեկէր, կ'անդրադառնար... եւ աննրման
Իր աչքերէն կը թափէր յորդ արցունքն անվերջ,
Կը միանար արեան, կ'իջնէր իր ծոցին մէջ:
Մինչ կը տըքար Սիւսմանթօն արիւնաբամ,
Նայուածքին դէմ պատկերն սիրած իր աղջրկան,
Ու իր ցաւը մոռցած անոր ցաւին դիմաց,
Կը շրջնջէր. «Խրճէ, իմ սէր, ըզգոյշ, վեր կաց,
«Դարձիր հօրդ, անոր գիրկը բաց է նորէն,
«Դարձիր, իմ սէր, այս է եղբի Դիրըս վերէն,
«Բախտին դուռը գեռ չէ փակուած քեզի համար...
«Իսկ ես կ'երթամ, սիրտիս մէջ քու կարօտն անմար,
«Բընութեան մէջ, տեղ մը, քեզի պիտ' ըսպասեմ,
«Իմ միակ սէր անապական, երազ վըսեմ:
«Կ'ուզեմ միայն, տարին հեղ մը այցի զաս ինձ,
«Տարին երկու կաթիլ արցունք աչքերէդ ջինջ,

« Հողս ողջ տարին պիտ' ըսպասէ պապականիքի
 « Պիտ' ըսպասէ ամբողջ տարին կարօտակէզ :
 « Այ ոյժ չունիմ, հըճէս, կը զգամ որ մօտ է վերջն,
 « Պիտի փակեմ աչքերս, պատկերող իրենց մէջ :
 « Իսկ դուն ի զուր մի ըսպասեր, ետ դարձիր տուն,
 « Մի ուշանար, իմ մաքուր սէր, տես իրիկուն
 « Կը մօտենայ . . . չե՞ս լրսեր ծայր կոչնակին,
 « Ոչինչ կրնայ դարձրնել ա՛յ զիս ետ կեանքին :
 « Մընաս բարով, իմ սիրունիս, մընաս բարով,
 « Քեզի համար, աշխարհս եղաւ կարօտի ծով,
 « Սիրտըս նաւակ ծովուն վըրայ, շուրջս քառս,
 « Ու շողացիր դուն հեռունէն, ինչպէս փարոս,
 « Անցայ բոլոր վըտանգներէ ու հասայ քեզ,
 « Բայց բախտն ուզեց որ ես մընամ կարօտակէզ,
 « Մընաս բարով, ո՛վ իմ երազ յաւերժական,
 « Մընաս բարով, մընաս բարով վերջին անգամ » :

« Ես ալ կու գամ, Սիամանթօ . կեցիր իմ սէր
 « Մի կարծիր թէ պիտի թողում ըզքեզ անտէր :
 « Մենք միասին պիտի ըլլանք ալ, յաւիտեան,
 « Կեանքը չուզեց, լաւ Մահուան մէջ կը միանանք
 « Թող Ան զիտնայ որ Սէրն իրմէ է զօրաւոր » :
 Ու աղջիկը, ճիշով մ' ինքզինք վիհը նետեց . . .
 Սիւփանի հովն անոր ողբը առաւ պահեց,
 Ու կը պահէ, չար բախտին դէմ, իբրեւ անէծք :
 Անդունդին մէջ անոնց շրթները միացան,
 Ու լըռութի՛ւն, ու լըռութի՛ւն, ու լըռութի՛ւն յաւերժական :

* * *

Սիրտերէն բայց իրենց,
 Բուսան զոյգ մը կակաչ .
 Գըլուխնին իրար յեց,
 Մէկ-մէկու տըրին պաչ :

Զերթ կարճատեւ սիրոյն
 Իրենց, խորհրդանիշ,
 Հագիւ թէ արեւուն
 Նայեցան պահ մը պիշ .

Ու թոռմեցան շուտով :
 Բայց ամէն գարունին,
 Ծաղկունքն այդ սեւ սիրտով
 Նոյն տեղէն կը բուսնին :

Կ'ըսեն թէ անսահման
 Կարօտով, ողջ տարին,
 Կը սպասեն այդ օրուան
 Սիրոյ սուրբ համբոյրին :

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

(Նախերգանքը յաջողիւ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՈՋՄԱ ԳՐԻՋ ԵՒ ԾԱՂԿՈՂ

(1205? — 1219?)

Հնագույն գրիչներու կարգին նշանաւոր տեղ մը կը գրաւէ Կոյմա, որ ապրած է ԺԻ. դարու սկիզբը: Իր պարագան աւելի ուշագրաւ կը դառնայ անով որ իր գրչէն ծանօթ են չորս Աւետարաններ, միջին երկաթագրով և նկարազարդ: Նախ տեսնենք անոնց համառօտ նկարագրութիւնը:

Ա. — Դրուած 1205/ին, Սարբերգ, մագաղաթի վրայ, միջին անկլինաւոր երկաթագրով, երկսիւն և նկարազարդ, երաժիշտ Թորոս Քահանայի համար. — Հ. Բ. Վ. Սարգիսեան, Մայր Յուցակ Հայ. Չեռագրաց Վենետիկի, Հատոր Ա. 1914, էջ 397-402, Հմմտ. Գրեգորի Կթղ. Յովսէփեան, Յիշատակարանք Չեռագրաց, Հատոր Ա. Անթիլիաս, 1951, էջ 803-4, Շողակաթ, 1952, էջ 279:

Այս Աւետարանի գրութեան ժամանակը մասին ցուցակագրողը կու տայ սա ծանօթութիւնը. «Ժամանակ 1205 (= ՈՄԴ), որը սակայն նոր գրչութեամբ գրուած է և շատ ետքը վասնզի հնայն քնաւ հետք մը չի տեսնուիր, որ ըստ իս այդ թուականէն շատ աւելի հին ըլլալու է» (էջ 398): Իսկ երկու էջ անդին դարձեալ կը ծանօթագրէ. «Ի թուին (տեղը գատարկ թողուած, որը նոր գրչութեամբ լրացուած է այսպէս, ՈՄԴ)»: Մեր տեսութեամբ յիշեալ թուականը լաւ կը պատշաճի այս Աւետարանին գրչութեան և կրնայ ըլլալ իսկական հարազատ տարեթիւը, նշանակուած ոչ թէ «նոր» այլ «սարբերգ» գրչութեամբ:

Բ. — Օրինակուած մագաղաթի վրայ, միջին մեարդական գրով, երկսիւն, վարդան կրօնաւորի պատուէրով. — Թ. Արք. Դուշակեան, Հանդէս Ամսօրեայ, 1924, էջ 520, Գ. Կթղ. Յովսէփեան, Յիշտ. Չեռագրաց, Ա. էջ 663-4, Շողակաթ, 1952, էջ 279:

Գ. — Օրինակուած մագաղաթի վրայ, կէս երկաթագրով, երկսիւն և նկարազարդ, Ռապնա Կոստանդին Եպիսկոպոսին համար.

— Ծագիկ Լրագիր. Կ. Պոլիս, 1891, Մայիս 18, էջ 3, Տրդատ Վ. Պալեան:

Այս ձեռագրին յիշատակարանները չեն մտած Գրեգորի Կաթողիկոսի ժողովածուին մէջ, Իսկ խորանները, զարդերը, պատկերները և զարդազարդ «ճաշակաւոր» շինուած, սքանչելի, զմայլելի գեղարուեստ են և սակեղօծեալ «ըստ ցուցակագրողին»:

Դ. — Դրուած 1219/ին Քարդանճաղ Անագատին մէջ (Սարբերգ), մագաղաթի վրայ, միջին ուղղանկիւն երկաթագրով, երկսիւն և նկարազարդ, Սաչեր Քահանայի համար. — Գ. Կթղ. Յովսէփեան, Յիշտ. Չեռագրաց, Ա. էջ 801-801:

Այս չորս Աւետարաններուն մէջ, աւելի կամ նուազ ընդարձակութեամբ, կը զետնուին մի քանի յիշատակարաններ գրչէն կ'արտագրենք կարգաւ:

Ա. — Աւետարան

1. — ԶԹաւրոս երաժիշտ՝ գատացաւ սուրբ տառիս յիշեալիք ի Տէր Քրիստոս՝ ամենայն որդիք լուսոյ, ամէն: Այլ և զմեզուցեալ գրիչս զԿոյմա աղաչեմ:

2. — Զպատուական Հայր Թորոս երաժիշտ և ընտրեալ սուրբ յիշեալիք ի Տէր Քրիստոս ամենայն որդիք Սիոնի որդոյ, որ նորոգել էտ, ամէն: Այլ և զանտրժան Կոյմա գրիչ, աղաչեմ:

3. — Շնորհիւ Տեառն սկսաւ եւ ողորմութեամբ նորին կոտարեցի գատուածախաւս սուրբ Աւետարանս՝ ի քաղաքիս Սարբերգ, ընդ հովանեաւ սրբոյ Կարապետին և սուրբ Յակոբայ, ի թուին ՈՄԴ [= 1205] ընդ ձեռամբ Կոյմա մեղաւորի և անարժան գրչի: Հրամանաւ աստուածահաճոյ հայր Թորոսի և ընտրեալ երաժիշտի Արք աղաչեմք զամենեւեան որք կարգայք, յիշեալիք զիս զմեղապարս գրիչս զԿոյմա և զճնայսն իմ եւ զեղբարս իմ և զԹորոս երաժիշտ գատացաւ սորա, զի ողորմեսցի մեզ Տէր Աստուած և փրկեսցէ յանձն զհինի հրոյն. և յիշողացդ տացէ Տէր գաւապաւ բարին ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս, ամէն:

4. — Զկին ոմն Զառապեալ մեղաւք, որոյ անուն Թագունի, յիշեալիք ի Քրիստոս, և Աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

5. — Ի Թաւրոսի երաժիշտի ազնեա Քո. Եաւուր մեծի այլ և Կոյմա մեղաւոր տրամար յետին գրչաւորի:

Բ. — Աւետարան

1. — Զմեղապարտ գրիչս զԿողմա աշխատի յիշելի:

2. — Փառք բարերարին Ստուծոյ . . . Ճնորհիւ Աստուծոյ սկսայ եւ ոլորմութեամբ նորին կատարեցի զկեանսաբեր սուրբ Աւետարանս ի ճշմարտ և փառաւոր աւրինակէ, որոյ մականունն Կողման լաւութեամբ իշխել կը պակսի:

Դ. — Աւետարան

1. — Ստացաւ սորա գատաւածաւանակ սուրբ եպիսկոպոս վերադիտող տանն Ռապիւնա զտէր Կոստանդին և զչնորճապարկ կրօնաւոր զեղբայր նորա տէր զԵպիփան յիշխալիք ի Քս. ամենայն օրդիք լուսոյ, որ ետունն զծիլ զկեանսաբեր Ա. Աւետարանս ի յիշատակ իւրեանց և ծնաւդաց իւրեանց, ամէն: Այլ և զանարժան գրիչս զԿողմա աշխատի յիշել արժանի արարէք և Աճ ձեզ ողորմեացի, ամէն:

2. — Զորապաշտ եպիսկոպոս զտէր Կոստանդին գտացաւ սորա յիշխալիք ի Քս. ամէն: Այլ և զմեղապարտ գրիչս զԿողմա:

3. — Աստուածապատիւ եպիսկոպոս զտէր Գրիգոր վերադիտող տանն Փարզմանաց և զհրաշալի ծերունի եղբայր նորա զՊապարէ կրօնաւոր յիշխալիք ի Քս. ամենայն ընթերցողք սորա, ամէն: Այլ և զմեղապարտ գրիչս զԿողմա աշխատի յիշել և Աճ ձեզ յիշելոյ արժանի արասցէ, ամէն:

Դ. — Աւետարան

1. — Զանարժան գրիչս զԿողմա յիշխալիք ի Տէր:

2. — Փառք . . . ամէն: Ճնորհիւ Տեառն սկսա եւ ոլորմութեամբ նորին կատարեցի զկեանսաբեր Ա. Աւետարանս ի փառաւոր աւրինակէ, որոյ Մուրդանեցի կոչիցի, ի թուիս ՈԿԸ [= 1219]. ի նուաստ անապատիկս Բարգանձա, ընդ հովանեաւ Ա. Աստուածածնիս, ի հայրապետութեան տեառն Յոհաննիսի և յեպիսկոպոսութեան տէր Առաքելի, ընդ ձեռամբ Կողմաի մեղաւորի և անարժան գրիչի: Արդ, ով աստուածատէր հարք և եղբարք, յորժամ լուսաւորիք սովաւ, յիշեցիս զԿողմա և զճնոյլս իմ եւ զեղբարս, զի ողորմեացի մեզ Տէր Քրիստոս, և զսառապեալ կին ոմն Թագունի, և յիշողացդ տացէ Տէր զանապատ բարիսն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտե . . .

Վերադիտել յիշատակարաններուն մէջ տեսնուող ոճի ակերտիս նմանութիւնները, ընդգծուած մեր կողմէ, կը հաստատեն գրիչի նոյնութիւնը: Այդպէս չէ սակայն պարագան հինգերորդ Աւետարանի մը, զոր Պր. Յ. Բիւրաեան ներկայացուցած է Շողակաթի մէջ (1952, էջ 278-283 և 325-331), «Կողմա Գրիչ և Երեք Յունական Մանրանկարներ» խորագրեր կրող իր մատմանարութեան ընթացքին: Այդ վերջին Աւետարանը միասին է և թղթեայ, օրինակուած անցման կողմէ հին բոլորագրով և ունի հանեալ երկու յիշատակարանները:

1. — Տէր Աճ ողորմաւ Կողմայի մեղապարտ կրօնաւորի և անպիտան գրիչի, ի յաւուրն քո գատաւածանի, և իւր ծնողացն Պետրոսի և Մարիայի ամէն ամէն:

2. — Քս. Աճ ողորմաւ Կողմայի մեղապարտ կրօնաւորի և զծողի կենսատու տանի քո, և ծնողաց իւրոց յաւուր գատաւածանի քո ամէն: Ընդ նոսրի Պապա Սիմեոնի Առհայնեւոյ և ծնողաց իւրոց կիւրակոս քահանայի ամէն ամէն:

Այս յիշատակարաններուն միւսներէն ունեցած սճական մեծ տարբերութիւնները, և ձեռագրին թուղթի վրայ, միասին, և հին բոլորագրով կամ անցման գրով օրինակուած ըլլալը հաստատապէս կը ցոյցնեն թէ այս վերջին Աւետարանը գաղափարող Կողման տարբեր է նախորդէն և ապրած է անկէ ետքը:

Կողմա գրիչի յիշատակարաններուն մէջ ուշագրաւ կէտ մըն է յիշատակութիւնը իր գործածած օրինակներուն. այսպէս, Բ. Աւետարանը գաղափարած է օր ճշմարտ և փառաւոր աւրինակէ, որոյ մականունն Կողման: Իսկ Դ. Աւետարանը գաղափարած է օր փառաւոր աւրինակէ, որոյ Մուրդանեցի կոչիցի:

Կողման օրինակէն գաղափարուած Աւետարանը չունի «ահաքանութեան համարը Ղուկասի մէջ, շնացեալ կնկան պատմութիւնը Յովհաննէսի մէջ և Մարկոսի վերջաւորութիւնը» (Հանդ. Ամս. 1924, էջ 520): Կողման օրինակը կը թուի թէ այն Աւետարանն էր որուն պատրաստութիւնը կապ ունէր ԺԱ. դարու նշանաւոր վարդապետներէն Յովհաննէս Կողեռնի հետ:

Մուրդանեցիի օրինակէն գաղափար-

ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Բ) — «ՄԱՍԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ»

Նարեկացին ոչ միայն իրրե միտով, այլև իրրե խոշոր ստեղծագործող պարզ գիտակցում է, որ իր անձնական ապրումներն մէջ հասարակական ընդհանրացումներ է կատարում, բայց այդ մասին գիտ չէ տոյ. այժմ հետեւինք նրա «Ողբերգութեան Մատենան» բովանդակութեան գործարարական ընթացքին:

Եւ Բանգի սկիզբն կալոյ խօսել ընդ Բեզ՝
Որ ի ձեռնին ունիս զգուցն կենդանութեան
նոգուոյս բազմամեղի,
Յիրաւի ստրսեալ դողացեալ ճազնապաւ
մեծաւ յաւէս երկնչիւմ...

(Բան Գ. — Ա.)

Դեռ նոր է սկսել բանաստեղծը որտի խորքերից իր խօսքը Աստուծո հետ, բայց դա բաւական է արդէն, որ նրա էութիւնը համակուր մեծ ահով ու տագնապով: Այդ ահը անհափ տանջալից է, ուստի նա Յովբից աւելի ողբալի պատկերացնելով իր

ուած ուրիշ երկու Աւետարաններու յիշատակութիւններ ևս հասած են մեզի: Մին 1144 թուականով մագաղաթեայ յիշատակարան մը ուր կը կարդացուի. «... այսմ անգիւտ մարգարտիս և ամենալաւ աւրինակիս, որ կոչի Գրիգորի Մուրղանեցոյ ճարտարագիծ գրչի...» (Հանգ. Ամս. 1902, էջ 62): Միւսը ճիշդ նոյն բառերով և կարեւոր յաւելումով մը, 1230 թուականին կ'ըսէ. «... այսմ անգիւտ մարգարտիս և ամենալաւ աւրինակիս, որ կոչի Գրիգորի Մուրղանեցոյ, ճարտարագիծ գրչի և անյաղթ գիտնականի» (Հ. Բ. Սարգիսեան, Յուդակ Զեռ. Վենետիկի, Ա. Հասար, Աւետարան թիւ 129, էջ 572):

Ո՞վ էր այս ճարտարագիծ գրիչ և անյաղթ գիտնական Գրիգոր Մուրղանեցին: Ան այժմ սաչափը միայն յայտնի է որ կ'ապրէր 1144 թուականին կամ անկէ առաջ:

Ն. ԵՊՍ. ԽՈՎԱԿԱՆ

գրութիւնը, ասում է, թէ աւելի լաւ կը լինէր՝ ինքը բոլորովին ծնուած չի լինել, նա սոսկում է Աստուծո ահեղ և անաչառ դատաստանին ներկայանալու մտքից և անհրաժեշտութիւնից, որովհետեւ Աստուծոն ոչինչ չի կարող զաղտնի մնացած լինել, իսկ ինքը չէ՞ որ երկրածին մարդ է անհնչողականաւ անկայուն գոյիւ զբաղեալ, որ ինքը բացարձակապէս ստում է ամէն քայլափոխին և ճշմարտութիւնն բնաւ չի խօսում: Ի՞նչ երեսով նա պէտք է ներկայանայ Աստուծոն, երբ նրա ցոյց տուած երախտիքների նկատմամբ ինքը չսփազանց ապերախտ է գտնուել:

Բանաստեղծը ասում է, որ Աստուծո մարդուն ստեղծել է Իր պատկերի նման, տարբերել է միւս շնչաւորներից՝ օժտելով մտքով ու բանականութեամբ և պճնել է անձնիշխան կեանքով, բայց այդ բոլորի փոխարէն ինքը երախտամոռ է գտնուել և անրա հոգուն չի տուել հանգիստ իր մարմնիկէն տաղաւարի մէջը: Նա զարմանք է յայտնում այն բանի համար, թէ ի՞նչպէս Աստուծո չի այրում իր նանրութեամբ լեցուն բերանը, չի կշտամբում իրեն այն ժամանակ, երբ ինքը յանդգնում է նրան կցորդուել: Այստեղ մի պահ Նարեկացին ընկնում է յուսահատութեան գիրկը և բացազանչում, թէ ինչ օգուտ հիւսել չափաբերական կսկծալի խօսքեր, երբ իր մեղքերի չափը անցել է ու բժշկութիւնը դարձել անհնար, և ինքը արդէն մեռած է հոգով: Բայց այս տրամագրութիւնը տեւում է մի պահ միայն. իսկոյն նա սթափում է յուսահատութիւնից և գրում.

Իսկ արդ զի՞նչ բարեւոք գոյ առ այս,
Կամ ո՞ր օգուտ ինձ առ սոյն սահման
Ընթացից ձայնիս հեծուքեան՝ լիանել,
Եւ ոչ զամբարեալ շարաւ մահացու վիրիս՝
Խաւանաւ բանիս արտաւս հեքեկ...

(Բան Զ. — Ա.)

Ծագում է նորից փրկուելու յոյսը և այն կապում «գործած մեղքերի» ամենազաժան խոստովանութեան հետ և բանաստեղծը սկսում է իր մեղքերի և յանցանքների պատկերման ու թուարկման անընդհատ շարքը: Բայց հնարաւոր է բոլորը խոստովանել, հորց է տալիս նա. գրանք

այնքան շատ են, ասում է նա, որ եթէ ծովերի ջուրը թանաք դարձնի, լայնատարած դաշտերը թզթի վերածի, եղեգնուտներն անհամար եղեգներից զրիչներ չին, իր բարդած անօրինությունների նոյնիսկ մի մասն անգամ չի կարող զրի առնել: Եթէ Ռբարտ լեռը կշեռքի մի նժարը դրուի, իսկ միւս նժարում իր մեղքերը՝ այն շատ թեթեւ կը լինի զրանք կշռելու համար:

Նարեկացին իր մեղքերը թուարկելիս և խոտովանելիս՝ իրրե միտիկ աշխարհիս երեսին ինչքան մարդկային յանցանքներ զիաէ և ինչքան որ իր անսահման երեսակայութիւնը կարող է ստեղծել, զրանք բոլորը վերադրում է իրեն թէկուզ այն պատճառով, որ ինքը մարդ արարած է և կարող էր զրանք իրօք ինքը դրած լինել: (Նարեկի ստեղծագործական այս կողմը նկատի ունենալով, պէտք է սխալ համարել քանտէրենից ումանց՝ թուարկուած այդ յանցանքներից բանաստեղծի ինքնակենսագրական փաստեր դուրս բերելու փորձերը): Նարեկացու պատկերացումով՝ մարդու մեղքերը անթիւ անհամար են, որովհետեւ զրանք կապակցուած են իրար հետ և անընդհատ աճում են: զրա համար էլ մարդկային մեղքերի չափը նոյնիսկ չի կարելի համեմատել ծովափի աւազների հետ, որոնց հատիկները իրարից անջատ են, առանձնական և գուրկ՝ ծնելու ու աճելու հնարաւորութիւնից: Իսկ բանաստեղծի մեղքերը՝ ահա

Գոռոզն եւ սպառազենի իւր,
Աւազակապեհն եւ զումարսակի իւր,
Գազանն եւ կորիւնի իւր,
Խաճանդն եւ ծակոսուակի իւր ...

(Բան Զ. — Գ.)

Սրանք են, ասում է Նարեկացին, բոլոր հոգիները ապականող մեղքերը իրենց ստորագաս մասերով, որոնցից ամէն մէկը իր հերթին գործեալ բաղկացած է հագարաւորներից և բիւրաւորներից: Ուրեմն, մարդու յանցանքները կապուած են իրար հետ և անվերջ մէկից ծնւում է միւսը, մէկով պայմանաւորւում է մի ուրիշը: Սակայն զրանից մարդ պէտք է յուսահատուի, որովհետեւ թէպէտ մեղքը ճիճունների պէս չուտ է ծնւում ու բազմանում, բայց ճիճունների պէս էլ չուտ է մեռնում, եթէ գործադրւում են որոշ դիմադրական միջոցներ: Այս խորհրդածութիւնը, միեւնոյն է, չի թեթեւացնում Մատեանի լիրիկական հերոսի գրութիւնը և վերացնում ողբը, քանի որ, ասում է նա, մարդը իրեն նեղողներից ումանց թէպէտ կարող է սատակեցնել, բայց միաժամանակ ումանց էլ ուժ է տալիս: զրանք հոգին տանում են զէպի կորուստ: Ուրեմն նորից տանջալից ապրումներ, նորից բանաստեղծի այն դառն եղբայրացութիւնը, թէ ստեղծուած է ինքը իրրե տանջանքի նիւթ և երբեք հոգեկան հանգստութիւն պիտի չունենայ, ուստի մեռւում է իր անձին, իրրե դատապարտուած ի վա՛յ բացագանչի:

Ոմն եւ ծնունդի իւր,
Ոմն եւ շառաւիղի իւր,
Ոմն եւ բիծի իւր,
Ոմն եւ արկածի իւր,
Ոմն եւ փուռի իւր,
Ոմն եւ արմատի իւր,
Ոմն եւ հասուածի իւր,
Ոմն եւ պտուղի իւր,
Ոմն եւ նեխարի իւր,
Ոմն եւ քնիւղի իւր ...

Ոմն եւ ամպրոպի իւր,
Ոմն եւ կայլակի իւր,
Ոմն եւ հոսմունքի իւր,
Ոմն եւ հեղեղի իւր ...
Օթեղրն եւ դառնութիւն իւր,
Կործանիչն եւ հնազանդեալ իւր,
Բռնաւորն եւ յիւզակի իւր,

Վա՛յ անձիս մեղաւորի՛, զի զարարիչն
իմ բարկացուցի ...
Վա՛յ բեռնակրիս ծանրութեան մեղաց
զժնեից, որ չունիմ դառնալ առ հան-
գրստարն ...

Վա՛յ եղեգմախոսի կիզանդականս նիւ-
րոյ, որ տոչորելոց եմ ի գեհեցից ...

(Բան Է. — Գ.)

Այն յոյսը, որ բանաստեղծը կապում էր զգլուժով ու ինքնախարազանութեամբ փրկութիւն ձեռք բերելու հետ, չի արդարանում: Նա կանգնում է կորստի եզրին և, աչքի առաջ ունենալով դժոխքի ահարկու սարսափները, ծանր հոգեվիճակ ապրում: Բայց դարձեալ դա մի պահ է միայն. նա

չուտով գտնում է այդ յուսահատական
գրութիւնից դուրս գալու ելքը. նա որո-
շում է թողնել զգջուցն, ինչպէս և մեղան-
շումը՝ համոզուելով, որ թէ մէկը և թէ
միւսը, թէպէտ իրարից տարբեր բաներ են,
բայց հաւատարմապէս մարդուն կորստեան
են մատնում:

Եւ արդ քանի միապէս մասնէ կորստեան
եւ զղջումն ուժգնապէս եւ մեղանշելն մո-
լեղնաբար.

Ձի բէ եւ օտարացեալ իմն են ի միմեանց
այլալուրսիւնք նմանութեանցն,
Սակայն զկերպարանս երկամանչիւրոցն
առ միմեանս եղեալ,
Ձմի եւ ըզնոյն վնասութեան ծնունդս ար-
տալբեն:

Ձի մինն զնգործն ձեռն իբր ապիկար քե-
րանաւառէ,

Իսկ միւսն բս նմանութեան քառօսանեաց
պանաբեղինաց
Յանգրայս եղեալ, գլուտն տուտան խզէ...

(Բան Ժ. — Ա.)

Դրա համար էլ, շարունակում է նա,
պէտք է թողնել ինքնախարադանումը,
միտքը գտել տարակոյսի թանձր խաւարից
և հաւատքի շինուածքը կառուցել: Պէտք
է յոյսի և սիրոյ կապերով զօգուել Աստծու
հետ, իսկ այդ բանին կարող է օժանդակել
Քրիստոսը: Բայց առանց հաւատքի այդ
անկարելի է. պիտի հաւատալ, որ Քրիս-
տոսը ինչ որ կամենայ կարող է անել, և
ով որ հաւատում է, նրա համար ամէն ինչ
հնարաւոր է. հաւատքն է որ մարդուն մօ-
տեցնում է Աստծուն: Ուստի ինքը լինելով
մահուան ավեր հասած մէկը, ցանկանում է
մի քիչ շունչ քաշել, կազդուրուել, կանգ-
նել և Քրիստոսի օժանդակութեամբ փրկուել
անդամ կորստից: Բանաստեղծն ինքնիրեն
և ընթերցողներին համոզելու, ամրապն-
դելու համար մէջ է բերում Աւետարանից
բազմաթիւ դէպքեր, թէ ինչպէս հաւատքի
չնորհիւ շատ մեղապարտների փրկուել են:
Հաւատին դիմելով նա թողնում է ողբը՝
փտահ իր յաղթանակին, յոյս յայտնելով,
որ վերջ ի վերջոյ կը կարողանայ «Նրան»
տեսնել:

Այլ այս անսուերալի վստահութիւն ապա-
համ կործանեալ՝ կանգուն, [սան,
Թեւառաւացեալ՝ յաղթող,

Վերապալ՝ ի դարձն կենդանական,
Ամենաբուռա շարագործս՝ ի յոյսն,
Մահու մասնեցեալ՝ ի կեանսն,
Ընդ ապականութեամբ վանառեալ՝ ի ձիրն,
Դժոխային գործով գրաւեալ՝ ի լոյսն...

(Բան Ժ.Ա. — Գ.)

Թւում է, թէ այստեղ պէտք է վեր-
ջանար «Մատեան Ողբերգութեան» պոէմը,
բայց այս խօսքերը ստուած են տամաճէկե-
րորդ գլխում, էլի մնում է դեռ ութսուն-
չորս գլուխ... Խնդիրն այն է, որ բանաս-
տեղծի հոգու այս խաղաղութիւնը հրկար
չի տեսնում նրա յոյզերն ու ապրումները,
ինչպէս ծովի մակընթացութիւնն ու տե-
ղատուութիւնը, խիստ աշխոժութիւնն ու
փրփրադէզ ջրերի հանդարտութիւնը յաջոր-
դում են իրար, ըստ որում, բնութեան այս
օրինակից տարբերուելով, միշտ գերադա-
կան ասիմանի բարձրացած, միշտ նոր ման-
րամանութիւններով և արտայայտական ա-
ռաւել ուժեղ ու նոր ձեւերի մէջ մարմնա-
ւորուած: Կորստեան սարսափն ու ողբը,
տանջող տարակոյսները, երջանկութեան
հասնելու յոյսն ու հաւատը կոհակ առ կո-
հակ հրում են իրար, փոխարինում են մէկը
միւսին և ինչքան մեծանում, ուժեղանում
է մէկը, այնքան մեծանում, ուժեղանում
է միւսը:

Այսպէս է ստեղծում պոէմի՝ գրառա-
սիզմով հարուստ ընթացքը, որը սակայն
պէտք է ունենար իր վախճանը: Եւ այդ
վախճանը քնականօրէն գալիս է և գալիս է
լաւատեսութեան յաղթանակով, փրկութեան
և աստուածային էութեան հետ միանալու
հաւատով, բայց այդ միայն այն բանից յե-
տոյ, երբ մօտիկ յուսահատութիւնն ու ան-
զատնալի կորստեան սարսափն այնպիսի
վիթխարի չափերի են հասնում, որպիսին
կարող էր միայն Նարեկացու հանճարը
պատկերել:

Նախ՝ քանատեղծը հետզհետէ մեծա-
ցնում է իր ռեալ քերիւն չափը և թիւը: Նա
չի բաւականանում արդէն խոստովանած
յանցանքներով. նա միշտ գտնում է, որ
դեռ բոլորը չի ստուած և պէտք է էլի շա-
րունակել:

Խոսովանեցայ վերսին դարձեալ ասանօր
զմնացեալ շարութեանցն զքիծս...

(Բան Ի.Ա. — Ա.)

Խառնեալ ալլաբանեցից ի նոյն շարունակ
բարդեալ
զկտամբանացս եղանակ զտոճեալ անձինս...
(Բան ԻԲ. — Ա.)

Բարդեալ եւ դիզեալ անձինդ մեղապարսի
Բամբասանս յոգունս զոյսն խոհեսս բազ-
մամասնեալս,
Անձն իմ կտտամբեալ յոհնախարանդ բանիւ:
(Բան ԽԵ. — Բ.)

Պոէմում աշտպիտի շատ ուրիշ տեղեր
կարելի է ցոյց տալ, որ բանաստեղծը ըն-
թերցողին բացատրում է իր ներքին աշ-
խարհի վիճակը: Նա անընդհատ բարդում
և զիջում է իր անձին ուղղուած կշառմ-
բանքներն ու մեղադրանքները, աւելաց-
նում է նոր օղբեր: Միաժամանակ զբանց
համապատասխան չափով բարդում ու զի-
ջում է Աստծուն և Քրիստոսին ուղղուած
նոր դժգոհանքներ, աղօթքներ ու աղա-
չանքներ: Երբ նրան թւում է, թէ իր ա-
ղաչանքները տեղ են հասնում և պէտք է
ինքը ներման արժանանալ, իսկոյն ծագում
է տառապանք, այդ սարսափելի տանջանք-
ներ պատճառող ապրումը, արդեօ՞ք Աստ-
ծու համար ընդունելի են եղել իր աղաչ-
խարութեան զխումբները, մի բան, որ ոչ
մի կերպ հնարաւոր չէ խմանալ: Արդեօ՞ք
ինքն իր բոլոր մեղքերը խոտաւորանել է ...
և բանաստեղծի անհելի չափերի հասնող
յիշողութիւնը սկսում է հրապարակ հանել
նորերը, որոնք միշտ նախորդներից աւելի
ծանր են:

Նարեկացիին իրեն համարում է մի շն-
չաւոր մատեն, որի մէջ բարդուած են
ոգրեր ու վայեր և հառաչանքներ: Նա ա-
սում է, որ ինքը հոգու թևերով սլանալով
և շրջելով մարդկային անբաւ ծնունդների
մէջ ու մտքով բոլորին կոտորատելով, ոչ
ոքի չի կարողացել գտնել իր չափ մեղա-
ւոր, և այդ դեռ քաւական չէ, ինքը չի
կարողացել իր մտքի երկվարը բանականու-
թեան սանձով կանգնեցնել և մտքի թռիչք-
ներով մուծ խորհուրդների միջից սլանա-
լով՝ մարդկային բոլոր հին չարիքներին
նորերն էլ ինքն է աւելացրել: Որովհետեւ
ինքը Արարչի գէմ միշտ նենգաւոր է զբո-
նւել, իսկ ստանալի գէմ միշտ հաւա-
տարիմ, բայց որ ամենից զարհուրելին է,
ինքը երբեմն էլ ուղղակի բմբոստացել ու
ապստամբել է Արարչի գէմ:

Սպառնացաւ, եւ ոչ զարհուրեցայ.
Արգահատեցեր, եւ ոչ երբեք լուայ.
Որ է ապստամբութեան յայտնի նշանակ:
(Բան Ի. — Ա.)

Ամբաստանեցայ փռշիս շնչաւոր,
Ամբարհաւանեցայ կաւս ձայնաւոր,
Հպարտացայ հողս անարգութեան,
Ի վեր ամբարձայ մոխիրս մերժելի,
Բազուկ կառուցի բաժակս մանրելի:
Տարածեցայ առաւել իբր վեմ,
Եւ դարձեալ իբր զներքեալ առ իս ինքն ամ-
փոփեցայ:
Բարկութեանն բոցով ցոլացայ Տիգրս բա-
իբր զանկեռ ոք մեծամեծի,
Ար ընդ Բառնասնեաց մահու եմ փակեալ:
(Բան Ի. — Բ.)

Բանաստեղծը (որն աշտեղ սքանչե-
լիօրէն արտացոլել է ժամանակի հակակրօ-
նական տրամադրութիւնները) ասում է, որ
նման սարսափելի յանցանքներ գործելուց
յետոյ մարդը Արարչին մօտենալով էլ ի՞նչ
կարող է խնդրել նրանից, էլ ինչի՞ կարող
է նա արժանանալ: Ուստի նրան թւում է,
թէ ինչին ձգտել է անընդհատ՝ զբանից
բոլորովին զրկուել է արդէն:

Քանզի կամելով ուժգինս ընթանալ՝ ընկլայ
սասկապէս,
Յանչափն ձգել՝ իմոյն ոչ հասի.
Ի մեծադոյնն ամբառնալ՝ ասուս զլորեցայ,
Յերկնային ուղւոյն՝ անգնողց մասնեցայ,
Ի գլուշանալն առաւել՝ յաւէս վնասեցայ,
Յանարանս պանիլ՝ մանր խորհակեցայ,
Կարծելով ընդ անեակն մեցիլ՝ յաջն գրեցի,
Ի գերկրորդն խուզել՝ զնախնին կորուսի...:
(Բան ԵԵ. — Գ.)

Եւ դա նրան անհուն վիշտ է պատճառում
և երբեմն նա այլևս ոչ մի տեղից ոչ մի
օգնութիւն չի սպասում այդ տանջող վշտից
զուրս գալու համար և ոչ մի յենարան չի
գտնում իր խորատկումը կանեցնելու համար:

Եւ արդ զիմեղ առից մխիբարութիւն ալս-
բանեաց վշաց,
Եւ կամ ընդ ուրբանեաց տառապանաց
խաւարի՝ լուսաւորութիւն յուսոյ կեանաց
խառնեցից,
Եւ կամ ո՞ւր արդեւ զգործապարս ոսին
կառուցից,
Եւ կամ յո՞ր վնասհուրիւն զաչս իմ յոռեցից,
Եւ զի՞նչ անդորութիւն ծփանացս նկատեցից,

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՌԱՔԵԼՈՑ ԿՍՄ ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ըստ ասանդութեան, Առաքելոց Վանքը հիմնած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ. Տիրինկատար կոչուած Անահապան մեհենին տեղ, անդ զեռեղեղով Պետրոս, Պողոս և Անդրէաս Առաքելներու մասունքները. — Արիւն, Հայապատում, էջ 98:

Ս. Գր. Լուսաւորիչի կողմէ Առաքելոց Վանքին Վանահայր կը կարգուի Զենոբ Գլակի եղբայրը՝ Ղազար, որուն անունով Վանքը կը կոչուի Ղազարու Վանք:

«Աստ կը հանգչին սրոյ հանգստարաններու մէջ յիշատակարաններով և մահարձաններով մեր երանելի Թարգմանիչ Վարդապետներէն շատեր, Մովսէս Խորենացի, Դաւիթ Անյաղթ, Մամբրէ Վերմանոյ, և այլն» . — Եղիշէ Եպս. Զրինկիրեան, Յիշատակներ, 1925, էջ 54: — Այս պատճառաւ երբեմն այս Վանքը կը կոչուէր նաև Թարգմանչաց Վանք անունով:

Տարօնի իշխան Չորաուանէլ Մամիկոնեան, 1104 թուին, իր ծննդավայր Բերդակ գիւղը կը նուիրէ Առաքելոց Վանքին, յատուկ պարգևագիր յիշատակարանով. — Հայապատում, էջ 396: Յովսէփեան, Յիշատակարանք Զեռագրաց, Անթիլիաս, էջ 287:

Առաքելոց Վանքի Առաջնորդներէն ծանօթ են հետեւեալները.

1. — Պողոս Վրդ. Տարօնեցի, 1101-1123, կոչուած «մեծ հոգեւոր Հայոց», ունի դաւանաբանական և ծիսագիտական գրուածք-

եւ կամ յո՞ր ըզմական գիւրորդին ձեռն համբարնից:
Զի երէ ի ձեղուն բարձրութեան երկնի,
Անճի անճեւեաց հուրն Սողոմայ...
Իսկ երէ ի յասակ խորութեան երկրի,
Սա եբաց զկոկորդն քմեղնողական
Եւ եկուլ զԴաղան բանակոյն Աբիռնի:

(Ճան ԿԷ. — Գ.)

(Շարունակի՛ 8)

Մ. ՄԿՐԵԱՆ

ներ: Կը վախճանի 1123 թն և կը թաղուի անդ:

2. — Աբրահամ Վանանայր, 1204. Ջաշագիր կ'ըլլայ Նշանաւոր Տօնականին վերադնման, մասնակցութեամբ բաղմով միաբաններու և բարեպաշտներու. — Հայապատում, էջ 450: Յրշա. Զեռագրաց, էջ 719:

3. — Բարսեղ Վանանայր, պաշտօն վարած է 1204 էն ետք. — Յրշա. Զեռագրաց, էջ 715, 721:

4. — Ներսէս Վրդ. Տարօնեցի, 1271-9. — Գ. Արք. Յովսէփեան, Պաղարկեանք, Բ., էջ 194-5:

5. — Տէր Թադէոս Առաջնորդ, 1314. — Լ. Ս. Պաշկեան, Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, Երևան, էջ 105:

6. — Տէր Յովնանէս Առաջնորդ, 1339. — Ե. Լալայեան, Յուցակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 201: Պաշկեան, Յրշա. ԺԴ. Դարի, էջ 321:

Այլագրիները կ'աւերեն Վանքը 1371 թուին, և կրօնաւորները կը ցրուին ուրիշ դաւաններ. — Հայապատում, էջ 548:

7. — Պողոս Արքեպիսկոպոս, 1439. Մուշի տիրան կը կողոպտէ Վանքը. — Հայապատում, էջ 549:

8. — Թադէոս Արքեպիսկոպոս, 1540. Կը նորոգէ Առաքելոց Տաճարի մեծ զբմբէթը. — Գ. Սրուանձառեանց, Թ. Աղբար, Բ., էջ 422:

9. — Բարսեղ Եպս. Մարմանցի, Դաւաղցի, Արժուոյնի, 1601-1637, որդի Ապուհարի և Ելչիկի, աշակերտ և հոգեւոր որդի Ռահայեցի Սրապիոն Կաթողիկոսի: Վանքին մէջ նորոգութիւններ կատարած է 1607 թն. — Հանդ. Ամս. 1956, էջ 417 հ.:

10. — Յովնանէս Եպիսկոպոս, 1637-66: Վանքին քայքայուած գիրքերը նորոգել կու տայ. — Հանդ. Ամս. 1956, էջ 419, 422: Հայապատում, էջ 550:

11. — Դաւիթ Վարդապետ, 1671. — Հ. Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի Վանքերը, Գ., էջ 1007:

12. — Դասպար Վարդապետ, 1755. — Թ. Աղբար, Բ., էջ 488:

13. — Յովնանէս Վրդ. Ապալեան, Աւրանցի, 1794-1839. — Կը նորոգէ Վանքը և զիջուած պարտքերը կը վճարէ: Իրեն կը զօրծակցին հին միաբաններ, Պաշտաւոր

Վրդ. Վանեցի, Գրիգոր Վրդ. Պոլսեցի, Բաբուխյան Վրդ. Արզնեցի, Ղազար Վրդ. Մուղոսեցի և Կիրակոս Վրդ. Դերգեվանցի. — Թ. Աղբար, Բ., էջ 486-8:

14. — Յովհաննես Ծ. Վրդ. Մուրաշեան, 1874-1899. — Գ. Վ. Սրուանձտեանց, Հնոց և Նորոց, էջ 28-9, Եղիշէ Եպո. Զրկնիկեան, Յիշատակներ, էջ 54:

Յովհաննէս Վարդապետի կողմէ երբեմնի անտեսուած ձեռագիրներուն վերաբերմամբ ցոյց տրուած հոգածութիւնը կը յիշատակէ Գ. Վրդ. Սրուանձտեանց. «Իբր նախ քան ղ քսան ամ ունէր Առաքելոց Վանքն ոչ սակաւ ձեռագիրս զհանդեալ յարկեզս և եղեալ ի խորանին որ առնթիւր Առաք Տաճարին յաջմէ կուսէ. բայց այնքան անայցելու թողեալ էին զայնոսիկ, և անհոգ ըզտանեաց նորին, մինչև յամս քանիս ի ձիւնոյ և յանձրեոյ ծածկեալ ձեզուն, և ձիւնք և շաղախ թափեալ ի վերայ և ի մէջ արկեղցն, ապականեալ էր և փշացուցեալ զբազումսն: Զարգիս նոր Վանահայրն Արժ. Յովհաննէս Վարդապետ Մուրաշեանն, խընամ ունի վասն մնացելոցն, և հոգայ զչիւնութիւն սուրբ տանն եւ տաճարին».

Հնոց և Նորոց, Կ. Պոլիս, 1874, էջ 28-29:

Վանքը աւերակ կը դառնայ 1916 ին. Թշնամիներու կողմէ կը քանդուին զանգաւատան, գաւթին, և տաճարին գմբէթները, կը խորտակուին Թորգմանիչ Վարդապետներու խաչարձանները, կ'աւերուին միաբաններու և ուխտաւորներու սենեակները. — Արարատ, 1916, էջ 581:

ՄԵԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Առաքելոց Վանքի մշակութային գործունէութեան մասին քիչ են տեղեկութիւններ: Անդ օրինակուած զրկագիրներէն փոքր մաս մը միայն հասած է մեզի. Այսպէս.

Ա. — Վարդան Քահանայ Կարնեցի, Գրիչ եւ Ծաղկող, 1204-5 ին կ'օրինակէ մեծ Տօնական մը, միջին երկաթագրով, և զեղեցկօրէն կը ծաղկէ, Բաբերդցի Աստուածատուրի պատուէրով. — Զ. Բ. Սարգիսեան, Յուլյակ Զեռ. Վենետիկի, Բ., էջ 471-7: Հայագատում, էջ 448: Յիշտ. Զեռագրաց, էջ 699-726:

Բ. — Բարսեղ Գրիչ, 1275 ին օրինակած է մասամբ, Մեկնութիւն Հնգամասեանի, Փիւնի, Տարօնեցի Ներսէս Վարդապետի հա-

մար. — Յովսէփեան, Խաղբակեանք, Բ., էջ 194-5:

Գ. — Առաքել Քահանայ, Գրիչ, 1312-14. — Ղազարու Վանքին մէջ կ'օրինակէ.

1. — Աւետարան, 1312 ին, Ներսէս քահանային համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1949: A. Tchobanian, La Roseaie d'Arménie, Tome II., 315:

2. — Աւետարան, 1314 ին, Թումայ քահանայի խնդրանքով. — Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 105:

Դ. — Յովհաննէս Նկարիչ, 1312 ին ծաղկած է Առաքել երէցի օրինակած Աւետարանը. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1949:

Ե. — Ստեփանոս Կրօնաւոր, Գրիչ, օրինակած է Աւետարան մը, 1339 ին: Յիշատակարանին մէջ կան սա ուշագրաւ տողերը. «Արդ ... յիշեալք զգրող սորա ... որ զայս մագաղաթս ի շահ ամիւ Զի յառաջն Աւետարան էր, և անկեալ էր ի ձեռս այլազգեաց, և թուղթ թուղթ էր արած, ևս լուացի զինքս ու շատ աշխատեցայ, այնոր համար որ զգիրն զժար կու առնէր ...»: Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 321:

Զ. — Աստուածատուր Արեղայ, Գրիչ եւ կազմող, 1540-73. — Ղազարու Վանքին մէջ օրինակած է.

1. — Սալմոս, 1540 ին, Դաւիթ քահանայի խնդրանքով. «Ի յնախոր աւրինակէ ի Դաւնեցոյ».

— Սրուանձտեանց, Թ. Աղբար, Բ., էջ 421-3:

2. — Աւետարան, 1573, Մաթթէոսի գլուխը միայն, մնացեալը շարունակած է Խառաքատայ Վանքին մէջ. «Ի Հայրապետութեան Տէր Գրիգորիոսի նորընծայ Կաթողիկոսի».

— Ե. Լալայեան, Յուլյակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 677:

Է. — Գրիգոր Գրիչ Նչեցի, սրբի Ստեփանոս Քահանայի, 1621 ին օրինակած է մէկ ժողովածոյ, որուն առաջին գլուխն է Աղօրագիրք Ա. Տեղեաց, Վարդան Վարդապետի (1321). — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 939: Աղաւաղեան, Միաբանք, էջ 503:

Ը. — Կարապետ Վրդ. Գրիչ, հոգեւոր սրբի Աւթեցի Բարսեղ Վարդապետի, որուն պատուէրով կը ձեռնարկէ օրինակելու մէկ Մեկն. Թղթոյն Պաւլոսի, Անանիա Սանահնեցոյ, և կ'աւարտէ Եղիազարու Վանքին մէջ, 1625 ին. — Հանգ. Ամս. 1956, էջ 441-2:

Ն. — Ե. Պ. Մովսէսեան

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶԱՐԴԱՐՈՒԵՍՏ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄՈՔԻՖՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Սէնի ներկայ բիւով կը սկսինք արտասպէլ մի քանի մասեր՝ «Հայկական Զարդար-
ման» անուն կոորդակաճ գեղեցիկ եւ հմտալից զիբէն, որուն ներկանակն է Ս. Շ.
Մնացականեան, եւ որ նոյն պատկերազարդումը հրատարակուած է Հայկական ՍՍՏ
գիտութիւնների Ակադեմիայի կողմէ, 1955ին, Երեւանի մէջ: Այս գործը՝ որ մեծ ու-
ժադրութիւն գրուեց նաեւ արտասանմանի մէջ, իւր տեսակին մէջ եզակի երկագի-
տութիւն մըն է, որուն ընթերցումը ամէն հայու սիրտ արդար հպարտութեամբ կը
լիցնէ: Մեր ընթերցողներուն յիշեալ հաստի բովանդակութեանն հաճակ մը տալու
նպատակաւ կ'արտասպնէմ մասեր՝ գործին եօրներուդ զուտեմ: ԽԻՐ.

ՄՈՔԻՖ ԵՒ ԽՈՐԱՆ

Մասնագէտները, սովորաբար, յառ-
կապէս մանրանկարչութեան բնագաւա-
ռում, այստեղ խմբուած մոթիֆները միա-
սին չեն քննում: Չնայած նրանք յաճախ
են խօսում մուտքերի եւ խորանների մա-
սին՝ որպէս ճարտարապետական հասկա-
ցողութիւնների հետ կապուած մոթիֆնե-
րի, բայց երբեք չեն փորձում այդ հարցը
քննել նաեւ ճարտարապետական տեսան-
կիւնից, մինչդեռ նրանց բաւն էութիւնը
հասկանալու միակ ճանապարհը կայանում
է հենց դրանում:

Սկսենք մուտքերից:

Մեզ մօտ ընդունուած է այս զարդերը
կոչել կիսախորաններ, մի բան, որը ճիշտ
չէ: Ինչպէս կը տեսնենք, խորան հառ-
կացողութիւնն ընդգրկում է ամբողջա-
կան շէնքի զաղափարը, իսկ մուտքը՝ շէն-
քի միայն մի մասն է եւ ոչ երբեք նրա
կէտը: Աւելին, զարդարուածում մեծ
տարածում գտած մուտքերը արտայայ-
տում են ոչ թէ ամբողջ մուտքի, այլ
միայն նրա վերին մասի զաղափարը:

Ինչպէս ճարտարապետութեան մէջ,
այնպէս էլ զարդարուածում մուտքերը
լինում են մի քանի տեսակի, այն է, կա-
մարածե, զմբէթածե, արխարափային,
ինչպէս նաեւ այս հիմնական ձևերի կամ-
բինացումներով:

Թէ ինչպէս են ծագել մուտքերն ընդ-

հանրապէս, դա այլ հարց է: Մեզ այստեղ
հետաքրքրում է միայն մուտքերի զար-
դարուածային կազմը, նրանց միջոցով
արտայայտուած զաղափարների հարցը:

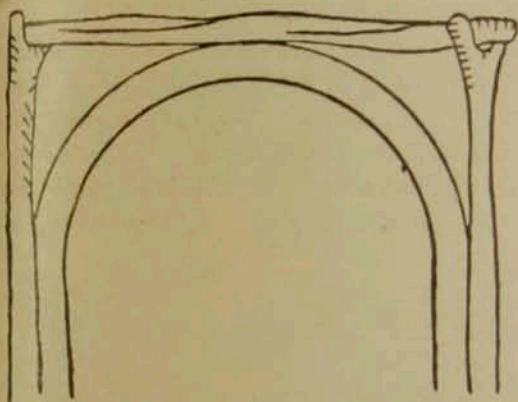
Թէ՛ աշխարհիկ եւ թէ՛ հազեւոր ճար-
տարապետութեան մէջ մինչեւ հիմա էլ
տակալ է մուտքերը յատուկ հզանակով
զարդարելու պրակտիկան: Հասկանալի է,
որ տարբեր զարուշմաներում եւ տարբեր
կառուցների վրայ տարբեր զարդամոթիֆ-
ներ են հանդէս գալիս: Հենց այս տար-
բերութիւնն ինքնին ակնարկում է այդ
զարդերի զաղափարական յատուկ բովան-
դակութեան պարագան: Եթէ ուշ չըջու-
նում այստեղ էլ այդ զարդերը չեն գի-
տակցուել եւ պահպանուել են բոլոր ճաշակի
ու աւանդութեան, ապա նոյնը չի կարելի
տեսլ հին ժամանակների մասին:

Այժմ փորձենք ընդհանուր դժերով
ժանտիմանալ մուտքերի վրայ տարածուած
հիմնական զարդամոթիֆների եւ նրանց ու-
այդ մուտքերի զաղափարական տանչա-
թիւնների հետ:

Այստեղ էլ ամենատարբէքաւոր փառ-
տերը բերուելու են մանրանկարչութիւ-
նից, որովհետեւ մանրանկարչութեան մէջ
պահպանուած են տեղի հին ծագում ու-
նեցող, բազմապիսի եւ բազմաքանակ վը-
կայութիւններ:

Չհաղքերում խիստ հաղաւաղիւտ են
այն մուտքերը որոնք արտացոլում են

սովորական, անդարդ շէնքերի համապատասխան մասերի պատկերը: Մեզ ծանօթ աղյուսի նկարներից մէկը գտնուում է № 338 ձեռագրի 2-րդ թերթում (նկ. 779): Գոյզի սիւնների և մի գերանի պարզ միացումով կառուցւած մուտքի նկար է, որի միջին մասին տրուած է կանոնաւոր կամար ձև: Այս պարզ ու անշուք մուտքը, այլ տառաձևերով, անշուշտ, կարող է մեծ արժէք ներկայացնել մասնագէտների համար: Պարզարուեստագիտութեան համար, սակայն, այդ և նման ուրիշներն առանձին նշանակութիւն չունեն: Նրանք բնորոշ էլ չեն զարդարուեստին: Վերջինիս համար յատուկ են զարդարուն մուտքերը:

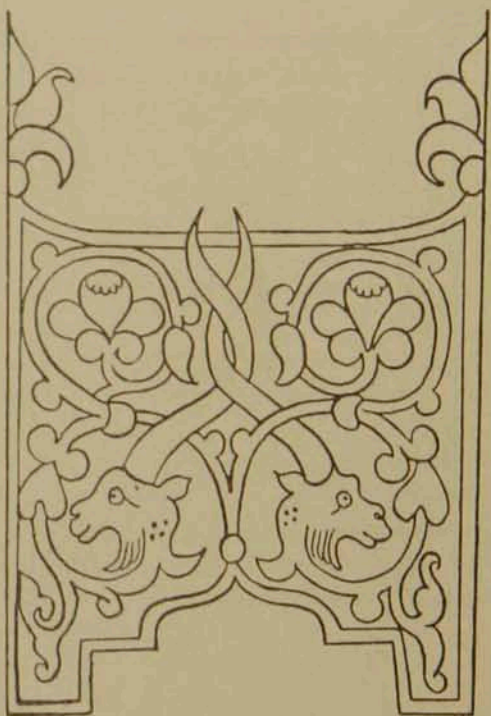

Նկար 779

Վերջինից № 7729 ձեռագրի 495-րդ թերթում նկարուած մուտքը (նկ. 780): Այստեղ կայ մի շրջանակ, երկու այծ և երեք կենաց ծառ. այդ բոլորը, սակայն, օրգանապէս կապուած են միմեանց հետ իրենցից ներկայացնում են մի անքակտելի ամբողջութիւն: Մուտքի վերին աջ և ձախ անկիւններում կան մէկական կենաց ծառեր. նրանցից իւրաքանչիւրն իր հիմքում ունեցող հատիկից արձակել է մի գոյզ արմատ, որոնք, ուղիղ անկիւն կազմելով, միանում են միմեանց հետ և ստեղծում ամբողջ շրջանակը: Ըստ սրում, վերջինիս ստորին մասի գմբէթում ձև բարձունքը, իր հերթին, վեր է ածւում մի կենաց ծառի, որի գոյզ ճիւղերը ձգւում են դէպի մուտքի շրջանակաւոր ձախտի ներսը և այնտեղ, արոնջելով երկուական ճիւղերի, պարզարուեստ են: Պատշգնից երկուսը բուսական ձև ունեն,

իսկ երկուսը՝ կենդանական: Այս վերջիններք մի-մի այծաղլուխներ են, որոնց երկար եղջիւրները, միանալով, բարձրանում են վեր և դուրս գալիս շրջանակից: Մուտքի ստորին մասի գմբէթում և փորուածքի գծերը, իրենց հերթին, արտայայտում են այս վերջին կենաց ծառի արմատների զաղափարը և միացած են մուտքի վերին անկիւններում գտնուող փոքրիկ կենաց ծառերի արմատների հետ:

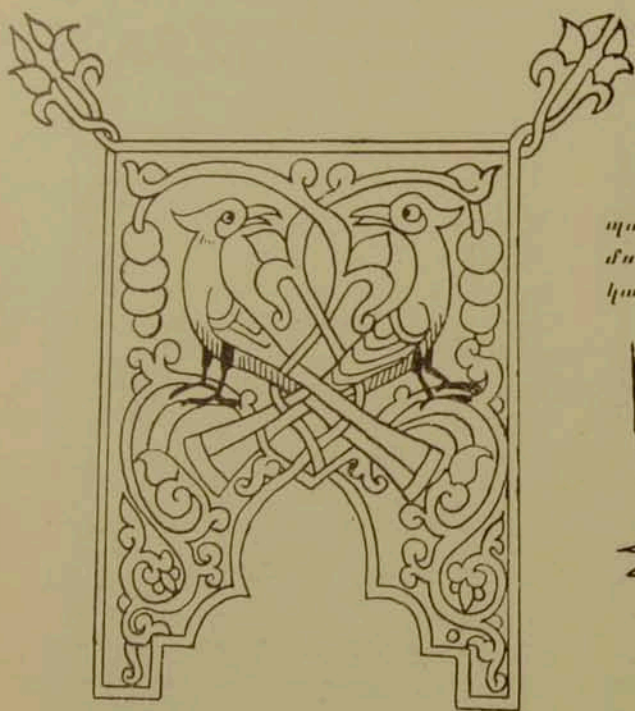
Մի պահ մտնանաք այս մուտքի կապը ճարտարապետական կառուցքի հետ և նայենք նրա վրայ որպէս զարդամոթիֆի: Պարզ է, որ այստեղ գործ ունենք ծնող-գոյգի, կենաց ծառի և պարզարուեստագիտական զաղափարների հետ: Քանի որ ծնող-գոյգն

Նկար 780

էլ կենդանակերպ է, ուստի այստեղ առկայ է առանձին մեծացուկը, որը խօսում է առնաժամանակ կարգերի և ֆրատրիալ կազմաւորումների մասին: Այժմ վերջինից նաև այդ ամբողջի կապը ճարտարապետական կառուցքի այնպիսի կարևոր մասի հետ, ինչպիսին է շէմքը, մուտքը: Այդ շէմքը արդէն ոչ թէ մի սովորական բնակարանի իմաստ է արտայայտել, իր

անասական առումով, այլ ամբողջ առձմի վերցնենք մի սերիչ օրինակ՝ նոյն ձևագրի 590ա թերթից (նկ. 781)։ Այս մուսաքի շրջանակը բաղկացած է բուսական պտղաբեր ձիւղերից, սրանք, միահիւսուելով, կազմել են թէ՛ սղջ մուսաքի ձակասի ներսում և թէ՛ նրա վերին ծայրերին գտնուող զարդերը։ Դա կենաց ծառն է՝ իր սիմետրիկ շարաշարութեամբ։ Այդ ծառն էլ, սակայն, կապուած է կենդանական ծնող-զոյգի հետ, որը երեւան է գալիս հենց մուսաքի ձակասի կենտրոնում՝ խաչաւորման պրոցեսում։ Այստեղ

նկար 781

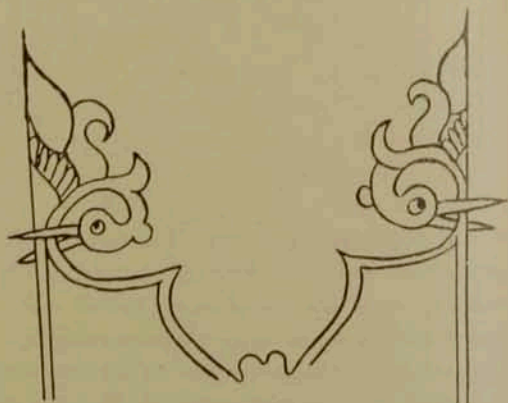
էլ առկայ են առանձնիկ, առձմային հասարակութեան և ֆրատրիալ կազմաւորման գաղափարական մնացուկները։

Ծնող-զոյգի գաղափարը միշտ չէ, որ ցոյց է տրւում մուսաքի կենտրոնում, շրջանակի ներսում, այն, սովորաբար, պատկերւած է նաև մուսաքի վերին մասում։ Այդպիսիներից է, օրինակ, նոյն № 7729 ձևագրի 377ա թերթի մուսաքը, որն ընդօրինակուած ենք հաստատմամբ (նկ. 782)։ Այստեղ էլ ամբողջ մուսաքի էութիւնը ցոյց է տալիս հենց այդ զոյգի միասնութիւնը,

այսինքն՝ տրաւոյալուած է առձմի և նրա բաղկացուցիչ մասերի գաղափարը։

Բերենք ևս մի վկայութիւնը, այս անգամ ընդօրինակելով № 5537 ձևագրի 90ա թերթից։ Մուսաքն այստեղ սրաշակի կերպով արտօնուած է երկու կէտի, այդ կէտերը, սակայն, օրգանապէս կապուած են միմեանց հետ և հենց այդ կապի արդիւնքն է նրանց կենտրոնում գտնուող կենաց ծառը։ Նշուած կէտերից իւրաքանչիւրի վրայ կանգնած է մի սիրամարդ. նրանք հանդիսանում են առձմային ընտանիքի երկու կէտերի (ֆրատրաների) առում ներկայացուցիչները, որոնց միասնութիւնից էլ հենց սերուած է նրանց միջև բարձրացած առձմածառը։

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ գաղափարական հարուստ բովանդակութիւն կայ ոչ միայն մուսաքերի վրայ պատկերուած կենդանական ու բուսական մոթիֆների մէջ, այլև այն շրջագծերում կամ շրջանակներում, որոնք իրենց մէջ

նկար 782

են ընդգրկում ամբողջ մուսաքը։ Ուստի, եթէ նման զէպքերում բացակային բուսական և կենդանական մոթիֆները, ապա շրջանակային գծերի սիմետրիկ շարաշարութիւնը նորից կարող է արտայայտել առձմա-ընտանեկան յարաբերութիւնների հետ կապուած սրաշ հասկացութիւն։ Այստեղից էլ պարզ է, որ գաղափարաւոր երկրաչափական կառուած մոթիֆների մէջ այնքան շատ տարածուած գծերը և նրանց կանոնաւոր միահիւսուեցումները նոյնպէս ունեցել են գաղափարական բովանդակութիւն։

Մանրանկարչութեան, քանդակագործութեան մէջ և այլ քնադատաւորութեամբ մատարային զարդամոթիֆներէ աշխատանքներ կատարելու, որ տեսանք վերեւում, յաճախ մատարային խախտում է, յաճախ էլ խիստ աղաւաղում, իսկ և այնպէս մեր ձեռք բերած այս ծանօթութիւններէ նարճիւհեշտութեամբ նկատուած են նրանց խախտումը կատարելու:

№ 3033 ձեռագրի 198ա թերթում պատկերուած մատարային տեսարանում թռչող ձուկ - զոյգը կանգնած է մատարի վերին մասում և առանձին կողմ շարժելու մասով մատարի հետ թռչում է թէ, դա մի քանի տեսարանի վերաբերողութիւն է: Սակայն մեզ արդէն քաջ յայտնի է զարդապատկերային այն կողմ աղերսը, որ կայ այդ թռչունների և մնացած բոլոր զարդերի միջև: Նայել կարելի է տեսնել նաև № 378 ձեռագրի 7բ թերթի համապատասխան նկարի մասին (նկ. 785), որի

քննուած է, ուստի կրկնութիւններ չենք կատարում:

№ 1379 ձեռագրի 2ա թերթում համապատասխան ենք տեսնել և ֆրատարիւմ համապատասխանութիւնների հետ աւելի սերտ կապեր ցուցաբերող մուշտապատկերի:

Տոնի կրկնութիւնները պատկերուած են վաղաժամանակում առիւծանման կրկնութիւնները զարդանքների միջոցով, որոնց պահերը, ճիշդաւորութեամբ միասնական են միմեանց հետ և առիւծակաճ շարժումներով մէկ ախուսում դաւարանքի շարժումներով, եւանկիւնների և այլ զարդերի բարդ շարժարարութիւն: Այդ բոլորի կենտրոնից նայելով է տոնի մարդակերպ նախնու կամ նրա սերնդի զարդապատկերը: Այսպէս էլ, ինչպէս տեսնուած ենք, ճարտարապետական կառուցի մատարի ճակատը, իր զարդերի միջոցով, դրսևորում է տոնի ներքին կառուցումը պատկերը:

Նկար 785

նմաններն այնքան շատ են զարդապատկերային:

Ինչպէս արդէն տեսանք նախորդ գլուխներում, տոնային կենաց ծառերի վրայ միանգամից երևան են գալիս աւելի բարդ հասկացողութիւններ: Նայել կարելի է, քանիստ արար, իր գրչին է գրել նաև մուշտապերի պատկերների վրայ: Այսպէս, օրինակ, № 7729 ձեռագրի 490բ թերթում գտնուող մուշտապի վերին մասում կանգնած է թռչունների ձուկ-զոյգը, իսկ մուշտապի ներքում, երկհիւղ կենաց ծառի միասնականից սերտել են ինչպէս բուսական, նայելու և կենդանական-առիւծակաճ պատկերներ:

Բանի որ այս մոթիֆների հարցն առանձին-առանձին, հիմնականում, արդէն

№ 7482 ձեռագրի 2ա թերթում գտնուող համապատասխան զարդի միջոցով ևս դրսևորուած են նման զարդապատկերներ: Մուշտապի վերին մասում կանգնած են երկու թռչուններ, որոնց միջև զետեղուած է տոնի պաշտարարութեան զարդապատկերը մարդկային պատկերների և բուսական զարդերի միջոցով:

Մուշտապապերի մէջ էլ վերին տասնամանի մեծ տարածում ունեն մարդապատկեր և կենդանամարմին էականների պատկերները: Այդպիսիներից յիշենք մի քանի օրինակ:

Ա. Շ. ՄԵՍԱԿԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

ՍԱԼԱՐԿՈՒՄ Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ՏԱՃԱՐԻՆ

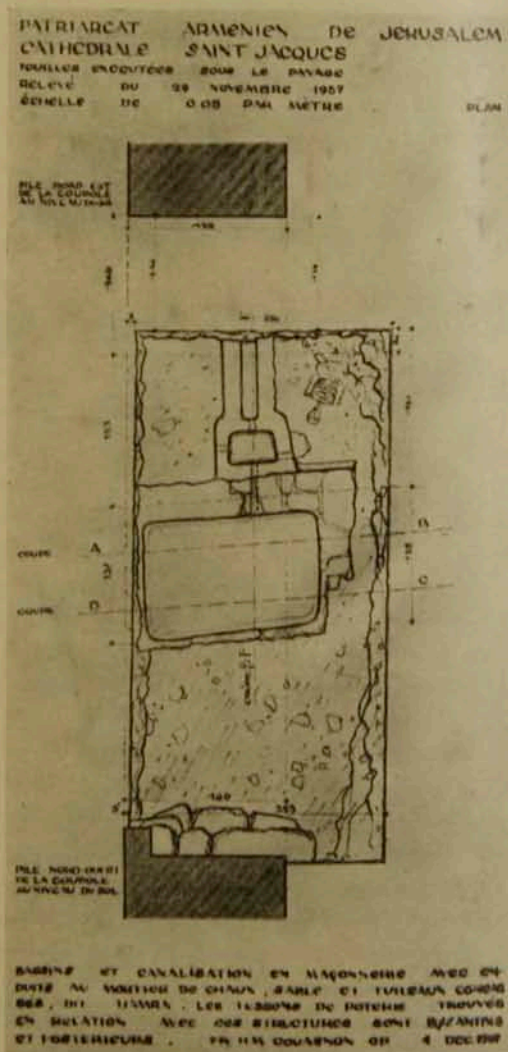
ԵՒ ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐ ԱՅԴ ԱՌԹԻՒ

Հին Շիրոնիաթի ՄԸ ՄՆԱՅՈՐԴԸ. — Պեղումներ կատարուեցան նաեւ հիւսիսային երկու կեղրոնական սիւներու մէջտեղը, այսինքն Առաքելական Աթոռին ետեւը: Այստեղ երեւան ելաւ հին կառոյցի մը մնացորդը, որուն ինչ ըլլալը կամ ինչ նպատակի ծառայելը քաղաքիս մէջ մնացած եւ հնագէտ ճանչցուած անձեր եւս դժուարացան ըսել: Այս կառոյցը (ՏԷ- Պ-ԳԷ ԲԷ- 3) կը

մէջ՝ պարագլուխան վրայ, իսկ երրորդը՝ արեւելեան կողմը, լաւ շինուած եւ լաւ վիճակի մէջ պահուած ագուգայի մը վրայ, որ իր կարգին կ'երթար կը կորսուէր հողին տակ, դէպի աջակողմեան դասի սիւնին ներ-

Թիւ 3, հին կառոյցի մը մնացորդ, երեւան ելած Ս. Բաղդայ Տանարի յատկէն:

բաղկանար մօտաւորապէս 170 սմ. × 130 սմ. յատակով աւազանէ մը, որուն արեւելեան կողմը բազուկի մը լայնրով ծակ մը կը բացուէր ուրիշ փոքրագոյն աւազանիկի մը վրայ, որ ունէր 40 սմ. × 30 սմ. տարածութիւն: Այս աւազանիկն ալ ունէր ուրիշ երեք ծակեր, որոնցմէ երկուրը կը բացուէին հիւսիս եւ հարաւ, ներկայ վիճակի

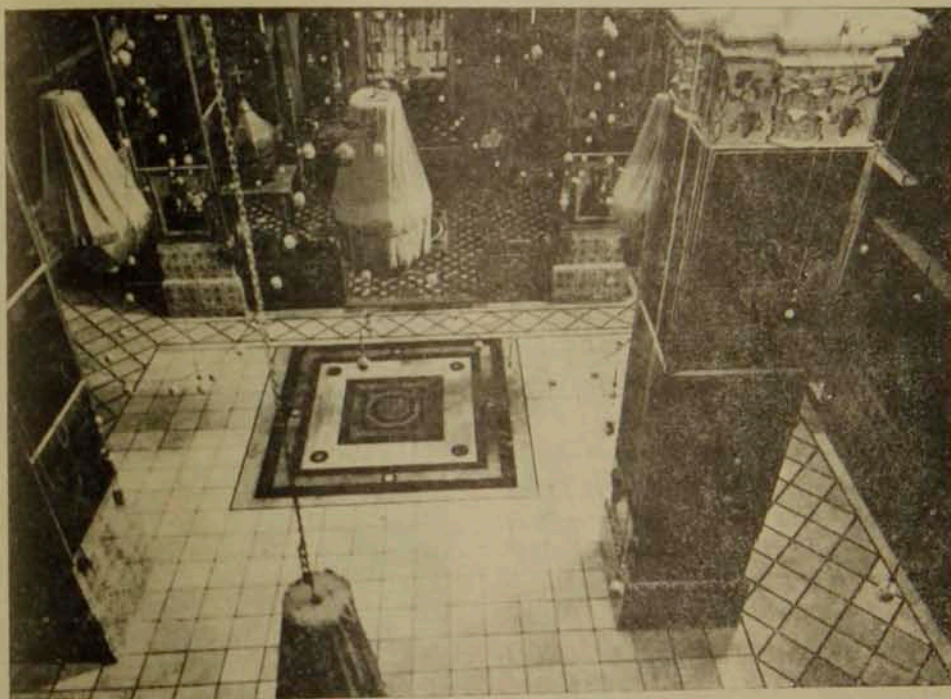
Թիւ 4, Թիւ 3 պատկերին յատկագիծը. երկու պատկերներ կը ճային իրարու հակառակ ուղղութեամբ. սոյն յատկագիծն ներքեւի մասը կառոյցին արեւմեան կողմն է:

քել: Այստեղ եւս, փորութեամբ ին հարաւ-արեւելեան անկիւնը (Տէ-Պ-Գէ-Բէ-4) 135, սմ. խորութեան մէջ երեւան եկաւ ուրիշ փխրունացած կմախք մը:

Այս բոլոր փորութեամբները, իրենց պարունակութեամբ հանդերձ չափազորուելէ եւ պատկերահանուելէ(*) վերջ, ըստ առաջնայն ծածկուեցան հողով, ամրացուեցան լողով եւ ապա ձեռնարկուեցաւ մարմարապատման աշխատանքին:

ՄԱՐՄԱՐԱՊԱՏՈՒՄ. — Պէտք է ըսել որ մարմարապատման գործը ի սկզբան բաւական մեծ դժուարութեան բաղխեցաւ. նախ որովհետեւ Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ եր-

նրու իրարմէ ունեցած հեռաւորութիւնը 10 սմ. աւելի է արեւմտեան սիւներու համապատասխան միջոցէն: Հարաւային թեւի լայնքը 260 սմ. է, կեդրոնական սիւնընդհանրապէս հարաւային պատ հաշուելով. մինչդեռ հիւսիսային թեւի լայնքը արեւմտեան սիւնէն ղէպի հիւսիսային պատ հաշուելով 380 սմ. է, իսկ արեւելեան սիւնէն հաշուելով՝ 329 սմ. է: Բաց աստի, եկեղեցիին կարգ մը մասերը արդէն իսկ ի հնուց մարմարապատուած էին(*), որոնց մէջտեղերը պէտք էր ամբողջացնէինք մենք. նախկին մարմարապատումն ալ ճշգրիտ չափերու վրայ չէր կատարուած, մինչդեռ նոր մար-

Թիւ 5. Ս. Յակոբայ սալապատման մարմարապատման վերջ:

կրաչափորէն ճշգրիտ չափ գրեթէ գոյութիւն չունի. իրարու համապատասխան գիծեր եւ միջոցներ միշտ իրարմէ քիչ մը պակաս կամ աւելի են: Օրինակ, եկեղեցիի արեւմտեան պատը արեւելեան պատէն մէկ մետր երկայն է. հարաւայինը՝ հիւսիսայինէն 40 սմ. երկայն է. արեւելեան կեդրոնական սիւ-

մարները ճշգրիտ չափերով կտրուած սալքարեր էին: Սալարկող վարպետը սակայն կերպով մը կրցաւ յաղթահարել այս դժուարութեանց:

(*) Ի հնուց մարմարապատուած էին Ս. Գլխաղբի մատրան առջևի ընդարձակ միջոցը, եկեղեցիի հիւսիսային թեւին մէջ, Մեծ Ատենի մէջտեղի մասը, եկեղեցիին զմբէթին շերտը եւ մէկ ու կէս մետր լայնքով ճամբայ մը՝ դասէն անմիջապէս դուրս, հիւսիսային պատէն մինչև հարաւային պատ:

(*) Առնուեցան 50 նկարներ, իւրաքանչիւրէն չորսական օրինակ, որոնցմով կադմուսեցան չորս աւագներ, որոնցմէ մին կը մնայ ի Պատրիարքարան եւ ուրիշ մը Գանձատուն:

եկեղեցիին հարստային թեւր սալարկուեցաւ յար եւ նման հիւսիսային թեւի նախկին սալարկին: Այսինքն մարմարները դրուեցան շէշէ՝ յարարեալաբար եկեղեցիի պատերուն: Մարմարներու իրարու միացման կէտերուն մէջ գետեղուեցան 3 սմ. լայնքով «Լ» մարմարեայ երիզներ (Տե՛ս Պատկեր 5): Արեւմտեան պատի ամբողջ երկայնքին, 1.50 մետր լայնքով սալարկուեցաւ յար եւ նման դասէն անմիջապէս դուրս գոյութիւն ունեցող նախկին սալարկին — քարերը շեղակի եւ մէջտեղեր սեւ երիզաքարերով: Իսկ եկեղեցիի մնացեալ մասին, այսինքն ատենի հիւսիսային եւ հարաւային կողմերու եւ եկեղեցիին ամբողջ նաւին մարմարները դրուեցան եկեղեցիի պատերուն շէշէ՝, եւ միացման կէտերուն գետեղուեցան չէշէ երիզաքարեր:

Մարմարը իր անկուի ձեւին մէջ քերուած էր Խաչիկայէն եւ կտրուած ու սահուն ողորկութեամբ յղկուած էր Սմման, երկրի միակ մարմարի գործարանին մէջ: Շեղակի դրուած մարմարներուն չափն էր 50 × 50 սմ., իսկ հորիզոնական դրուածներուն՝ 40 × 40 սմ.: Սալարկուեցաւ մօտաւորապէս 140 քառ. մետր տարածութեամբ յատակ: Սալարկումը աւարտեցաւ 1957 Դեկտեմբերի վերջերը:

ՈՐՄԱՍԻՒՆԵՐ. — Կեդրոնական սիւներու կարգին՝ արեւմտեան պատին մէջ կիսովին թաղուած երկու որմասիւններ կան: Ասոնց ստորոտը ծածկող յախճապակիները թուլցած ըլլալով, ամբողջութեամբ վար առնուեցան վերստին ամրացնելու համար: Յախճապակիներու շարքը վար առնուելէն ետքը երեւան եկաւ սիւներու իսկական երեսը: Շինուած էին անոնք լաւ տաշուած մեծկակ քարերով, որոնք ծածկուած էին մեծ ու մանրիկ հարիւրաւոր խաչերով (Տե՛ս Պատկեր 6): Ասիկա անսովոր երեւոյթ մը չէ՝ Ս. Երկրի հին եկեղեցիներու համար: Օրինակ, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիի պատերն ու սիւներն ալ ծածկուած են նման հազարաւոր խաչիկներով: Սիւներուն անկիւնները վերէն վար տաշուած եւ գոգաւորուած էին: Այս ձեւով գոգաւորուած են նաեւ այս որմասիւններու հանդիպակաց՝ եկեղեցիի գաւթին հաստահեղոյս սիւները, որոնք տարիներ առաջ մաքրուելով զիրենք երբեմն ծածկող

ձեւին, կը պարզեն այսօր իրենց քարային գեղեցիկ ուժականութիւնը:

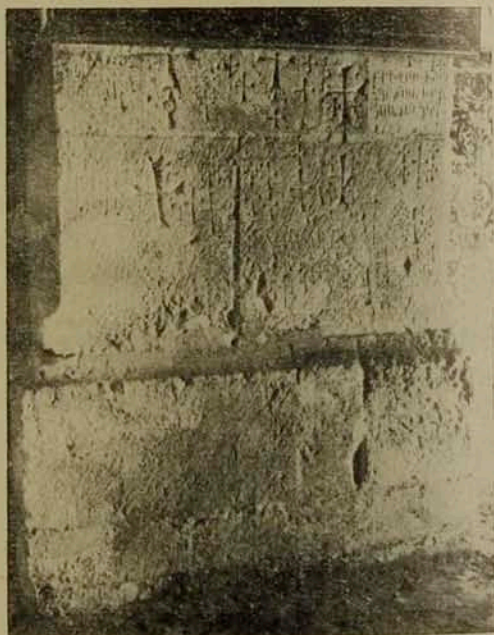
Հիւսիսային որմասիւնի բացուած մասին հիւսիսային անկիւնը, հնադրոշմ գիրերով արծանագրութիւն մը երեւան ելաւ սալարունակութեամբ.

ԻՐԻՍՈՍԻ ԽԱՉ(Ս)

ՊՐ ՀԱՄԻՆՍԻՒՆ Ե(Ի)

ՀՕՐԵ ԹՎ. ՊԿԳ.

վերոյիշեալ ՊԿԳ = 863 հայկական թուականը կը համապատասխանէ Փրկչական 1414 թուականին: Հին արծանագրութիւններով ժլատ եւ նորերով հարուստ Ս. Յակոբայ Տաճարին շէշէ՝ չէշէ այժմ գոյութիւն ունեցող եւ մեզի ծանօթ էրէրէր հնագոյն արծանագրութիւնն է այս: Մեզի ծանօթ հնագոյն արծանագրութիւնը կը գրտնուի Պօղոս - Պետրոսի մատրանց վերելից

թիւ 6, Ս. Յակոբայ Տաճարի հիւսիս-արեւմտեան որմասիւնը, յախճապակիները վար առնուելէն վերջ: 1414 թուականաւ արծանագրութիւնը պատկերին վերի աջ անկիւնէն է: Հարաւ-արեւմտեան սիւնի գոթիկ վար մասն ալ ծածկուած է մեծ ու մանրիկ խաչերով:

հին եւ գեղաբանդակ տախտակէ դրան վրայ, ՊԵ = 805, որ կը համապատասխանէ 1356 թուականին(*):

(*) Այս թուականը Սաւաւանեանի կողմէ սխալմամբ կարդացուած է ՊԻ = 820, և հետեւ.

Հնագէտներ փափաքեցան որ գէթ այս սիններու բացուած մասը չծածկուի: Սակայն նկատի ունենալով որ կապոյտ յախճապակիներու միակտուր գեղեցկութիւնը պիտի կոտրուէր մերկացած որմասիներու այս պարզ գեղեցկութեամբ, աւելի յարմար սեպուեցաւ վերածածկել զանոնք իրենց նախկին յախճապակիներով: Հիւսիսային որմասիների արծանագրութիւնը միայն, և համապատասխան կոտոր մը հարաւային որմասիների վրայ՝ բաց ձգուեցան նմոյշի համար:

ՈՐՄԱՆԿԱՐՆԵՐ. — Սրբոց Յակոբեանց Միաբանական շրջանակի մէջ տարածուած՝

բայց ոչ մէկ ականատեսի կողմէ հաստատուած զրոյցի մը համաձայն, Ս. Յակոբայ Տաճարի բոլոր պատերը ծածկող այժմու նկարներու ներքեւ իրենց հին նմանակները գոյութիւն ունէին: Այդ զրոյցին հիմնաւոր ըլլալն ալ հաստատուեցաւ այս առթիւ:

Ս. Յակոբայ Տաճարի պատերը ամբողջութեամբ ծածկուած են յախճապակիով, պատկերով և ձևիով: Դետնէն շուրջ մէկ ու կէս մեթր բարձրութեամբ բոլոր պատերը և սինները ծածկուած են ճերմակ խորքի վրայ կապոյտ-ծաղկանկար Քէօթահիական ընտիր յախճապակիով, զրուած 1712ին եղիա վանականի ձեռամբ: Անկէ

Թիւ 7, Քառասուն Մանկանց այժմու նկարը, պատաստի վրայ:

Թիւ 8, Քառասուն Մանկանց հին որմանկարը, այժմու պակսեթին ներքեւէն ելած:

բար վերածուած է 1371 ժրկչական թուականի («Պատմ. Մեռնադէմի, Բ. հատոր, էջ 1226»):

Իսկ եկեղեցիի արտաքին մասին վրայ գտնուած երկու հնագոյն արձանագրութիւնները կուգան ժի. գարէն: Այս մասին հետեւեալ ծանօթութիւնը կայ Սաւալանեանցի վերոյիշեալ գրքին մէջ, էջ 1219ի վրայ. «1835 թուին Ս. Յակոբայ վերնասան շինութեան առթիւ հին պատերը քանդուած ժամանակ քանդակագործ խաչար մը երեւան կ'եղէ, հետեւեալ յիշատակագրութեամբ. «Ի թուին հայոց Ո (= 1151)»: Այս խաչարը այժմ ազոցուած է նոյն վերնասան արեւմտեան արտաքին պատին վրայ: Նոյն վերնասան հիւսիսային արտաքին պատին վրայ ազոցուած է հնազոյն խաչար մը հետեւեալ քերի արձանագրութեամբ. «Քս ողորմեա ... հոգւոյն ամէն. ՈՅ (= 1153)»:

Հնագոյն այս երկու թուականներուն և վերոյիշեալ 1356 թուականի միջև ինկող թուականով մը մեզի ծանօթ ուրիշ արձանագրութիւն չկայ Ս. Յակոբայ Տաճարին ներսը կամ դուրսը:

վեր, շուրջ մարդահասակ մը բարձրութեամբ կայ նկարներու առաջին շարքը որ կը շրջանակէ ամբողջ եկեղեցին և սինները: Սպա 30-35 սանդիմեթր դուրս երկընցած գորնիշէ մը վեր կայ մօտ երկու մարդահասակ բարձրութեամբ խոշոր պատկերներու ուրիշ շարք մը: Պատկերները թէ՛ վերը և թէ՛ վարը, ամբօրէն իրարու ազոցուած են միակտուր դարձած շրջանակներով և կազմած են անբաժանելի ամբողջութիւն մը: Պատկերներէն վեր պատերը և ամբողջ առաստաղը ընտիր ձևիով ծածկուած են: Առաստաղին ձեւերը սկսած են արդէն թափթփիլ:

Վերոյիշեալ զրոյցին ստուգութիւնը

հաստատելու հետաքրքրությունները քակուեցան եկեղեցիի երկու մուտքերուն աջ կողմերը գտնուած երկու պատկերները, որոնք կղզիացած էին միւս պատկերներէն իրենց քովի որմասիւններով: Հակառակ որ այս պատկերները ընդհանուր շարքին չէին միացած, այնքան ալ դիրքին չեղաւ զանոնք իրենց տեղերէն հանելը, ինչ որ ուրիշ փոքր ապացոյց մըն էր մեր նախնեաց դարերու նախատեսութեամբ գործ ընելու մտայնութեան: Երբ պատկերները վերցուեցան երկուքի ներքեւէն ալ իրենց յար եւ նման նախատիպերը մէջտեղ ելան, սա կարեւոր տարբերութեամբ որ հինները ուղղակի պատին վրայ նկարուած էին, թեքնիկ բացատրութեամբ՝ «ֆրեսքո»ներ էին: Ուրիշ յատկանշական տարբերութիւնն այն էր որ սկզբնատիպերը համեմատաբար աւելի ճարտար ձեռքի գործեր էին քան պատտառին վրայ գծուած այժմու գործածական պատկերները (*): Աւագ դրան կողքինը Բառասուն Մանկանց պատկերն էր. իսկ Ս. Մակարի դրան քովինը՝ Երուսաղէմի Ս. Տեղերուն հետաքրքրական մէկ նկարը: Բառասուն Մանկանց ֆրեսքոյի մէջ, բացի դէմքերու վերի շարքէն, մտացեալ մասին ծեփը, ժամանակին ամբողջութեամբ ինկած է, եւ նկարը ապա ամբողջացուած է նուազ ճարտար տարբեր ձեռքի մը կողմէ: Այսպէս՝ յատկանշական մեծ տարբերութիւններ չկային ֆրեսքոյի եւ պատտառի վրայ նկարուած պատկերներուն միջեւ: (Տե՛ս Պատկեր Դ- 7 և 8):

Զգայացունց նորութիւնը սակայն մէջտեղ ելաւ «Տեստական» կոչուած պատկերին վերացումով: Այս մեծ պատկերը կը գտնուի Ս. Կիլիսիայի մատրան եւ Ս. Ստեփանոսի եկեղեցիի ղոններուն միջեւ զրոնուած պատին վրայ 250 սմ. լայնքով եւ 260 սմ. բարձրութեամբ: Իր դիրքով եւ մանաւանդ իր ներկայացուցած նիւթով պէտք է նկատուի ամբողջ եկեղեցիին կեդրոնական եւ գլխաւոր պատկերը: Այժմու «Տեստական» պատկերը կը ներկայացնէ իր վերի

մասին մէջ «Բաժակարբու Առաքեալները», Մեծն Յակոբոսը (Կիլիսիայի) եւ Յովհաննէս Աւետարանիչը Բրիտոսի աջ ու ձախ կողմերը բազմած, համաձայն իրենց մօր խնդրանքին (Մատթ. Ի. 21): Պատկերին ներքեւ ձախ կողմը կը ներկայացուի Ս. Յակոբի գլխատումը, եւ միւս կողմը՝ Յովհաննէս Առաքեալը՝ որ իր Աւետարանը կը գրէ ալեհեր տարիքի մէջ: Ներկայ այս պատկերը նկարուած է 1896 թուականին, օտար նկարչի մը կողմէ: Ան իր գոյներու պայծառութեամբ եւ սրբանկարային արուեստի ոճէն իր շեղումով՝ շեշտակի կը պոռայ իր տարբերութիւնը եւ օտարական մը ըլլալը՝ մէկ ոճով իրագործուած հարիւրաւոր պատկերներու այս Տաճարին մէջ: Չենք կրնար հասկնալ թէ ինչպէս արտօնուած է (եւ աւելի քան 60 տարիներ հանդուրժուած է), ինքն իր մէջ թէեւ յաջող, բայց եկեղեցիի ընդհանուր ոճին հետ հիմնովին աններդաշնակ այս նկարը, այնքան կարեւոր տեղ մը: Այս հսկայ նկարը վերցուելէն յետոյ անոր ներքեւէն երեւան եկաւ գեղարուեստական իսկական յայտնութիւն մը, հին որմնանկարը:

Ներքեւի ֆրեսքոն ալ կը պատկերացնէր վերեւ յիշուած նիւթը — վերը՝ Առաքեալներ Բրիտոսի աջ ու ձախ կողմերը, ներքեւը՝ գլխատում Ս. Յակոբայ եւ Աւետարանագրութիւն Ս. Յովհաննէսի: (Տե՛ս Պատկեր Դ- 9):

Սակայն նիւթի իրագործման մէջ անբաղդատելի տարբերութիւն կար երկու պատկերներուն միջեւ. ֆրեսքոյի մէջ երեք դէմքերը, Բրիտոս իր փառքին մէջ եւ Առաքեալներ իրենց բաժակներով Անոր աջ ու ձախ կողմերը, ներկայացուած էին նախ աւելի մեծ եւ աւելի վեհ ու տիրական դիրքերով: Ասոնց դէմքերը եւ դիրքերը նկարուած էին սրբանկարային արուեստի քաջահմուտ եւ վարժ ձեռքի մը կողմէ: Վեհութիւն, խաղաղութիւն եւ հազիւ զգալի քաղցրութիւն մը կը ճառագայթէր անոնցմէ: Պատկերին ներքեւ, աւելի փոքր չափերու վրայ, կը ներկայացուէր Ս. Յակոբի գլխատումը, իսկ անոր հանդիպակած կողմը Յովհաննէս Առաքեալը՝ ծունկի եկած:

Գեղեցիկ այս որմանկարը ընդհանրապէս եւ անոր ներքեւի մասը մասնաւորաբար գրեթէ անվերանորոգելի կերպով եղ-

(*) Ըստ Սաւալանեանցի այժմու գործածական պատկերները նկարուած են ճարտար պատկերահան Տիրացու Յովհաննէսի ձեռքով՝ 1730 - ական թուականներուն (Պատմ. Երուսաղէմի, Բ. հատոր, էջ 709):

ծուած էր: Նկարածեցին կարեւոր չափով
թափուած եւ թափուելու վրայ էին: Պատ-
կերին ներքեւը երկու անկիւններու ծեփերը
ամբողջութեամբ ինկած եւ վերալեցուած
էին հասարակ ենքմակ ծեփով: Նոյնը պա-
տահած էր պատկերին ներքեւը, 60 սմ.ով
80 սմ. քառանկիւնի կեդրոնական մասին
վրայ: Ս. Յակոբի գլխատեղաւ մարմինը,
ինչպէս նաեւ իր զիմացը ծնրադիր իր եղ-

բոր Յովհաննէս Աւետարանչի կերպարանքը
հազիւ նշմարելի էին: Պատկերին մէջ չկար
Ս. Յակոբի կտրուած գլուխը: Մենք կ'են-
թադրենք որ Առաքեալի գլուխը՝ կեդրոնի
ծեփը թափուած մասին վրայ էր, հաւա-
նաբար ոսկի կամ արծաթ շրջանակի մէջ
առնուած, ինչպէս է պարագան ներկայիս
մատրան մէջի գլուխի նկարին:

Դժբախտաբար պատկերին վրայ ոչ

Թիւ 9, արժեաւոր հին որմանկար, Երեւան ելած Ս. Յակոբայ Տանախին
հիւսիսային պատին վրայ, Ս. Գլխադրի մասեան անմիջական ֆոփիլը:

նկարչի անուն կար եւ ոչ այ՝ ոեւէ թուական: Ս. Գրական կամ պարզ բացատրողական արձանագրութիւններ կային միայն երեք դէմքերու գլուխներուն վերեւ: Առաքելոց գլուխներուն վերեւ գրուածները մին միւսին շարունակութիւնը եւ լրացուցիչ էին: Ըստ այսմ Յակոբոս Առաքելի (Փրկչի աջ կողմը) լուսապսակին վերեւ գրուած էր.

ՅՕԺԱՐ ԸՄՊՈՂԻՔՆ

ԶԲՍԺԱԿՆ ԱՐԵԱՆ

Իսկ Յովհաննէս Առաքելի գլխուն վերեւ՝

ՍԲ. ՏԵԱՐԲՆ ՄԵՐ

ՈՐԴԻՔՆ ՈՐՈՏՄԱՆ:

Փրկչի գլխուն աջ կողմը գրուած էր՝

ՓՐԿԻՉՆ ԲԱԶՄԻ

ՅՍԹՈՒՆ ՓԱՌԱՅ

ձախ կողմը կը շարունակուէր՝

ՍՈՅԱ ՏՍՅ ԶՓՈՒՍ

ԸՍՏ ՄՕՐՆ ՀՍՅՅՄԱՆՅ:

Քաղաքիս մէջ չկային նկարչական արուեստի պահպանման կերպերու մասնագէտներ, որպէսզի կարելի ըլլար ստուգել թէ հնարաւոր էր փրկել այս անփոխարինելի նկարը: Մեր կարծիքով գրեթէ անկարելի էր, քանի որ, ինչպէս ակնարկեցինք, որմանկարին ներկերը գրեթէ փոշիացած էին եւ ներկածեփերը կարեւոր չափով թափուած եւ թափուելու վրայ էին: Այնպէս որ յակամայս եւ ցառով հարկադրուեցանք վերստին ծածկել այս արժէքաւոր որմանկարը, որ վստահեմ թէ եւրոպական կամ լատին ոեւէ եկեղեցիի մէջ եթէ երեւան եկած ըլլար, պարծանքով բաց պիտի պահէին եւ ամէն միջոց ի գործ պիտի դնէին փրկելու համար զայն, զիտնալով հանդերձ արժէքը եւ նշանակութիւնը այն միւս ճշմարտութեան թէ եկեղեցին հնութեանց ցուցադրավայր չէ: Այս նկարը ոչ միայն հնագիտական արժէք ներկայացնող գեղարուեստի գործ մը, այլ նաեւ աւելի տպաւորիչ եւ ներշնչող սրբանկար մըն էր:

Այս կապակցութեամբ կ'անդրադառնանք նաեւ ցառալի այն երեւոյթին որ կը ծածկէ Ս. Յակոբայ Տաճարի հնագիտական արժէքը: Ս. Յակոբը ոմանց կողմէ որակուած է «Ս. Երկրի գեղեցկագոյն եկեղեցին»: Սակայն իր արժէքը լոկ իր գեղեցկութեան մէջ չի կայանար, ոչ այ՝ Ս. Երկրի կարեւորագոյն Սրբավայրերէն մէկն ըլլալու իրականութեան մէջ: Ս. Յակոբ Երուսաղէմի հնագոյն եկեղեցիներէն մէկն է, եթէ ոչ իր ներկայ ամբողջութեամբ, գէթ իր կարգ մը

մասերուն մէջ: Ներսէն ղիտուած Ս. Յակոբը արդարեւ կը պարզէ հոյակապ ճարտարապետական գեղեցկութիւն մը, այսինքն կ'արդարացնէ իր «գեղեցկագոյն Տաճար»-ի հանգամանքը: Սակայն այս հնադարեան եկեղեցիի տարիքը մատնանշող ոչ մէկ երեւոյթ կայ ներսէն: Ներկայիս եկեղեցիի ներքին ոչ մէկ տեսանելի մասը 17րդ դարէն անդին չանցնի: Եկեղեցիի հնագոյն մասերը ծածկուած ու պահուած են սովորական պատկերներու, յախճապակիներու եւ ձեփերու հոփին: Մինչեւ իսկ չենք զիտէր թէ Ս. Յակոբայ հաստ եւ հսկայական պատերը ինչ տեսակ քարերով շինուած են: Այս կէտի մասին մասամբ մը զաղափար կազմելու համար, օգտուելով «Տեառնական» որմանկարի ներքեւի մասին ձեփերուն ինկած ըլլալու հանգամանքէն, կեդրոնի քառանկիւնի մասը ամբողջութեամբ մաքրուեցաւ ձեփի մնացորդներէ եւ ստուգուեցաւ որ եկեղեցիի գէթ այս (հիւսիսային) պատը շինուած է կոշտ եւ անտաշ քարերէ:

Ուրիշ երեւոյթ մը որ մասամբ կը խափանէ Տաճարին ճարտարապետական գիծերուն «երկնական» գեղեցկութիւնը, Ս. Յակոբայ առաստաղէն կախուած կանթեղի չուաններու բազմութիւնն է: Անոնք կախուած են ճախարակներով, եւ անոնց ծայրերը կապուած են սիւներուն եւ պատերուն, այսպէս կրկնապատկելով չուաններու խճողումը: Ստոյգ է որ տօնական օրերուն, երբ ամէն չուանէ կանթեղ մը կախուած է, եկեղեցիի մէջ կը ստեղծուի զարդական գեղեցկութիւն մը որ իր լրումին կը յանգի առտուան մթնշաղին, երբ Տաճարի բոլոր կանթեղները վառուած են եւ ամենուրեք կը սփռեն զոյնգոյն ապակիներէ իրենց պլպլուն կենդանութիւնը, պարզելով այսպէս անմոռանալի տեսարան մը: Սակայն սովորական օրերուն, երբ կանթեղներ մեծ մասամբ վերցուած կ'ըլլան, մերկ չուաններ եւ անոնցմէ կախուած գունտեր աւելի կը շեշտեն իրենց դատարկ ներկայութիւնը, ցրուելով ղիտողի ուշադրութիւնը այն հոյակապ եւ մնայուն ներդաշնակութենէն որ Տաճարին կամարները, զմբէթը եւ ընդհանուր ճարտարապետական զիծերը կը յօրինեն: Իր կարգ մը ոչ անհրաժեշտ զարդերէն մերկանալով այս ըսքանչելի Տաճարի պարզօրէն սլացիկ վեհութիւնը աւելի երեւան պիտի զայ:

(2)

ՇՆՈՐՀԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Շարունակելի)

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒՅԻՆ

ԱՐԵՎԵՐԱԿԱՆ ԵՐԿՆԵՐ, ԱՌԱՒՈՑԵԱՆ ԺԱՄԵՐԴՈՒԹԻՒՆ

Երգեցողությունը Արեւազալի Հայց. Առաքելական
Ուղղափառ Եկեղեցույ.

Քառամայն դառնաւոնց՝ Վարդան Սարգսեան.

Տպ. Երեսապէմ, 1957, էջ 70, գին 4 Տոլար:

Անցեալ տարի, 1957ին, Ս. Թադևոսեանց
տպարանէն ի լոյս ընծայուեցաւ Հայ Եկե-
ղեցական Երաժշտութեան տեսակէտէն կա-
րեալ հատոր մը, Երգեցողությունը Արեւա-
զալի Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Եկե-
ղեցույ անունով: Գիրքին ծաւալն է 20 ×
26 սանթիմետր, 70 էջերէ բաղկացած:
Հրատարակողը, Տ. Թորգոմ Վրդ. Մա-
նուկեան, Այս Հրատարակութեան Մասին նոյնով
մը կը յայտնէ թէ ասաջին անգամն է որ
Արեւազալի երգերը կը հրատարակուին քա-
ռամայն խառն խումբի համար ծայնագրուած
և երգիչներ թափառող ձոնացած: Հրատա-
րակութիւնը կատարուած է մասնաւորաբար
ի մասնաւոր անգլիոսիս գաղութներ-
ու մէջ բնակող գաւազները Հայ Եկեղե-
ցույ: Առաջին, երգերու բաժնուն ներքե
գետեղուած են նաև անոնց անգլիերէն տա-
ռագրութիւնը: Իսկ երգերու բաժնուն
խմատին հաղորդ պահելու համար երգիչ-
ները, ինչպէս նաև գահացնելու համար առ
հասարակ հետաքրքիր հաւատացեալը կամ
ոչ-հայ ընթերցողը, նոյն էջին վրայ, բնա-
գրին հանդիպակաց, գետեղուած է անգլիերէն
թարգմանութիւնը, «գոր աշխարհ խղճմտ-
րէն և հմտորէն կատարած է Գեր. Տ. Տիրան
Արքեպիսկոպոս, նախկին Առաջնորդ Հայց.
Եկեղեցույ Ամերիկայի Թեմին»:

Երգերուն գաղաւթութեամբ և երգիչներ
թափառող ձոնացումը կատարած է երգա-
հան-երաժիշտ Վարդան Սարգսեան, Մար-
տէլէն: «Վարդան Սարգսեան» կը հաւատ-
տէ Տ. Թորգոմ Վրդ., «չնորհն ու գիտու-
թիւնը ունի հայ եկեղեցական երգերուն հա-
րազատ արտայայտութիւնը գտնելու և գա-
նունք ծաղկեցնելու» ներքէն, իրենց իսկ են-
թառոյթին մէջ ներհուն մեղեդիական ծլար-
ծաղկումներով: Երաժիշտը ձոնքի տակ ու-

նեցած է տարբերակներ մայր եղանակնե-
րուն, որոնք սովորաբար կ'երգուին Երու-
սաղէմի, Անթիքիաի և Պոլսոյ եկեղեցիներ-
ուն մէջ: Երեսապէմ և Անթիքիա կը դոր-
ծած են Լեւոն Զիլինկիրեանի կողմէ միաձայն
ձայնագրուած եղանակները Արեւազալի:
Պոլսոյ մէջ հաւանաբար աւելի շատ տար-
բերակներ կան, որոնցմէ տպագրուած նմոյշ
մըն է Ներսէս Սիւրբաբեանի հրատարա-
կածը: Առաւել կամ նուազ չափով նմա-
նութիւններ կը ներկայացնեն վերոյիշեալ
կեղերներու մէջ երգուած Արեւազալի եր-
գերը: Թէ ինչ եղանակ է իջմիածնի մէջ
գործածականը, չունինք ստույգ անգլիերէ-
նութիւն: Ներկայիս, պատճառներ ունինք
մտածելու թէ վերոյիշեալներէն տարբեր
պիտի չըլլայ աշխարհ կիրարկուած եղա-
նակը: Զոնքի տակ ունինք Հայկական խա-
ղերով տպուած հատոր՝ Երգ Զայնագրեալ
ի Ժամագրոյ Հայց. Ա. Եկեղեցույ, Վարդաշա-
պատ, Տպ. Ս. Էջմիածնի, 1877, որուն 397-
405 էջերը կը բովանդակեն Զայնագրեալ երգ-
կարգաւորութեան Հաւատարմութեան Աւելի
Ժամագր: Հարեանցի բաղգատութիւն մը ե-
րեան բերաւ հետաքրքրաւոր նմանու-
թիւններ և տարբերութիւններ, որոնք բա-
ցատրիլի են, եթէ նկատի առնենք այն ի-
րողութիւնը որ ներկայիս Թաշճեան Պո-
լիտէն կանչուած էր իջմիածնի, կարգաւո-
րելու համար Հայ Եկեղեցույ շարականներն
ու երգերը:

Յայտնի է թէ Վարդան Սարգսեան ջա-
նացած է օգտագործել մայր եղանակներու
տարբերակներէն ունինք, երբ գաննք գտած
է բնաւոր և հայ երաժշտական ոգին ու
միջնորդարին հաղորդ և ոչ-անհարազատ:
Այսպէս, Գ. Մասի Լոյս սկսուածքը ունի
երկու տարբերակ, առաջինը՝ պարզ, և եր-
կրորդը՝ աւելի ոլորակաւոր կամ հարգա-
ւոր, ինչպէս կարգ մը երգիչներ կը փո-
ծուին ըսել, նմանապէս Անթիքի երգին
տունները բաշխուած են երկու տարբերակ-
ներու վրայ, որոնցմէ առաջինը կարծես
պահ մը թուիք կ'առնէ, առաւօտեան ար-
տոյտին պէս լոյս գիտաւորելու, իսկ եր-
կրորդ տարբերակը կը բացուի ալքերէն
խոհուն ու խաղաղ հոգիներուն: Նոյն տար-
բերակները պահելով Վարդան Սարգսեան,
նկատի առնելով Միջակ ու Թաւ ձայներու
բարձրութեան տարազութիւնը, Անթիքի

երգին տունները ձայնագրած է քառեակ մը վար հիմնաձայնի վրայ, էջ 46-48, ի դիւրութիւն երգիչներու: Նոյն նպատակով և նոյն աշխատանքը կատարած է Դ. Մանի ձառագործ երգին Յարդարալին համար:

Արեւազալի հատորին ապագութիւնը պատուարիւր ձեռնարկ մըն է Ս. Յակոբեանց Տպարանին համար: Տպագրութիւնը՝ մաքուր, բացի ձայնագրուած վերջին ութը էջերէն, որոնց մասին իմացանք թէ արկածի մը հետեանքով և երկրին մէջ նոյն տեսակի և որակի թուղթ չգտնուելուն պատճառով, տպարանը պարտաւորուած էր Պէյրութ տանիլ ձայնագրեալ տախտակները և այնտեղ տպագրել տալով Երուսաղէմ փոխադրել: Գնահատանքի արժանի են, բացի երիտասարդ արուեստագէտ Վարուժան Հայրապետեանէ, որ իւրաքանչեւ ըմբռնողութեամբ պատրաստած է կողքի զծագրութիւնը, ամերիկացեակ երկու ընտանիքներ, որոնք նպատած են հատորին հրատարակութեան: Նիւ Եորք բնակող Տէր և Տիկին Փօլ Չափութեան հայթայթած են ձայնագրեալ էջերու լուսափորագրեալ տախտակները, ի յիշատակ իրենց վաղամեծիկ թոռան՝ Կարօ Փօլ Թորոսեանի: Իսկ Ֆիլատելֆիայէն, Տէր և Տիկին Արամ Աթթարեան նիւթապէս օժանդակած են, յիշատակ մը արձանագրելով իրենց գտնական՝ Տէր և Տիկին Մարտիրոս Աթթարեանի և թոռնուրուն՝ Արամիկի և Էստիկի անունը:

* * *

Ուրիշ կարեւոր աշխատանք մը զոր կատարած է երաժիշտ Վարդան Սարգսեան, Տ. Թորգոմ Վրդ. ի յանձնարարութեամբ, դաշնաւորումն է նախապատրաստեան աւարողութեան, այսինքն Առաւօտեան ժամերգութեան երգերուն և քարոզներուն: Հաւաստի ազբուրէ գիտենք թէ Տ. Թորգոմ Վրդ ի մօտ պատրաստ կան հետեւեալ երգերն ու քարոզները, բոլորն ալ երգհանի բաժնում և ոմանք խոսն խուճի համար բաղմաձայնուած: — Կարէ Իււրէրէն, Արէ երգին երկու փոփոխակներով և Փառք Բարեբեան Բ. երգին ծանր ու յորդոր տարբերակներով: Նաեւ Փառք է Իւրէրէն օրհներգութեան երկու փոփոխակները, ասոր հետեւող ըստ պատշաճի սաղմոսներով: Տա-

կաւին, սարկաւազի տարւէրէ՝ Առաջոյտ, Մայր Աւրբ, Արաւած Մէշ, Զօհնալիւն, Առաջնորդ, գպիրներու բաղմաձայնեալ պատասխաններով: Եւ վերջապէս, Աւրբ Արաւած, Նորադէպիւն (երկու տարբերակներով և Ալեան Որդի տունին հանդիսաւոր մէկ եղանակով), Ալեան սաղմոսը և Խաչիւրայտ քարոզը: Առաւօտեան ժամերգութեան երգերուն պատրաստի էջերուն ընդհանուր թիւն է մօտ 150:

Բացի Առաւօտեան ժամերգութեան երգերէն, պատրաստ կան 100 էջեր ըստ հետեւեալին. — Պալէ Խաչնորբը, Հոգեհանգիստ (Իււ Տէր, Որ յանէն, Բահնայտ, Ժաշէլալիւ, Ի Վերին, Ուրաւացան, Ահլէ Խաչնորբ), Յարալիւ Ուր ձաշոյտ, Ահլէ Հայր Աւրբ և Տէր Ուրբէս երգերու փոփոխակներ, Հաւաստի (հոսձայն) և Արաւած:

Վարդան Սարգսեանի կատարած աշխատանքին երաժշտական արժէքին մասին գնահատանքով արտայայտուեցան բանիմաց երաժշտագէտներ և արուեստի քննադատներ: Արեւազալի երգերու հրատարակութեան առիթով: Այդ արտայայտութիւնները կարելի է ամփոփուած տեսնել հետեւեալ տողերուն մէջ, որոնք նոյն տառն կը ցոլացնեն Հայ երաժշտական Հոգին հաղորդ խմցականութեան մը ներկայութիւնը: Պրոքսիլէն, Հայկ Գալանթարեանց, անձնական նամակի մը մէջ կը գրէ. —

«... Կարեւոր աշխատանք մըն է այս, մեր եկեղեցւոյ շարականներու կալուածին մէջ, և կատարուած է մեծ խնամքով և ձեռնհասութեամբ և արժանի է լուսագոյն գովեստներու: Այս շարականները իրենց մեղեդիական տողերով, իրենց եղանակներով և դաշնաւորումով, զմեզ կ'առաջնորդեն դէպի Հայ եկեղեցւոյ վաւերական, հարազատ երաժշտութիւնը, թօթափած օտար ամէն ազդեցութիւն: Ասոնց նկարագրին և կառուցուածքին շնորհիւ, մեր եկեղեցւոյ երաժշտասէրները անոնց մէջ պիտի գտնեն հետքեր ժողովրդական երաժշտութեան և վերջապէս թիւններ հեթանոսական շրջանի երգերէն:

«Այս տեսակէտէն, ես գանձեալ գերագույն համարիմ քան Հայր Ղեւոնդ Տաշեանի «Ճարտկաններ» (Վենետիկ, վերջին տպագրութիւն), որոնց մէջ օտար ազդեցութեան շրջանը զգալի կերպով շեշտուած է,

և հետևաբար ծանրորեն կը ճնշէ հարազատութեանը վրայ Հայ եկեղեցւոյ երաժշտութեան ...»

Այս կապակցութեամբ աւելորդ չըլլար թերեւ անդրադառնալ Բարիկաւայ շարաթափերի խմբի այն ուրախութեամբ տեղեկութեան, ըստ որում, Բարիկաւայի Պր. Գառլո Սիրաքեան ստանձնեց է հոգալ տըպագրութեան ծախսերը եւրոպական ձայնագրութեամբ միաձայն գրի առնուած հատորի մը, որ պիտի պարունակէ Յարութեան կիրակիներու ըստ ութը ձայնեցող տարարողութիւնները, սկսեալ Տէր շէքաւէն մինչև պատարագ։ Այս գովելի և համբերատանջ աշխատանքը կատարած է Պր. Նշան Սերգոյեան, Բարիկաւայ Սիրայի, հարց կը ծագի թէ ի՞նչ են աղբիւրները ներկայացուելիք երգերուն և շարահաններուն. ո՞ր կեղրոնի կամ չըջանի եղանակներն են անոնք. ո՞րքան հարազատութեամբ իրենց մէջ պահած են Հայ եկեղեցական երաժշտութեան ոգին ու նկարագիրը։ Տակաւին, եթէ Պր. Ն. Սերգոյեան պարզապէս հայկական ձայնագրութեան նոյնութեամբ փոխադրած է եւրոպական ձայնագրութեան, հարց կը ծագի թէ ո՞րչափով ներկայիս կիրարկելի եղանակներ են ներկայացուելիքները։ Այս պարագային պիտի վարանինք համաձայն գտնուելու անոնց, որոնք կը կարծեն թէ նման աշխատանք մը կանչուած է կորուստէ փրկելու մեր հնաւանդ գանձերը։ Այդ գանձերը արգէն իսկ կորուստէ փրկուած են որքան ատեն որ արձանագրուած են և տպագրուած, թէ իսկ հայկական ձայնագրութեամբ։ Իսկ եթէ Պր. Ն. Սերգոյեան փոփոխութիւններու ենթարկած է իր ձեռքին տակ ունեցած բնագիրները, ատեն մէջ նշմարելով կամ ընդգզելով մնացորդներ օտար ազդեցութեանց, այն ժամանակ պիտի պարտաւորուինք աւելի լրջանալ։ Այդ պարագային կը միջամտեն արուեստագիտական և երաժշտական

բանասիրական հարցեր, որոնք Պր. Սերգոյեանի ուսերուն կը դնեն խղճամիտ և հմուտ ուսումնասիրութեան մը պատասխանատուութիւնը։ Նման աշխատանք մը աւելի թանկագին և օգտակար պիտի լինէր քան պարզ վերձանում մը հայկականէն գէպի եւրոպական ձայնագրութիւն։

Կասկած չունինք որ հայ եկեղեցիներէն ներս երգեցողութիւնը պէտք ունի աւելի մեծ խնամքի։ Հին հասկացողութեամբ Գրեգորիոս ձեռքը կարելի չէ թողուլ անոր խնամատարութիւնը, եթէ եկեղեցին իր հոգեւոր երգերը պիտի ծառայեցնէ հոգեւոր սնունդ ջամբելու իր զաւակներուն։ Ձի բաւեր միայն հպարտանալ այն իրողութեամբ թէ ունինք հարազատ հայ եկեղեցական երաժշտութիւն, որուն ինքնայատուկ մթնոլորտին մէջ օտարներն անգամ կ'ապրին հոգեկան վերացման պահեր։ Այլ ծանր պարտականութիւն մը կ'իյնայ Հոգեւոր Իշխանութեանց ուսին, որպէսզի ըստեղծուին նպաստաւոր պայմաններ Հայ երաժշտութեան հմուտ արուեստագէտները քաջալերելու, գանձք աշխատանքի լծելու, մէկ կողմէ ուսումնասիրելու համար անմշակ մնացած նիւթերը, միւս կողմէ մշակելու համար Հայ Հոգեւոր երաժշտութիւն մը։ Իսկ հոգեւոր դաստիարակչութեան պակասին հետեանք է անշուշտ, որ երգելու շնորհ ունեցող զաւակները եկեղեցիին, այլ և այլ պատճառներով հեռու կը մնան եկեղեցիներու երգչախումբերէն, փոխանակ իրենց հոգեւոր պարտականութիւնը նկատելու Աստուծոյ տան պայծառութեան ընծալու Աստուծոյ իրենց շնորհուած մէկ ձիրքին և բարի յատկութեան արգասիքը։

Հայ ազգը իր երաժշտական ատաքինութեանց լաւագոյնը պարտի ի սպաս դնել Հայ եկեղեցւոյ խորանին գիւմաց, ուրկէ միշտ պիտի բացուի լուսեղէն ձամբան իր պատմութեան և իր ապագային։

Շ. - Մ.

ԿԻՐԱԿՆՈՐԵԱՅ ԴՊՐՈՅՐ ԵՒ ԱՆՈՐ ԿԱՐԵՒՈՐ ԳԵՐԸ ՎԵՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Կիրակնօրեայ դպրոցը եկեղեցւոյ կըրթական մէկ հաստատութիւնն է, Աւետարանի ճշմարտութիւնները ժողովուրդին, և ի մասնաւորի, մատաղ սերունդին ուսուցանելու նպատակաւ հաստատուած: Եկեղեցիին գլխաւոր նպատակակէտն է զէթ, Աւետարանին սկզբունքները քարոզել և կիրարկել ժողովուրդներու աւօրեայ կեանքին մէջ: Ասիկա կրօնական դաստիարակութեամբ կարելի է: Կիրակնօրեայ վարժարանը ամենէն ազդու միջոցն է եկեղեցիին ձեռքը՝ այս դաստիարակութիւնը տալու համար նոր սերունդին:

Մանուկը երբ պզտիկուց վարժուի կրօնական սովորութեանց և իր նկարագրիը կազմէ քրիստոնէական կրօնի վեհ իսէալներու անմիջական ներշնչումներու ներքեւ, այլեւս անկա շահուած է եկեղեցիին համար: Մանկան մաքուր սիրտը, պարզ միտքը, ջինջ երեւակայութիւնը և հոգեկան ընկալուչ տրամադրութիւնները զինքը ամէն կերպով ընդունակ կը դարձնեն որտեց որդեգրելու և խրացնելու Աւետարանի այն փրկարար ճշմարտութիւնները՝ որոնք անհրաժեշտ են բարի նկարագրի մը կազմութեան համար:

Չափահասներու հոգեբանութիւնէն բուրրովին տարբեր է մանկան հոգեբանութիւնը: Եկեղեցւոյ բեմէն մեծերու համար խօսուած քարոզը փոքրիկներուն չյարմարի: Անոնք անկէ օգուտ չքաղելէն զատ՝ յաճախ ձանձրոյթ ալ կը զգան, որ պատճառ կը գտնայ եկեղեցիէն և կրօնքէն ուժանալնուն: Եկեղեցի մը ժողովուրդով կանգուն է, ժողովուրդ ունենալու համար ալ անհրաժեշտ է մատաղ սերունդը բռնել: Եթէ եկեղեցին մատաղ սերունդը պիտի չահի իր կողմը, պէտք է կամ անոնց համար առանձին պաշտամունք կարգադրէ տղայոց կողմէ հասկնալի և մատչելի քարոզներով, և կամ Կիրակնօրեայ դպրոցներ պէտք է հիմնէ:

Հին ատեն դպրոցներ եկեղեցիին հակադէմ տակ էին և այս պակասը կը լրացուէր դպրոցներու մէջ մանկանց տրուած կրօնական դաստիարակութեամբ: Այժմ կացութիւնը փոխուած է, արդի պայմաններ նոր պահանջներու առջև դրած են եկեղեցին: Ուստի Կիրակնօրեայ դպրոցի հարցը՝ իրրեւ կենսական պահանջք, տարուէ տարի կը ստանայ աւելի մեծ կարեւորութիւն:

Ի՞նչ է Կիրակնօրեայ դպրոցին նպատակը: Կիրակնօրեայ դպրոցին նպատակն է քրիստոնէական ազնիւ նկարագրի ստեղծել մանկան մէջ: Բայց մեր հայերու համար անոր նպատակը երկու է: Քրիստոնէական ազնիւ նկարագրի կերտելէ զատ, Կիրակնօրեայ վարժարանը կոչուած ունի նաեւ հայ մանկան ներշնչելու Հայ Եկեղեցւոյ ոգին և սորվեցնելու անոր մեր տոհմային առաքինութիւններն ու բարեմասնութիւնները որ ան ըլլալ ոչ միայն քրիստոնեայ այլ հայ քրիստոնեայ:

Կրօնական և ազգային այս երկու նպատակները աչքի առջև ունենալով, Կիրակնօրեայ դպրոցներու մէջ, Ս. Գրոց կրօնական դէմքերու պատմութեան հետ միաժամանակ պէտք է աւանդուի մեր մատաղ սերունդին հայ եկեղեցական պատմութեան կրօնական հերոսներուն կենսագրութիւնները: Աբրահամի, Յովսէփի, Մովսէսի, Դաւիթի և Պօղոսի կեանքին հոգեւոր արժէքներէն նուազ չեն Լուսաւորչի, Սահակի, Մեսրոպի, Վարդանի, Նարեկացիի, Ծնորհալիի, Դրիգոր Տաթևացիի կեանքին մէջ երեցած հոգեւոր արժէքները: Որովհետեւ ամէնքն ալ նոյն Ս. Հոգիէն ներշնչուած և նոյն Աստուծոյ ստացած են իրենց հոգեւոր տաղանդները:

Կիրակնօրեայ դպրոցի արդի դրութիւնը 178 տարուան պատմութիւն ունի իր ետեւ: Անկա հիմնուեցաւ 1780 թուականին, Բօպէրթ Բէյքաի նախաձեռնութեամբ, Անգլիոյ Կլուսթըր քաղաքին մէջ: Բայց մանկանց

կրօնք ուսուցանելու սովորութիւնը չափ
հին է Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ:

Ըստ հրէից Թալմուտ գրքին, «Եթէ
գիւղ մը մանուկներու համար դպրոց չու-
նէր՝ պէտք էր կործանուեր»: Յիսուսի ժա-
մանակ հրէից Շարաթօրեայ սինակոնները
մեր արդի Կիրակնօրեայ դպրոցներու դերը
կը կատարէին: Փոխ զանոնք «Իսախաւի-
շական տուներ» կը կոչէր: Յիսուս մանուկ-
ները գուրգուրանքի առարկայ դարձուց իր
հիմնած կրօնքին մէջ: Նախկին քրիստոն-
եաներ իրենց մանկանց խղճամիտ կրօնա-
կան կրթութիւն կուտային:

Նոյնպէս հայ ժողովուրդի համար կրօ-
նական դաստիարակութիւնը նորութիւն մը
չէ: Քրիստոնէութիւնը Հայաստան մտած
օրէն սկսեալ մեր նախահայրերը ուր որ ե-
կեղեցի հաստատած են, չեն մոռցած անոր
կից բանալ դպրոց մը: Կրօնական դաստիա-
րակութեան Հայաստանի մէջ տրուած կա-
րեւորութեան հետեւանքով, Ե. դարու ըն-
թացքին հայ ժողովուրդը ունեցաւ կրօնա-
կան վերածնունդ մը՝ որ կը կազմէ մեր
պատմութեան ոսկեղարը:

Ասկէ տասնհինգ դարեր առաջ հայ
վերածնունդներ Հայաստանեայց եկեղեցիին
մէջ Աստուածաշունչ Մատեանը թէ՛ ժո-
ղովուրդին հասկցած լեզուին կը թարգմա-
նէին, թէ՛ կը մեկնէին և թէ՛ կը բացա-
րէին, տալու համար անոնց հոգեւոր սնունդ
և ներշնչում:

Հետեւաբար արդի Կիրակնօրեայ դպրոցի
գրութեան հայոց մէջ մուտքը ուրիշ բան
չէ՝ բայց եթէ հազար հինգ հարիւր տարի
առաջ սկզբունքով ընդունուած ձեռնարկին
ներկայ ըմբռնումով վերաբարձուամը:

ԺԸ. դարու վերջին չորձանին Անգլիոյ մէջ
ծագում առած Կիրակնօրեայ դպրոցներու
արդի գրութիւնը ԺԹ. դարու մէջ ստացաւ
միջազգային մասնաւոր հանգամանք:

1889ին, Յուլիս 1-6, երբ Կիրակնօր-
եայ Դպրոցներու Համաշխարհային առա-
ջին Համաժողովը գումարուեցաւ Լոնտօնի
մէջ, անկարագրելի էր ստեղծուած խան-
դավառութիւնը: Այս Համաժողովին մէջ
ներկայ էին 904 պատուիրակներ. 360
Միացեալ Նահանգներէն, 69 Գանատայէն,
440 Անգլիայէն, և 35 հոգի ալ ալ և ալ
երկրորդէն: Կիրակնօրեայ դպրոց յաճա-
խողներուն թիւն էր այդ տարին 19,715,781:

1928ին, ասկէ 30 տարիներ առաջ, երբ
Համաշխարհային Տասներորդ Համաժողովը
գումարուեցաւ Գալիֆօրնիոյ Լոս Անճէլըս
քաղաքին մէջ, Յուլիս 11-18ին, ներկայ
էին 7,631 պատուիրակներ, 51 տարբեր եր-
կիրներէ եկած, իսկ ունկնդիրներուն թիւը
կը նկատուէր աւելի քան 40,000: Ըստ այս
Համաժողովի տեղեկագրութեան, Կիրակ-
նօրեայ դպրոցներուն մէջ 1928ին կը պաշտօ-
նավարէին 3,603,517 դասատուներ, և կը
դաստիարակուէին 29,411,435 ուսանողներ:
Այս Համաժողովին մէջ մասնաւոր հրաւե-
րով ներկայ էր Ֆրէդնայէն, Գալիֆօրնիոյ
թեմի անդրանիկ առաջնորդ, Գարեգին Ե-
պիսկոպոս Սալատուրեան (այժմ Պատրիարք
Կ. Պոլսոյ), որ խնամքով պատրաստուած
անգլիէն գեղեցիկ գրութեամբ մը ծանօ-
թացուց ներկաներուն Հայ եկեղեցւոյ անց-
եալի մէջ ունեցած կրօնական ուսման բնոյ-
թը և Հայ Կիրակնօրեայ դպրոցներու արդի
կացութիւնը: Գարեգին Սրբազանի սոյն
գրութիւնը ունկնդրուեցաւ հետաքրքրու-
թեամբ և արժանացաւ մեծ գնահատութեան:
Իսկ Հայ Աւետ. եկեղեցիէն ներկայ էր Բրօֆ.
Լուիս Ֆիլիպօնեան՝ որ կարգաց չահեկան գրու-
թիւն մը, որու նիւթն էր «Մահմետական
աշխարհի պէտքը»:

Համաշխարհային Կիրակնօրեայ դպրոց-
ներու այս շարժումը ցարդ ունեցած է 13
Համաժողովներ: Առաջինը գումարուած է
1889ին Լոնտօնի մէջ, երկրորդը՝ 1893ին
Միացեալ Նահանգաց Մէյնթ Լուիզ քաղա-
քին մէջ, երրորդը՝ 1898ին կրկին ի Լոն-
տօն, չորրորդը՝ 1904ին յերուսաղէմ, հինգ-
գերորդը՝ 1907ին Հոսթի մէջ, վեցերորդը՝
1910ին Ուաշինկթընի մէջ, եօթերորդը՝
1913ին Յուլիսի մէջ, ութերորդը՝ 1920ին
Թոքիոյ մէջ, իններորդը՝ 1924ին Կլասկոյի
մէջ, տասներորդը՝ 1928ին ի Լոս Անճէլըս,
սասնեկերորդը՝ 1932ին Պրազիլիայի մէջ,
սասներկերորդը՝ 1936ին Օսլոյի մէջ, իսկ
սասներեքերորդը՝ 1950ին ի Թորոնթօ (Գա-
նատա):

Իսկ վերջին Համաժողովը՝ որ տասն-
չորրորդ պիտի ըլլայ, գումարուեցաւ 1958
Պոս. 6-13ին, Թոմիոյի մէջ (Ճարօն): Ժո-
ղովը իրրի նշանաբան ունէր. «Բիբլսս և
համալսարն, համարսուրիւն եւ կեանք»:

Այժմ աշխարհի վրայ աւելի քան 70
տարբեր երկրներու Կիրակնօրեայ դպրոց-

ԼԱՄԲԵԹԻ ԺՈՂՈՎԸ

Լամբեթի Ժողովը մէկն է Անկլիքան եկեղեցւոյ մեծագոյն զէպօքերէն՝ որ տասը տարին անգամ մը տեղի կ'ունենայ և որ կը փութան Անկլիքան Եպիսկոպոսներ աշխարհի չորս կողմերէն, խորհրդակցութիւններ ունենալու համար: Ան իր անունը կ'առնէ Լամբեթի Պալատէն՝ որ կը գումարուի Ժողովը և որ միևնոյն ատեն պաշտօնառուն է Քենթրպրիի Արքեպիսկոպոսին — Նախագահը և հրաւիրողը այս հաւաքոյթին:

Այս Ժողովներէն առաջինը տեղի ունեցաւ 1867ին, Լանկլի Արքեպիսկոպոսի օրով, որը չուրջ 76 եպիսկոպոսներ Ժողովի եկան: Բայց հետզհետէ, ժամանակի ընթացքին, ան եղաւ կարեւոր և ազդեցիկ Ժողով մը՝ որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին եպիսկոպոսներու մեծ թիւ մը: Զոր օրինակ, վերջին անգամ, 1948ին, 326 եպիսկոպոսներ ներկայ էին, իսկ այս տարի՝ 317:

Լամբեթի Ժողովը աւելի խորհրդակցական մարմին մըն է քան թէ օրէնսդրական, և իր նիստերը դոնփակ են՝ Անկլիքան Թեմական եպիսկոպոսներու միայն վերապահուած:

Ներուն մէջ 50 միլիոն մանուկներ և երիտասարդներ կրօնական դաստիարակութիւն կը ստանան մօտ 5 միլիոն դաստատուերով:

Հայ Կիրակնօրեայ դպրոցները աւելի արդիականացնելու և աւելի հաստատուն հիմերու վրայ զննելու համար խիստ կարեւոր է Հայ Ժողովուրդին մասնակցութիւնը այս տեսակ խորհրդակցական մեծ Համաժողովներուն:

Հայը Քրիստոսի կրօնքը պետականացնող առաջին ազգը եղած է պատմութեան մէջ, և Քրիստոնէութեան դատի յաղթանակին համար իր թւոյն համեմատութեամբ, ամենէն շատ նահատակներ ու մարտիրոսներ տուած է, և մասնակցած է նաև Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ Տիեզերական առաջին երեք մեծ Ժողովներուն. ուստի պատճառ մը չկայ որ Համաձայնի այս և նմանօրինակ կրօնական մեծ շարժումներուն:

Ֆեդգո, Գալիլե.

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Սոցիալիստական եղած է այս առթիւ հրաւիրել նաև օտար եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ, որպէսզի անոնք մասնակցին Քենթրպրիի Մայր եկեղեցին տեղի ունեցող Ժողովի Բացման Հանգիստուր Պաշտամունքին, ներկայ ըլլան Ժողովի կապակցութեամբ կազմակերպուած ընկերային գանազան հաւաքոյթներու (Ճաշկերութիւն, թէյասեղան, և այլն), և ապա պաշտօնապէս ընդունուին Ժողովէն, որ իրենց ևս կ'առաջարկուի խօսք անել:

Այս տարուան Ժողովին ներկայացուցիչներ եկած էին Կ. Պալոսի Բոյն Օրթոտոք Տիեզերական Պատրիարքութենէն, Մոսկուայի Ռուս Օրթոտոք Պատրիարքութենէն, Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ և Հին Կաթոլիկ եկեղեցիներէն: Անգլիոյ Հայրապետական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Պսակ Եպս. Թումայան ևս պաշտօնապէս հրաւիրուած էր:

Օտար եկեղեցիներու Պատուիրակութեանց պաշտօնական ընդունելութիւնը տեղի ունեցաւ Շաբաթ օր, Յուլիոս Ծիւն: Բոյր Արքեպիսկոպոսներն ու Եպիսկոպոսները հաւաքուած էին Լամբեթի Պալատի Մատենադարանի մեծ սրահին մէջ, նախագահութեամբ Քենթրպրիի Արքեպիսկոպոսին, ընդունելու համար այլ եկեղեցիներու ներկայացուցիչները:

Ընդհանրապէս Անկլիքան եպիսկոպոս մը Ժողովին կը ներկայացնէ Պատուիրակութիւններէն իւրաքանչիւրը: Արեւմտեան Նիւ Եօքֆի եպիսկոպոս Լ. Լ. Սքէյֆ ներկայացուց Աւսթրալիոյ Հին Կաթոլիկ Արքեպիսկոպոսը: Օքսֆորտի եպիսկոպոս Զ. Ճ. Քարրենթը ներկայացուց Օրթոտոք եկեղեցիները: Ա. Գ. Մաք Իննէս, Երուսաղէմի Անկլիքան Արքեպիսկոպոսը, Ժողովին ներկայացուց Գերշ. Տ. Պսակ Եպս. Թումայանը: Պատուիրակութեանց ներկայացուցիչն ետք խօսք արուեցաւ իւրաքանչիւրին:

Ստորեւ կը զննենք Մաք Իննէս Արքեպիսկոպոսի ճառը՝ որով ան ներկայացուց Հայ. Եկեղեցին և Տ. Պսակ Սրբազանը Ժողովին:

«Կերպատուի Տէր, և Եպիսկոպոսներ

Մեծագոյն առանձնաշնորհը կը նկատեմ որ այս կէտրէ վերջ կարողացած եմ հոգալ և ողջունել Տ. Պսակ Եպս. Թումայ-

եանը՝ որպէս մասնաւոր ներկայացուցիչը
Լոնտոնի մէջ Ս. Մեհարյան Հայոց Բնդհանրա-
կան Հայրապետին։ Ոչ միայն հաճոյք մըն
է այսպիսի մեծ անձնաւորութեան մը ներ-
կայացուցիչը սղջունել, այլ նաև ուրախու-
թիւն՝ սղջունելով մէկը որ երկար տարի-
ներէ ի վեր կը ճանչնամ։

Եթէ կը խօսիմ երուսաղէմի Եկեղեց-
ւոյն և անոր հետ ունեցած մեր յարաբե-
րութեանց մասին, պարզապէս անոր համար
է որ՝ հոն Սնկլիքան Համայնքին մէջ՝ յատ-
կապէս շատ սերտ յարաբերութիւն ունե-
ցած ենք Հայ Եկեղեցւոյն հետ։ Պատկ Սըր-
բադանի ուսանողութեան շրջանին երուսա-

Լամբեթի ժողովականները պաշտամունքի ընթացքին, Քենքըպրիի Մայր՝ Տանարին մէջ։

Որքան յիշողութիւնս կը ներէ, իրեն
հանդիպած եմ երեսուն տարի առաջ Երու-
սաղէմի մէջ, ուր ան Ստուածաբանութեան
ուսանող էր Երուսաղէմի Հայոց Ժառան-
գաւորաց Վարժարանը, և որքան մեծ եղաւ
ուրախութիւնս երբ քանի մը տարի առաջ
Լոնտոն գալով տեղեկացայ որ ան հաստատ-
ուած էր այս երկիրը։

Ղէմի Պատրիարքն էր շատ մեծ անձնաւ-
որութիւն մը և մեծ պատմարան մը —
Դուրեան Պատրիարք։ Վարժարանին տե-
սուէն էր մէկը որ Երուսաղէմ այցելողնե-
րու ծանօթ էր Հայր Կիւրեղ (Ֆատհըր Սի-
րըլ) անունով, որ յետոյ եղաւ Պատրիարք
Երուսաղէմի, և մենք արդարեւ կը սգանք
իր վաղաժամ մահը 1949/ն։ Հայր Կիւրեղ

իրեն Պատրիարք, ինչպէս նաև իր տեսչութեան օրերուն՝ մեծ ջանքեր ըրաւ աւելի սերտ յարաբերութիւն յառաջ բերելու համար իր Եկեղեցւոյն և մերիւնին միջև, և զայս իրագործեց յաճախ այնպիսի փոքրիկ միջոցներով որոնք կրնան մոռցուիլ:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի իր տեսչութեան օրերուն, մեր համայնքէն մէկը իր մասնակցութիւնը կը բերէր կրթական այդ գործին: Հայր Պրիճմէն, Ամերիկայի Բողոքական Եպիսկոպոսական Եկեղեցիէն քահանայ մը, երկար տարիներ ուսուցիչ եղաւ այնտեղ, և ուրիշներ իրեն յաջորդեցին: Աւելի վերջերս, ուսուցիչ տուած էինք նաև Անթիլիասի (Լիբանան) Ժառանգաւորաց Վրժ.ին: Ստիպուեցանք զայն առժամապէս դադրեցնել քաղաքական կացութեան պատճառաւ: Այսպէս, մենք մասնաւոր սերտ կապ մը կը հաստատէինք մեր մասնակցութիւնը բերելով դաստիարակութեան գործին անոնց՝ որոնք Հայ Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները պիտի ըլլային:

Ուրիշ ապացոյց մը Երուսաղէմի մէջ գոյութիւն ունեցող այս մօտիկ յարաբերութեան այն իրողութիւնն է որ, Աւագ Հինգշաբթի օրը, Ռաշաւուայի արարողութենէն յետոյ, Ժողովուրդին մէջէն հրաւիրուեցայ, զգեստաւորուած չուրջաւով և թագով, Անգլիէն կարդալու Ռաշաւուայի Աւետարանը՝ վերջին օրհնութենէն առաջ: Ասիկա սովորութիւն մըն է որ աւանդութիւն դարձած է, և կարծեմ առաջին անգամ տեղի ունեցած է Ս. Պատեռարզմին յաջորդող տարին, երբ հայրս Երուսաղէմի եպիսկոպոս էր և անակնկալօրէն հրաւիրուեցաւ զգեստաւորուել, Աւետարանը կարդալ և ապա իր օրհնութիւնը տալ:

Ահա այն սովորական և ընտանի կերպերը որոնց միջոցաւ սերտ յարաբերութիւն մշակած ենք Հայ Եկեղեցիին հետ և հետզհետէ իրազեկ եղած իրենց կորովին, քաջութեան և բազմապիսի բացառիկ ձիրքերուն՝ որոնցմով օժտուած են անոնք:

Մեծ յոյս ունէինք որ այս տարի կարելի պիտի ըլլար բանակցութեանց ձեռնարկել Երուսաղէմի մէջ — նախապատրաստական խօսակցութիւններ — որոնց հիման վրայ թերևս կարելի ըլլար ապագայ բանակցութեանց օրակարգը պատրաստել:

Ամէնքդ ալ տեղեակ էք այն զօրաւոր

րութեանց՝ որոնք վրդոված են Միջին Արևելքը: Պիտի չփորձեմ լայնօրէն խօսիլ Զեղի ներկայ ժամանակներու քաղաքական հարցերու՝ և ոչ ալ այն զօրաւորութեանց մասին՝ որոնց մէջէն կ'անցնի Հայ Եկեղեցին: Պատրիարք Տիրան Ներսոյեան, որ Պաակ Եպս. Թումայեանի նախորդներէն մին էր Լոնտոնի մէջ, Պատրիարք ընտրուեցաւ, բայց իր ընտրութիւնը դեռ չէ վաւերացուած Կառավարութեան կողմէ, և հետեւ բար իր գիրքը կը մնայ բարդ և զօւարթ: Ու երբ կ'ողջունենք իրենց ներկայացուցիչը այստեղ, կ'աղօթենք որ չուտով խաղաղութիւն հաստատուի այդ Եկեղեցիէն ներս, և մենք կարողանանք չուտով աւելի մանրամասն բանակցութեանց ձեռնարկել ի մասին մեր յարաբերութեանց՝ որոնք այնքան երջանիկ եղած են երկար տարիներէ ի վեր:

Երկու տարի առաջ պատիւը ունեցայ Պաակ Եպս. Թումայեանի հետ Լոնտոնի օգակայանը երթալու և որպէս Զերդ Գեորգ պատուութիւն Քենթրպրիի Արքեպիսկոպոսիդ ներկայացուցիչը բարեկալուստ մաղթելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ որ Անգլիա կ'այցելէր: Վստահաբար առաջին անգամն էր որ Կաթողիկոս մը Անգլիա կ'այցելէր: Ասկէ առաջ, կարծեմ հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր, ոչ մէկ Կաթողիկոս հեռացած էր Ս. Էջմիածնէն: Պատմական այցելութիւն մըն էր ասիկա և կը խորհիմ որ ամէնքս ալ մեծապէս տպաւորուեցանք այն անձնաւորութենէն որ այդ բարձր պաշտօնը կը վարէ. և երբ հիմա կ'ողջունենք այստեղ Սրբազանը, պիտի խնդրէինք որ մեր ողջոյնները հաղորդէր Ս. Կաթողիկոսին՝ որուն ներկայացուցիչն է, և նաև ըսէ թէ որքան կը փափաքինք արտայայտել մեր ի Քրիստոս միութիւնը այս մեծ Եկեղեցիին հետ և այն հիացումը զոր կը զգանք անոր հանդէպ այն կեցուածքին համար՝ որով ան գարեհէ ի վեր տոկացած է հալածանքներու, օրինակ հանդիսացած է քրիստոնէական Եկեղեցիներուն աշխարհի ամէն կողմ, և թէ ինչպէս կարելի է խաղաղութիւն պահպանել, հակառակ որ ընդհանրապէս կ'ապրին իբրեւ որոշ սպառնալիքի տակ ապրող փոքրամասնութիւն մը՝ Ժողովուրդներու մէջ, որոնց մեծամասնութիւնը կը պատկանի այլ կրօնքներու:

Հետևաբար, Պատկ Սրբազան, կ'սղջու-
նենք զՁեզ, և ուրախ ենք տեսնելու որ
այդ Եկեղեցին կը ներկայացնէք այս Ժողո-
վին մէջ»

Տ. ՊՍԱԿ Ե ՊՍ.Ի ԶԱՌԸ

«Ձերդ Գերապատուութիւն,

և Սրբազան Եպիսկոպոսունք

Պարտք կը զգամ Ձերդ Գերապատու-
ութեան և այստեղ ներկայ եղող Արքեպիս-
կոպոսնիւրուդ և Եպիսկոպոսնիւրուդ հաղոր-
դելու ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.
Ամենայն Հայոց Սրբազան Կաթողիկոսին
եղբայրական սղջոյնները և Լամբիթի Ժու-
ղովիդ մաղթել լիակատար յաջողութիւն
իր բոլոր կարեւոր յանձնառութեանց մէջ:

Առաջին անգամն է որ Հայ Եպիսկոպոս
մը պատիւը կ'ունենայ Լամբիթի Ժողովիդ
հրաւիրուելու, ու այս անգամ ժեստը կա-
րելի է աւելի նշանակալից կերպով բա-
ցատրել քան այն իրողութեամբ թէ դարուս
սկիզբէն ի վեր սիրալիր յարաբերութիւններ
կը մշակուին Անկիւքան և Հայ Եկեղեցի-
ներու միջև:

Ոչ մէկ տեղ այս բարեկամութիւնը
այնքան աններե է որքան իրուսաղէմի մէջ,
Անկիւքանիւրու և Հայոց Պատրիարքարա-
նին միջև, և ուր Անկիւքան Եպիսկոպոսը
կը հրաւիրուի մասնակցիլ Ռառաւուայի հան-
դիսաւոր արարողութեան, Ս. Յակոբեանց
Մայր Տաճարին մէջ, Առաջ Եջ. օրը:

Բայց այս սերտ բարեկամութիւնը իր
բարձրակէտին հասաւ այն օրը՝ երբ ն. Ս.
Օծութիւն Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսը այս երկիրը այցելից որպէս
հիւրը Քենթրպրիի Արքեպիսկոպոսին և եր-
կուքը միասին ներկայ եղան Ս. Պատարագի
արարողութեան և յայտարարեցին իրենց
անկեղծ բարեկամութիւնը:

Աւելին: Իբրեւ հետեանք երկու Եկե-
ղեցիներու միջև տեղի ունեցող ուրախա-
սիրտ և բարեկամական այս գէպքերուն,
երկուստեք առաջարկուեցաւ աւելի առաջ
երթալ և Անկիւքան ու Հայ Եկեղեցիներու
միջև ժողով մը գումարել ծանօթանալու
համար երկու Եկեղեցիներու վարդապետա-
կան գանազան տեսակէտներուն և այդու
գիրար լաւագոյն կերպով հասկնալու: Այս

բանակցութիւնները, որոնք պիտի սկսէին
անցեալ Մայիսին՝ առժամապէս յետաձգ-
ուեցան, այն յոյսով որ կարելի պիտի ըլ-
լայ գանոնք շուտով սկսիլ:

Կ'ապրինք այնպիսի ժամանակի մը մէջ
երբ Քրիստոսի Հոգեւոր Մարմնոյն միութիւնը
գերազանցօրէն անհրաժեշտ է արժանապէս
կատարելու համար պարտականութիւնները
զորս Աստուած զրաժ է իւրաքանչիւր Ե-
կեղեցւոյ ուսերուն վրայ՝ նախապաշտ և
հակակրօն աշխարհի մը մէջ: Կ'ապրինք
այնպիսի դարաշրջանի մը մէջ ուր աւելի
գորաւոր Եկեղեցւոյ մը կարիքը կայ առ-
պարէզ կարդալու համար խաւարի ոյժե-
րուն՝ որոնք կը սպառնան մեր կրօնքի հիմ-
նական սկզբունքներուն: Միութեանէ գուրկ
և բաժանեալ Եկեղեցի մը չի կրնար ախոյ-
եանը հանդիսանալ մեր հաւատքին:

Եկեղեցւոյ միութիւնը ոչ մէկ ատեն
այնքան հրամայական է որքան մեր օրե-
րուն: Դարուս սկիզբէն ի վեր Եկեղեցիներ-
ու միջև միութեան փափաքը եղած է
քրիստոնէական ճշմարիտ կեանքի գլխաւոր
երեւոյթներէն մին:

Հայաստանեայց Եկեղեցին միշտ իր
սրտին մօտ նկատած է քրիստոնէական
միութեան կարեւորութիւնը և չի զաղբիւր
երբեք աղօթելէ համայն քրիստոնէանիւրու
միութեան համար: Մեր ամենօրեայ ա-
ղօթքներուն մէջ կ'աղերսենք «զի միաբա-
նեցէ գեկեղեցի իւր սուրբ, շինեալ ի վե-
րայ հիման առաքելոց և մարգարէից»:

Քրիստոսաբանական վէճերէն ի վեր —
երբ մարդկային փառասիրութիւններ և Ե-
կեղեցիներէն ուսանց տիրապետական ձրգ-
տումները իրենց ախուր դերը կատարեցին
և պատճառ եղան Քրիստոնէութեան պա-
ռակտման — Հայց. Եկեղեցին թէ և նախ-
ընտրեց բացարձակ մեկուսացման կեանք
մը, այսուամենայնիւ բարեմտութեամբ ող-
ջունեց Եկեղեցիներու միութեան ամէն
ջանք, առանց սակայն չեղելու իր անկա-
խութեան զիրքէն:

Սակայն հիմա որ ժամանակները փոխ-
ուած և հաղորդակցութեան արդի միջոց-
ները ժողովուրդները աւելի մօտեցուցած
են իրարու և այդ իսկ պատճառաւ անար-
դարանալի դարձուցած եկեղեցական մեկու-
սացումը, ատենն է որ Քրիստոնէական Ե-
կեղեցիները մեծագոյն ճիգ մը ընեն գէպի

միութիւն և տեանն անոր իրազօրծումը այս աշխարհի վրայ:

Ուրախ ենք տեսնելու որ դարուս սկիզբէն ի վեր Անկլիքանք բարձր կը բռնեն եկեղեցւոյ Միութեան դրօշը: Հայց. եկեղեցին կրնայ զԶեզ և ուրիշ որեւէ եկեղեցի վստահացնել թէ ինք սիրով պիտի ողջունէ ամէն նման շարժում և անկեղծօրէն գործակցի, ինչպէս եղած է միշտ իր դարաւոր աւանդութիւնը, պայմանաւ որ այդ շարժումը տեղի ունենայ փոխադարձ յարգանքի և քրիստոնէական սիրոյ միջոցաւ մը մէջ:

Իմ խօսքս վերջացնելէ առաջ կը փափաքեմ այս առիթով շնորհակալութիւն յայտնել Զեզ այն ամէն օժանդակութեան համար զոր ընծայած էք մեզի մեր զբօսաբուծեանց մէջ: զԶեզ կրնամ վստահացնել թէ Հայ եկեղեցին Զեր սիրելի անձնաւորութեան մէջ միշտ պիտի ողջունէ իր մեծ և անկեղծ բարեկամը:

Վերջացնելով խօսքս, կը կրկնեմ այն աղօթքը՝ զոր կը մատուցանենք Հայ եկեղեցիներու մէջ, Քրիստոսի եկեղեցւոյն միութեան համար. «Զխաղաղութիւն շնորհեա եկեղեցւոյ քում սրբոյ, զխաղաղութիւն և զանշարժութիւն ի թշնամեաց պատեւազմէ, և հաստատեալ ի մի հաւատ զկաթողիկէ եկեղեցի. զքեզ խոստովանիմք Տէր և Աստուած, կեցո զմեզ»:

ՀԱՅՑ. ԵԿԷՑ. ՄԱՍԻՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԼԱՄԲԵԹԻ ԺՈՂՈՎԻ ՏԵՂԵԿԱԳՐԻՆ ՄԷՋ

Լամբեթի Ժողովի (1958) Տեղեկագրին մէջ (էջ 34-61) կան 131 որոշումներ՝ որդեգրուած ժողովին կողմէ:

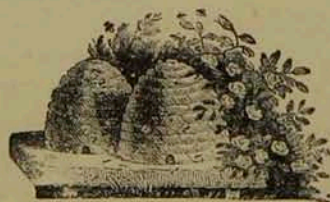
Այս որոշումներէն 42րդ-ը կը վերաբերի Հայաստանեայց եկեղեցւոյն, և այս պատ-

ճառաւ վստահ ենք որ պիտի հետաքրքրէ մեր ընթերցողները: Այստեղ կ'արտատպենք զայն նոյնութեամբ:

«Ժողովը սիրով կ'ողջունէ բանակցութեանց կարելիութիւնը Հայ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներու հետ, Անկլիքան և Հայ եկեղեցիներու միջև աւելի սերտ բարեկամութիւն յառաջացնելու նպատակաւ: Անցաւով կը զիտէ այժմու այն զօնաբուծիւնները՝ որոնցմէ կ'անցնին այս հին եկեղեցւոյն անդամները, և կ'աղօթէ որ անոնք շուտով յաղթահարուին: Ժողովը կը խնդրէ Քենթրպրիի Արքեպիսկոպոսէն քայլեր առնել կարգադրելու համար այս բանակցութիւնները Հայ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներուն հետ՝ երբ ժամանակը նպաստաւոր թուի»:

Մեր եկեղեցւոյ մասին ուրիշ ակնարկութիւն մը կայ Յանձնախումբերու Տեղեկագրին մէջ (էջ 2/50) «Ուրիշ Արևելեան եկեղեցիներ» գլուխին տակ:

«Ի սփիւռս աշխարհի իր համայնքներուն տուած այցելութեան՝ Հայոց-Ընդհանրական Կաթողիկոսը Անգլիա եկաւ էջմիածնէն 1956ին և ընդունուեցաւ Քենթրպրիի Արքեպիսկոպոսէն: Մրազրուեցաւ նախապատրաստական բանակցութեանց ձեռնարկել Անկլիքան և Հայ եկեղեցիներու ներկայացուցիչներու միջև 1958ի Զատիկին, Երուսաղէմի մէջ: Կարգ մը վայրերու մէջ Հայ եկեղեցւոյ զօրախտօրէն ունեցած զօնաբուծիւնները պատճառ եղան այս խօսակցութեանց յետաձգման: Այսուամենայնիւ, աշխարհի այլ մասերէն տուեալներ կան Անկլիքան և Հայ Քրիստոնեաներու միջև շարունակուող բարեկամական շարաբերութեանց»:

ՊԱԶՏՈՆԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՈՆԻ 1958 Ապրիլ-Մայիս թիւին մէջ տրուած Հաղորդագրութեան համաձայն, որ հիմնուած էր Ներքին Գործոց Վսեմ. Նախարարի յանուն Կառավարութեան անձամբ տուած հաղորդումին վրայ, կը սպասուէր «Ս. Աթոռոյ տաղնապին վերջնական լուծման եւ Պատրիարքարանիս օրինական գործերուն կանոնաւորման համար»: Սակայն անկէ ասդին պատահած դէպքեր չծառայեցին տաղնապին օրինական լուծման:

Օգոստոս 30, Շաբաթ օր յետ միջօրէի ժամը 2.45ին, երբ Տիրան եւ Սուրէն Արքազաններ Պատրիարքարանի պաշտօնական ինքնաշարժով Գեթսեմանի ձոր կ'իջնէին, հանդիսապետելու Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առթիւ Տիրամօր Գերեզմանի Տաճարին մէջ կատարուելիք ժամերգութեանց, նախատօնակին եւ անոնց յաջորդելիք գիշերային հսկման արարողութեանց, յանկարծ, քաղաքի պարիսպի մեծ դրան մօտ գտնուող ոստիկանատան առջեւ, ոստիկանական պաշտօնեաներ կը կեցնեն Պատրիարքարանի կառքը: Կը հասնի ոստիկանապետը եւ կը հաղորդէ որ հրահանգ ունի Նորին Գերաշնորհութիւն Տ. Տիրան Արքեպիսկոպոսը Կառավարչատուն հրաւիրելու: Տիրան Արքազան կը համակերպի: Սուրէն Արքազան կ'ընկերանայ Տիրան Արքազանին: Զինուորական երկու ինքնաշարժերու մէջ Պատրիարքարանի կառքը կ'առաջնորդուի Ոստիկանապետի պաշտօնատունը: Դաւազանակիր Հայրսուրբը, որ ազատ ձգուած էր, բօթը կը բերէ Գեթսեմանի՝ Միաբանութեան, որ կը սպասէր Արքազաններու ժամանումին: Միաբան Հայրերէն ոմանք անմիջապէս կը փութան Կառավարչատուն. եւ ոստիկանապետարանի առջեւէն անցնելու պահուն կը նշմարեն որ Տիրան Արքազան արդէն իսկ փոխադրուած էր զինուորական կառքի մը մէջ տարուելու համար օդակայան: Միաբան Հայրեր իրենց բուն բողոքը արտայայտել վերջ կը հետեւին զինուորական կառքին դէպի օդակայան: Մինչ այդ Սուրէն Արքազան կը դիմէ քաղաքիս Վսեմ. Կառավարիչին իր բնակարանին մէջ եւ կը խնդրէ որ Տիրան Արքազանին մեկնումը գէթ 24 ժամ յետաձգուի, որպէսզի իր անցագիրը եւ այլ անհրաժեշտ պիտոյքները առնելու ժամանակ ունենայ. սակայն կը մերժուի: Միայն կ'արտօնուի որ անձամբ վանք վերադառնայ եւ բերէ անհրաժեշտ նկատուածները Տիրան Արքազանին՝ օդակայան: Երբ Սուրէն Արքազան քանի մը հետեւորդներով վանք կը վերադառնայ, կը տեսնէ զայն պաշարեալ հարկւրաւոր զինուորներով, որոնք կ'արգիլեն իր մօտեցումը վանքին մուտքին. չեն ուզեր մինչեւ իսկ լսել տրուած բացատրութիւնը թէ Զինուորական Կառավարչի հրահանգով եկած են մեկնող Արքեպիսկոպոսի անցագիրը տանելու ...: Սուրէն Արքազան կը հարկադրուի վերադառնալ օդակայան ...: Դժուար է այստեղ ներկայացնել այն ողբերգութիւնը որ տեղի կ'ունենայ վանքէն ներս, երբ ամբողջ Միաբանութիւնը բացակայ էր իր տունէն ...:

Օդակայան, Ամերիկեան փոխ-Հիւպատոսին միջամտութիւնը եւ միջնորդութիւնն ալ, 24 ժամ յետաձգելու Տիրան Արքազանի մեկնումը, կը մերժուի: Տիրան Արքազան օդանաւ կը դուրս եւ կ'ուղարկուի Պէյրութ ...:

Վանական վարչութիւնը յետ խորհրդակցութեան անհրաժեշտ նկատեց, պաշտպանելու համար դարերով յարգուած իր իրաւունքները, անմիջապէս պատկան իշխանութեանց ուղղել շատ մը պատշաճ դիմումագրեր՝ որոնցմէ կը յիշենք հետեւեալները միայն:

31/8/58 — Հեռագրուեցաւ Ն. Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թազաւորին, Սուրէն Արքազանի կողմէ՝ յանուն Միաբանութեան, յայտնելով Միաբանութեան «խորագոյն վիշտը», եւ պարզելով որ Տիրան Արքեպս.ի աքսորը «ուժգին հարուած մըն էր Միաբանութեանն ու մեր համայնքին, մանաւանդ անոր համար որ Արքեպս.ը կը ձերբակալուէր կրօնական պարտականութեան կատարումի իր նամբուն վրայ, մեր եկեղեցւոյ մեծագոյն

տօններէն մէկու ընթացքին: Սրբազանին արքայութեամբ արիւնոյ վէրք մը կը բանայ մեր կրօնական զգացումներու մէջ»: Կը հաստատուէր որ կատարուածը հակառակ էր Ս. Քաղաքիս մէջ տիրող՝ եւ նախընթաց բոլոր Կառավարութիւններէ ճանչցուած եւ յարգուած՝ Սրբաբուհայի տրամադրութեանց: Եւ խնդրանք կ'ըլլար Նորին Վեհափառութեան զթատութեան որ հրահանգէր Տիրան Սրբազանի վերադարձը:

31/8/58 — Ն. Վսեմ. Յորդանանու Վարչապետին, յայտնելով Միաբանութեան ցաւը, եւ բողոքելով Տիրան Սրբազանի արքային վերջ, եւ Միաբանութեան բացակայութեան ընթացքին զինուորներու կողմէ վանքէն ներս կատարուած յոյժ ցաւալի դէպքերուն դէմ: Այս նամակին, ինչպէս նաեւ Վեհափառ Թագաւորին զրկուած հեռագրին պատճենները ուղարկուեցան նաեւ Պետութեան մնացեալ բոլոր Նախարարներուն:

1/9/58 — Հեռագիրներ զրկուեցան արտասահմանի Հայց. Եկեղեցւոյ Թեմերուն, հաղորդելով Տիրան Սրբազանի արքայութեան իրողութիւնը:

4/9/58 — Երուսաղէմի Հայոց Մուխթար Տիար Յովհաննէս Նազարէթեանի անունով եւ ի դիմաց առնուազն 300 հայ ընտանիքներու, հեռագիր գնաց Նորին Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թագաւորին՝ ուր կը խնդրուէր Տիրան Սրբազանի վերադարձը:

4/9/58 — Քաղաքիս Վսեմ. Կառավարիչին ուղղեալ նամակով մը բողոք ներկայացուեցաւ որ ականջ կը կախուի կարգ մը փառքուս անծերու կողմէ Կառավարութեան տրուած սխալ եւ չարամիտ տեղեկութեանց, որոնց հետեւանքով յումայէտս խուզարկութիւններ կը կատարուին վանքաբնակ կարգ մը ընտանիքներու մէջ, այդ զրպարտութեանց սուտ ըլլալը բազմիցս հաստատուելէ վերջն ալ, նախապէս կատարուած խուզարկութիւններով:

5/9/58 — Քաղաքիս Վսեմ. Կառավարիչին ուշադրութեան յանձնուեցաւ որ, Յորդանանեան կրօնական կազմակերպութեան մը անդամ եղող բարձրաստիճան կրօնաւորի մը, իր կրօնական պարտականութեան ճամբուն վրայ հապճեպով եւ առանց քննութեան երկրէն հեռացուիլը Ս. Քաղաքիս մէջ տիրող Սրբաբուհայի հակառակ էր եւ խնդրանք կ'ըլլար որ Տիրան Սրբազան վերադարձուէր իր հոգեւոր տունը:

7/9/58 — Բողոքագիր նամակ, որով Երուսաղէմի Վսեմ. Զինուորական Կառավարիչին ուշադրութեան կը յանձնուէր զինուորներու վանքէն ներս ի գործ դրած օրէնքի հակառակ արարքները:

20/9/58 — Բացատրական ընդարձակ նամակ մը գրուեցաւ Վսեմ. Վարչապետին պարգեւով Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի վայելած, եւ ցարդ յարգուած, իրաւասութիւնները: Այս նամակին պատճենները զրկուեցան բոլոր Նախարարներուն:

21/9/58 — Խնդրագիր ներկայացուեցաւ Նորին Վեհ. Հիւսէյն Թագաւորին, Երուսաղէմ գտնուող 26 կարգաւոր Միաբանից 22ի ստորագրութեամբ, խնդրելով Ն. Վեհ. Թագաւորէն որ արտօնէ Տիրան Սրբազանին վերադարձը իր հոգեւոր տունը:

Միաբանութիւնը իր վիշտին մէջ չկորսնցուց իր արիւթիւնը եւ արդարութեան վերջնական յաղթանակի մասին իր ունեցած հաւատքը եւ համոզումը: Միակամ եւ միասիրտ յառաջ տարուեցան թէ՛ Տիրան Սրբազանի վերադարձին համար անհրաժեշտ աշխատանքները, թէ՛ վանական ներքին գործերը, ինչպէս նաեւ իրաւական արտաքին աշխատանքները: Ճիշդ այս օրերուն զուգահէյնեցաւ թէ՛ Ս. Յարութեան եւ թէ՛ Ս. Աստուածածնայ տաճարներու նորոգութեան համար առնուած գործնական քայլերը: Մեր բանակցութիւնները եւ խորհրդակցութիւնները շարունակուեցան իրաւակից համայնքներու ներկայացուցիչներուն հետ: Միաբանութիւնը եւ հաւատացեալ ժողովուրդը կ'աղօթէ եւ կ'աշխատի արդարութեան վերջնական յաղթանակը ապահովելու համար: Գերշ. Տ. Սուրբն Եպս. կը շարունակէ մնալ Ս. Աթոռոյ Գործոց Ընդհանուր Վարիչի իր դիրքին եւ պաշտօնին վրայ, հաստատուած Միաբանութենէն եւ ճանչցուած տեղւոյս Կառավարութեան կողմէ:

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԻՒՆ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ: — Ամմանի մեր Հոգևոր Հովուի ջանքերով կարելի եղաւ ապահովել ժամադրութիւն մը արքայական պալատէն, եւ Հոկտ. 22ին, Գեր. Տ. Սուրէն եպս., հետն ունենալով Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Վազգէն Վրդ.ը եւ Ամմանի Հովիւ Հոգ. Տ. Արիս Աբեղան, այցելեց Նորին Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թագաւորին: Սուրէն Սրբազան նախ յայտնեց իր Միաբանութեան եւ Հայ համայնքի հաւատարմական զգացումները, եւ շնորհաւորեց Նորին Վեհափառութիւնը, երկրին ապահովութեան համար իր ի գործ դրած կորովի եւ կտրուկ միջոցառումներուն համար, ընդդէմ երկրի կործանարար թշնամիներուն: Ապա ներկայացուց հակիրճ կերպով վանքին տագնապը: Եւ խնդրեց անոր դարմանը: Վեհափառը խոստացաւ ներկայացուած խնդրանքը նկատի ունենալ: Շուրջ կէս ժամ տեւեց այս շատ սիրալիր եւ յարգալիր խօսակցութիւնը:

ԴԻԻԱՆ Ս. ԱՅՈՒՌՈՅ

ԶԳՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑԱԾ

Ս. Աւսիս Միաբան եւ Իրաքի Հայոց Առաջնորդ Հոգ. Տ. Զգոն Ծ. Վրդ. Տ. Յակոբեան եպիսկոպոսական բարձր ասիւնանին արժանացաւ Հոկտ. 19ին, ի Ս. Էջմիածին:

Համաձայն Սրբոց Յակոբեանց Միաբանական Աւսիս Կանոնին, Միաբաններու եպիսկոպոսացման բեկնածուքիւնը կ'որոշէ Ս. Աւսիս Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը, Տնօրէն Ժողովէն բերուած առաջարկին վրայ: Տնօրէն Ժողովը իր ձևով նիստին մէջ նկատի առաւ Հոգ. Տ. Զգոն Ծ. Վրդ.ի եպիսկոպոսացման հարցը, եւ միաձայնութեամբ զրական առաջարկ տարաւ Միաբանական Ընդհ. Ժողովին: Սեպտեմբեր ամսոյ 24ին Միաբանական Ընդհ. Ժողովը զուժարուեցաւ, ուր ժողովի ներկայ 17 Հայրերէն 14ի բուկներով Հոգ. Տ. Զգոն Ծ. Վրդ. արժանի նկատուեցաւ եպիսկոպոսական ասիւնանին:

Հոկտ. 18ին հետեւեալ հեռագիրը ստացուեցաւ Տ. Զգոն Ծ. Վրդ.էն. — «Կը խնդրեմք ներայրութեան պարփները: Զեռնադուրիւնս (սեղի կ'ունենայ) Կիրակի (Հոկտ.) 19ին, առանձինն»:

Հոկտեմբեր 19ին, Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոսէն ստացանք հետեւեալ հեռագիրը.

«Վեհափառը այսօր Զեռ խնդրանքով եպիսկոպոս ձեռնադրեց Զգոն Ծ. Վարդապետին: Ուրիշ ձեռնադուրիւն չկայ»: Հեռագիրները ուղղուած էին Գեր. Տ. Սուրէն եպս.ին, որ Զգոն եպս.ին հետեւեալ հեռագիրը զարկաւ Հոկտ. 20ին. «Զեռ եպիսկոպոս ձեռնադուրեան առիթով կը յայտնենք սրտային շնորհաւորութիւններ: Կը մաղթենք երկար կեանք Նորին Ս. Օծութեան»:

Տ. Զգոն եպս. ծնած է Քեօջանի (Վան) 1904ին, բանաստեղծական ընտանիք: Վասպուրականի գաղթին (1915), կ'ապաստանի Ռուսահայաստան, ապա՝ Պապուպա եւ Նահրէլ-Օմար: 1922ին կ'ընդունուի Նուսադէմի ժառ. Վարժարանը, զոր կ'աւարտէ 1926ին եւ Սարկաւազ կը ձեռնադուրի: 1930ին կը ձեռնադուրի կուսակրօն Բանաստեղծ եւ կը մտնէ վանական ծառայութեան մէջ զանազան պատճեններով: 1937ին մեկնած է Ֆրանսա պատճենով, իսկ 1940ին անցած է Միացեալ Նահանգներ: 1952ին կ'ընտրուի Հովիւ Հայոց Միլանի. իսկ 1956ին կը ստանձնէ Իրաքի Հայոց Առաջնորդական պատճենը: ՍԻՈՆ յանուն Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան կը շնորհաւորէ եկեղեցւոյ նոր հոգեւոր իշխանաւորը եւ կը մաղթէ իրեն արդիւնաւոր գործունեութիւն:

ՀԱՇԿԵՐՈՅԹ

Ի ՊԱՏԻԻ ՄԱՔ ԻՆՆԷՍ ԱՐՔ Ի

Լոնսոնի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ երանա-
կալութեան, Համայնական եւրոպայի եւ
Բարեգործականի վարչութեանց կողմէ Օ
գոստոսի 13ին, 1958, Քենդինկըրրն Փալատ
Հօթելին մէջ նաեկերոյ մը տնօրէն է ի պա-
սիւ երուսաղէմի Անկլիկան Արքեպիսկոպոս
Մաք Իննէսի եւ իր Տիկնոջ:

Ճաշկերոյի ներկայ եղած են Անկլիկան
եկեղեցիի ներկայացուցիչներ եւ Լոնսոնի
մեր ազգայիններէն շատեր:

Ճաշկերոյի առաջին խօսուողը եղած է
Անկլիկոյ Հայոց Կաթողիկոսական Պատուի-
րակ Տ. Պատկ Եղա. Թումայեան, որ ջատա-
գովականը բրած է Անկլիկան եւ Հայ եկե-
ղեցիներու սիրալիք յարաբերութեանց եւ իր
խօսքին վերջաւորութեան անգրադարձած Տ.
Տիրան Արքեպ. ի անձին եւ գործունեու-
թեան մասին, բաւելով Իբրաքան Հօր անա-
բնութիւններն ու կորովի եւ շինարար գոր-
ծունեութիւնը, որուն ներկաները իրենց
համամատրութեն ու համակրութիւնը յայտ-
նած են իրենց ծախանարութիւններով:

Տ. Պատկ Եղա. եւս խօսք առած է օր-
ուան պատուոյ հիւրը՝ Մաք Իննէս Արքեպիս-
կոպոս: Իր շնորհակալական խօսքերէն ետք,
ան երկարօրէն անգրադարձած է եւ ծան-
րացած քննաներապէս Հայոց եկեղեցւոյ եւ
Անկլիկան եկեղեցիներու միջեւ տեղի ունե-
ցող բաւաւ փոխ-յարաբերութեանց մասին՝
ի մասնաւորի երուսաղէմի մէջ: Մաք Իննէս
Արքեպ. իր խօսքի աւարտին յայտնած է իր
անկեղծ եւ արտաբերական համակրութիւնը Տ.
Տիրան Արքեպիսկոպոսի անձին եւ գործու-
նեութեան հանդէպ:

Փառաւոր հիւրասիրութենէ մը ետք, ներ-
կաները այդ ջերմ մրնոյրտեն մեկնած են
հոգեկան մեծ գոհունակութեամբ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր

Երուսաղէմ, 26 Սեպտ. 1958

Նորին Վեհ. Հիւսէյն Թադաւոր

Ամման

Յանուն իմ, Ս. Յակոբեանց Միաբա-
նութեան եւ Յարգանքով հայ համայնքին,
կուգամ Ձեր Վեհախառնութեան ներկայացնել
ջերմագին շնորհաւորութիւններ՝ Մարգարէի
ծննդեան տօնին առիթով, վերանորոգելով
մեր հաւատարմութիւնը Հաշիմական Դանիւն:

ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ. ՔԷՄԷԱՃԵԱՆ

Ընդհ. վարիչ Գործոց Ս. Արքաւոյ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 30 Օգոստոս, Շաղախար Ս. Էջմիածնի
տօնին առթիւ, Նախատեսակը եւ օրուան Ս. Պա-
տարագը տեղի ունեցան Մայր Տաճարին կից՝ Ս.
Էջմիածնի եկեղեցիին մէջ:

— Վերափոխման Նախարարի առթիւ, Կ. վ.
տեղի ունեցաւ «Հրաշափառ»-ով մուտք Գեթսե-
մանի Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշար-
ւեցան ժամերգութիւնը եւ Նախատեսակը՝ Գեր. Տ.
Շնորհք Եպս. Նախագահութեամբ:

— Իրիկեացիներ, շահուած Նախարարութիւնը,
որ ուրիշ տարիներ կը կատարուէր Նոյն եկեղեց-
ւոյ մէջ, օրուան մէջ պատահած ջնջիչ դէպքին
հետեւն ըստ (տես Պաշտօնական Հաղորդագրու-
թիւնը) տեղի ունեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տա-
ճարին մէջ:

● 31 Օգոստոս, Կիրակի, Վերափոխման տօնին
առթիւ, ամբողջ Միաբանութիւնը ինքնաշարժե-
րով մեկնեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ
եկեղեցիին, ուր «Հրաշափառ»-ով հանդիսաւոր
մուտքէն ետք, Տիրաւոր Ս. Գերեզմանին վրայ
հանդիսաւորապէս Ս. Պատարագ մատուց Գեր. Տ.
Շնորհք Եպս. Գաղուստեան, եւ քարոզեց «Եւ ընդ
քո իսկ անձն անցցէ սուր...» (Դուկ., Բ., 35)
ընտրանով:

— Գեր. Սրբազանը Նախագահեց Նախ կէսօրէ
վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտօնած «Անդառ-
տանքին եւ Նախատեսակին»:

— Այս իրիկունէն սկսեալ, Աստուածածնայ
Գ-օրեայ տօներու ամբողջ ընթացքին, Մայր Տա-
ճարին մէջ կատարուեցաւ «Եկեղեցի» յատուկ
ժամերգութիւն: Սոյն «Հսկումները» շարունակ-
ուեցան Գ օրերէն վերջ շարաթը մէկ անգամ,
ամէն Հինգշաբթի:

● Կիր. 7 Սեպտ. ին, ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնատան երաշխատը Ս. Աստուածածին մատրան մէջ:

● Գշ. 9 Սեպտ., Ս. Յովակիմայ եւ Աննայի տօնին առթիւ, Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Հայր Եղիշի վերեւմասին վրայ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ. Ըստ սովորութեան, օրուան պատարագին էր Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգ. Տ. Հայկասեր վրդ. Պայրափան, որ խօսեցաւ նաեւ աւուր պատշաճի քարոզ մը:

● 14 Սեպտ., Կիրակի, Ս. Աստուածածնայ Կիւս Դօստլ տօնին առթիւ, Միաբան Հայրեր, Գեր. Տ. Ենորճ Եպս. ի գլխաւորութեամբ, իջան Գեթեմանի ձորը, ուր Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Կերեզմանին վրայ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը. Բարոզեց Հոգ. Տ. Թորոմ վրդ. Մանուկեան, քնարան ունենալով Ձեր զօտները ամրացուցէք: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ նոր նկարներու օժուժը, ձեռամբ Գեր. Տ. Ենորճ Եպս. ի:

● Կիր. 21 Սեպտ. — Ծնունդ Ս. Աստուածածին: Այս առաւօտ, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պապարեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Գեթեմանի ձորը, ու «Հրաշափառ»-ով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ տաճար, ուր Գեր. Ս. Սրբազանը մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Կերեզմանին վրայ և քարոզեց, շնչտելով խնարհութեան դերը մեր անասական թէ ընկերային կեանքին մէջ: Ու ցոյց տուաւ Ս. Կոյսը իրեն տրուած խնարհութեան, որուն շնորհիւ ան արժանացաւ Քրիստոսի մայրը ըլլալու և երկինք վերափոխուելու գերազանց փառքերուն:

● 27 Սեպտ. Եարթ կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Խաչվերացի մեծահանգէս նախատեսակը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի, որ ապա Ս. Խաչափայտի մատուցը Ս. Գլխաղբի մատուցէն հանդիսաւորապէս փոխադրեց Աւագ Սեպտ.:

— Իրկնադէմին, Գեր. Սրբազանը նախագահեց նաեւ Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Հսկման արարածութեան:

● Յաջորդ օր, Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց և քարոզեց Գեր. Տ. Ենորճ Եպս. ի, «Ջօրութիւն Ս. Խաչի քօ Քրիստոս...» քնարանով, բացատրելով թէ աշխարհիկ բանակներու, ինչպէս նաեւ Քրիստոսի բանակին մէջ երեք դասակարգի գինուորներ կան միշտ, դասալիքներ, զաւճաններ և հաստատարիներ: Ըլլալու համար սակայն այս վերջիններէն, հարկ է ունենալ հաւատք, քաջութիւն և համբերութիւն: Քարոզէն ետք, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. ի նախագահութեամբ, կատարուեցաւ տարեկան հոգեհանգստեան հանդիսաւոր կարգը՝ Ս. Ամբոստ և ազգիս բարեբարներ կարապետ և Գրիգոր Մկրտնեան եղբարց հոգիներուն համար:

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Խաչվերացի մեծահանգէս «Անդատան»-ը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմ-

հանեանի, և ի ներկայութեան ժողովուրդի հոծ թաղութեան:

● Եր. 4 Հոկտ. ին, ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեանց Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնամատրան մէջ:

● Կիր. 5 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան, մեր վերնամատրան մէջ Պատարագից և իր վրդ. ահան աղբարիկ քարոզը խօսեցաւ Հոգ. Տ. Ներսէս վրդ. Բապոնեան, նշած ունենալով եկեղեցին, ու ծանրանալով անոր հիմնադրութեան ու նպատակին շուրջ:

● 10 Հոկտ. Ուրբաթ կէսօրէ վերջ, Ս. Կեօրգայ տօնին նախատեսակը կատարուեցաւ, ըստ սովորութեան, Ս. Քաղաքիս Ղպտոց Ս. Կեօրգ եկեղեցւոյ մէջ, Գեր. Տ. Ենորճ Եպս. ի հանդիսաւորութեամբ:

● Յաջորդ առաւօտ, ժամերգութեան մէջ մտքը, Մանկավանդ սկսեալ, կատարուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին դռնին մէջ՝ Ս. Կեօրգայ տեղանին առջև: Ապա, Միաբանութիւնը, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. ի գլխաւորութեամբ, մեկնեցաւ Ղպտոց Ս. Կեօրգայ վանքը, ուր Ս. Պատարագը մատոյց և քարոզեց Հոգ. Տ. Կորիւն վրդ. Մանուէրեան, քնարան ունենալով օրուան ձաշու Աւետարանէն Ձի ամենայն որ խոստովանեցի յիս առաջի մարդկան, և Որդի Մարդոյ խոստովանեցի զնմանէ առաջի հրեշտակաց Աստուծոյ: Եւ որ ուրաքցի զիս առաջի մարդկան, ուրաքեալ իրիս առաջի հրեշտակաց Աստուծոյ (Ղկ. 8-9), յայտնելով թէ քրիստոնէութիւնը քնարան հեղութեան, խնարհութեան և խաղաղութեան, նոյնքան և աւելի համարձակութեան ու չարին զէմ ծառանալու, անոր մեքենայութիւններուն զէմ պայքարելու արիւթեան կրօնքն է: Ու ցոյց տուաւ Ս. Կեօրգը իրեն տրուած այս վերջիններէն: Ս. Պատարագէն ետք, Միաբանութիւնը պատուաւորութեան Ղպտոց Հոգ. Տեղեւն:

— Նոյն օրը կէսօրէ վերջ, վաղուան վարագայ Ս. Խաչի տօնին առթիւ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»-ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ու պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը՝ մեր Բ. Գողգոթայի վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս Թափօրապետն էր Գեր. Տ. Ենորճ Եպս. Գալուստեան:

● Յաջորդ օր, 12 Հոկտ. Կիրակի, գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատրան մէջ: Ապա, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Քրիստոսի Ս. Կերեզմանին վրայ և քարոզեց, պատմականը ընելով Հայց. եկեղեցւոյ տնախմբած խաչի չորս տօններուն, ու ծանրանալով վարագայ Խաչի խորհուրդին շուրջ: Յետ քարոզի, կատարուեցաւ «Հայրապետական մաղթանք», Ն. Ս. Օմեթիւն Տ. Տ. Վաղդէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օժման Յրդ և ծննդեան 50րդ տարեդարձեանն առթիւ, որուն ընթացքին զուարթօրէն կը նշէին Ս. Յարութեան Տաճարին հայկական դանգերը:

● 18 Հոկտ. — Ս. Դեորգյայ տունին յաջորդ Շր. օրը, ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին դահլիճը՝ Ս. Դեորգյայ սեղանին վրայ։

● 19 Հոկտ. ի Կիրակին, ի Ս. Զակար մատուցուած Ս. Պատարագի ընթացքին, Հոգ. Տ. Վազգէն Վրդ. Դրպրըսիան խօսեցաւ իր վարդապետական անդրանիկ քարոզը, բնաբան ունենալով օրոշան ծառն ընթերցուածէն «Փորձեցէք դանձրնս ձեր, եթէ կայցէ՞ք ի նոյն հաւատս» (Բ. Կորնթ., ԺԳ., 5)։

● Ուր. 24 Հոկտ. — Զորդանանի բարեխնամ Կառավարութեան հրահանգին համաձայն, առաւօտեան ժամը 10ին, Ս. Զակարեանց Մայր Տաճարին մէջ, ի ներկայութեան Ս. Թ. Վարժարանի երկսեռ աշակերտութեան և ժողովուրդի բազմութեան, կատարուեցաւ Գոհարանական Մաղթանքը՝ Սիւսեան լիզգերու Կազմակերպութեան (ՄԱԿ) հիմնարկութեան 13րդ տարեդարձի առթիւ։ Արարողութեանց կը նախագահէր Գեր. Տ. Սուրէն Եպս.։ Գեր. Տ. Շնորհք Եպս. խօսեցաւ սոյն կազմակերպութեան ունեցած մարդկօգուտ գործունէութեան շուրջ, զորաւորելով աշխարհի խաղաղութեան համար անոր տարած ջանքերը։

— Նոյն օրը կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Թարգմանչաց հանդիսաւոր նախատեսակը՝ նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեանի։

● Շր. 25 Հոկտ. — Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մեռց։ Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ։ Պատարագին էր, ըստ ընկալեալ սովորութեան, Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Տեսուչը՝ Հոգ. Տ. Դաւիթ Արդ. Սահակեան, Քարոզիչ Գեր. Տ. Շնորհք Եպս., ծանրանալով Թարգմանիչ վարդապետներու կատարած գործերու շարժառիթներուն վրայ, և յետ քարոզի նախագահեց Ս. Աթոռոյ և ազգիս մեծանուն բարերար Գալուստ Կիւլպէնկեանի, ինչպէս նաեւ իր տիկնոջ և ծնողաց հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան հանդիսաւոր կարգին։

● Կիր. 26 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ։ Պատարագից Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. և քարոզիչ Գեր. Տ. Շնորհք Եպս., մեկնաբանելով օրոշան ծառն Աւետարանին ընթերցուածը (Մարկ., ԺԲ., 35-44)։

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 2 և Եշ. 4 Սեպտ. — Գեր. Տ. Սուրէն Եպս., հետն ունենալով Հոգ. Տ. Վազգէն Վրդ. և մեկնեցաւ Ամման պատկան իշխանութեանց մօտ, վանական խղիւրներու կարգադրման գործով։

● Դշ. 2 Սեպտ. — Պատարագարանս այցելեց քաղաքիս Անկիլթան Արքեպս. Գեր. Տ. Սաքինէն, զոր ընդունեց Գեր. Տ. Շնորհք Եպս.։ Արքեպիսկոպոսը նոր վերադարձած էր Լոնտոնէն, ուր մասնակցած էր Լամբեթի ժողովին։

— Նոյն օր ստորագրուեցաւ Ս. Թարութեան Տաճարի հարաւային թիւի նորոգութեան համաձայնագիրը, պատրաստուած՝ երեք իրաւակից Պատրիարքութեանց ներկայացուցիչներու կողմէ։ Զանուն Ս. Աթոռոյ ստորագրեց Լուսարարապետ Գեր. Տ. Շնորհք Եպս.։

● Բշ. 8 Սեպտ. — Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմ. Ռուհի Էլ-Խաթիպ այցելեց Պատրիարքարան, և շուրջ կէս ժամ սիրալիր զրոյց ունեցաւ Գեր. Տ. Սուրէն և Տ. Շնորհք Սրբազաններու հետ։

● Դշ. 9 Սեպտ. — Գեր. Տ. Սուրէն և Տ. Շնորհք Եպս. ներքին, իրենց հետ ունենալով Հոգ. Տ. Վազգէն և Բեթղեհէմի Տեսուչ Տ. Մամբրէ վարդապետները, այցելեցին Կառավարչատուն և շնորհաւորեցին Ս. Քաղաքիս նոր Միւթաստըր՝ Համտի Պէյ Խալաֆ, որ Բեթղեհէմի Գալմազմութեան սոյն պաշտօնին բարձրացած էր։

● Եշ. 11 Սեպտ. — Լատինաց Պատրիարքարանի Դիւանապետ բարեխնամ այցելութիւն մը տուաւ Պատրիարքարան և ընդունուեցաւ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. ի կողմէ։

● Շր. 13 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 10.30ին, Երուսաղէմի Վսեմ. Կառավարչի տուած ժամագրութեան համաձայն, Ս. Աթոռոյ Գործոց Ընդհ. Վարիչ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ Դիւանապետ Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանի և Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Վազգէն Վրդ. Դրպրըսիանի, ներկայացաւ Վսեմ. Կառավարչին և անոր հետ ունեցաւ երկու ժամ տեղ տեսակցութիւն մը վանքի վերջին խղիւրներու շուրջ։

● Բշ. 15 Սեպտ. — Երուսաղէմի Վսեմ. Կառավարիչ Հասան Էլ-Քէթիպ, իր թիւ ՄԱՍ 24/52 և 15 Սեպտ. 1958 թուակիր նամակով, Ն. Վսեմ. ներքին Գործոց Նախարարի հրահանգին համաձայն, տեղեկացուց Կառավարութեան որոշումը Եղիշէ Եպս. Տէրտէրեանի Երուսաղէմ մուտքի անկարելիութեան մասին։

● Եշ. 18 Սեպտ. — Նախապէս առնուած ժամագրութեան համաձայն, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս., ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Տ. Թորգոմ և Վազգէն վարդապետներու, տեսակցութիւն մը ունեցաւ Ն. Վ. Երուսաղէմի Կառավարչին հետ՝ վանքի վերաբերեալ հարցերու շուրջ։

● Բշ. 22 Սեպտ. — Առաւօտուն, յանուն Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան, Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Վազգէն Վրդ. Արքեպիսի Պալատ գնաց և յանձնեց Ն. Վեհ. Հրեշտայն Թագաւորին ուղղուած աղերսագիր մը՝ Ս. Աթոռոյ ղեկավարուն, ինչպէս նաեւ Տ. Տիրան Արքեպս. ի արտաքսման շուրջ։

● Դշ. 24 Սեպտ. — Հանրօգուտ Շինութեանց Նախարար Ն. Վ. Սալիմ Էլ-Պախիթի անակնկալ անհանգստութեան առթիւ, յանուն Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. հեռագիր մը յղեց Նորին Վսեմութեան, շուտափոյթ ապաքինում մաղթելով։

● Ուր. 26 Սեպտ. — Առաւօտեան ժամը 9.30ին, իսլամաց Մարգարէի ծննդեան տօնին առթիւ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս., ընկերակցու-

թեամբ Հոգ. Տ. Տ. Անուշաւան և Վաղգէն վարդապետներու և Ամմանի Տեղական Խորհուրդի անդամներ՝ Տիարք Յակոբ Պէրպէրեանի, Պետրոս Տաւադէանի և Բիւզանդ Զորպաճեանի, ներկայացաւ Արքեպիսկոպոս և ստորագրեց այցելութեան մասնաւոր տոմարին մէջ:

● Կիր. 28 Սեպտ. — Ս. Երկիրը շրջագայող Անկիլքան Եկեղեցւոյ պատգամաւորութիւն մը այցելեց Պատրիարքարան և ընդունուեցաւ Գեր. Տ. Ենարճ Եպս. Ի կողմէ:

● Բշ. 29 Սեպտ. — Երեկոյեան, Ս. Ս. Խաթիս Միաբաններէն Գեր. Տ. Հմայեակ Թ. Վրդ. Ինչոյեան, որ մէկ ու կէս տարիէ ի վեր կը գտնուէր Միացեալ Նահանգներ իբրի Նուիրակ Ս. Աթոռոյ ժամանակ Ս. Աթոռ և մեկնուեցաւ Հոկտ. 17ին:

● Դշ. 30 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 11ին, Համախարհային Եկեղեցական Խորհուրդի Առաջ ներկայացուցիչ Օր. Ռութ Պէք այցելեց Պատրիարքարան, ուր տեսակցութիւն մը ունեցաւ Գեր. Տ. Ս. Սուրէն և Ենարճ Արքեպիսկոպոսներէն, Գաղթականաց հարցի կապակցութեամբ: Օր. Պէքին յանձնուեցաւ յուշագիր մը մեր պալթականաց կացութեան մասին:

● Դշ. 1 Հոկտ. — Առաւօտեան ժամը 8ին, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Ի գլուխ Միաբանութեան, կատարեց բացումը Ժառ. Վարժ. և Բնծայարանի և ապա Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի 1958-59 դպրոցական տարեշրջանին:

● Կիր. 5 Հոկտ. — Առաւօտեան ժամը 10ին, Քաղաքիս Ստիկանատան մէջ տեղի ունեցաւ վանքի աւագ զրան զոնապան Ղազարոս Քիւշտիւրեանի և գաղթականաց փոստան Յակոբ Մէնէշեանի գատաւարութիւնը, որոնք բանտարկուած էին Օգոստոս 30ի վանքէն ներս պատահած զէպքերու ընթացքին:

● Դշ. 8 Հոկտ. — Կէսօրէ առաջ ժամը 11ին, երեսուցէմի նորընտիր Միաթասարքի Համտի Խալաֆ, փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Պատրիարքարան և ընդունուեցաւ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Ի կողմէ:

● Ուր. 10 Հոկտ. — Պիոս ԺԲ. Պապի մահուան առթիւ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Ի հետեւունելով Հոգ. Տ. Վաղգէն Վրդ. և Տիար Կարպիս Հինդիւանը, ցաւակցութեան գնաց Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին, Պապական Նուիրակին և Ֆրանչիսկեանց Գեր. Կիւսթոտին:

● Եր. 11 Հոկտ. — Առաւօտեան ժամը 9ին, ընդառաջելով Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքի հրահրին, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Պիոս ԺԲ. Պապի հոգւոյն կատարուած հանգստեան պաշտամունքին, յանուն Պատրիարքարանի, ներկայ գտնուեցաւ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գաբրիէան, ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուրի և Տիար Կարպիս Հինդիւանի:

● Բշ. 13 Հոկտ. — Գեր. Տ. Սուրէն և Տ. Ենարճ եպիսկոպոսներ, Տ. Հմայեակ Թ. Վրդ. և Տ. Վաղգէն Վրդ. Ամման գալիս վանական գործերով և նոյն օր վերադարձան:

● Դշ. 14 Հոկտ. — Զեռնարկուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան աշխատանքն:

րուն, որուն կ'անդրադառնաւ քաւելի հանգամանորէն յառաջիկային:

● Եշ. 16 Հոկտ. — Իրիկուան ժամը 6ին, Ամպաստոր պանդոկին մէջ, Տիար Ճօրճ Կարպետեանի (ներկայացուցիչ Միացեալ Նահանգաց Զրոսաշրջիկներու Գրասենեակին) կողմէ, ի պատիւ Միացեալ Նահանգներէն եկող խումբ մը զրոսաշրջիկներու գրասենեակներու ներկայացուցիչներուն տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գեր. Տ. Սուրէն Եպս., Հոգ. Տ. Թարգմ Վրդ. և Տիար Կարպիս Հինդիւան:

● Եր. 18 Հոկտ. — Կէսօրէ առաջ, Պատրիարքարան այցելեց Լուտոնի Զրչ. Թայմզի խումբադրապետներ, որուն կ'ընկերակար երեսուցէմի Անկիլքան Եկեղեցւոյ Երջ. Հայր Էվլըրի: — Նոյն օր ստորագրուեցաւ Յունաց և մեր Պատրիարքարաններու համաձայնագիրը՝ Ս. Աստուածածնայ Տաճարը վերստին հեղեղուելու վտանգէն ապահովելու միջոցառումներու մասին: Այս մասին ևս քաւելի հանգամանորէն՝ յառաջիկային: Պատրիարքարանիս կողմէ համաձայնագիրը ստորագրեց Լուտարապետ Գերապատիւ Տ. Ենարճ Եպս. Ի Գործի սկսուած է արդէն:

● Կիր. 19 Հոկտ. — Կէսօրէ առաջ, Քաղաքիս Յոյն Կաթօլիկ Պատրիարքարանին մէջ, Պիոս ԺԲ. Պապի հոգւոյն կատարուած հանգստեան պաշտամուն ներկայ եղան Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գաբրիէան և Հոգ. Տ. Ներսէս Վրդ. Բապուճեան:

● Բշ. 20 Հոկտ. — Կէսօրէ առաջ, Քաղաքիս Միաթասարքի գրասենեակին մէջ, միւս յարան. ուսանողներու ներկայացուցիչներու հետ խորհրդակցական ժողով մը տեղի ունեցաւ Միացեալ Աղգերու Կաթօլիկարանի (ՄԱԿ) Հիմնարկութեան 13րդ տարեկարծի տօնախմբութիւնը կատարելու շուրջ: Պատրիարքարանիս կողմէ ներկայ էին Հոգ. Տ. Թարգմ Վրդ. Մանուկեան և Տիար Կարպիս Հինդիւան:

— Նոյն ժամուն, Հին Քաղաքի Ստիկանատիւ Սատրղ Էֆ. Վանքի ներկայացաւ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Ի, մանքի վերաբերեալ կարգադրահական և այլ խնդիրներու առնչութեամբ:

● Ուր. 24 Հոկտ. — ՄԱԿի Հիմնարկութեան 13րդ տարեկարծի առթիւ, յանուն Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան և Յորդանանի հայ համայնքին, շնորհաւորական հեռագիր զրկուեցաւ ՄԱԿի Ընդհանուր Քարտուղարութեան:

— Այս ուրախ առթիւ, երկու օրեր, վանքի աւագ դռնը զրօշադարդուած էր և ելիքտրական լոյսեր ազուցուած:

— Նոյն առթիւ, զոյգ վարժարաններու մէջ խօսուեցաւ սոյն կապակցութեան կատարած գործունէութեան շուրջ:

● Բշ. 27 Հոկտ. — Ասորոց Անտիօքի և Միջին Արեւելի Պատրիարք Մար Իգնատիոս Ժազոպ Գ. Ի Գահակալութեան առաջին տարեկարծի առթիւ, Ասորոց վանքի Տեսուչ Հայր Պալուս Ժէլէֆի կողմէ աւարտուած թէյասեղանին ներկայ գտնուեցան Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուկեան և Հոգ. Տ. Վաղգէն Վրդ. Գրպրուսեան:

ՊԻՈՍ ԺԲ. ՊԱՊ

Տարւոյս Հոկտ. ամսոյ ճին իր յաւիտենական հանգիստը մտաւ Հռովմէական եկեղեցւոյ հոգեւոր պետը, Պիոս ԺԲ. Պապը, 82 տարիներու հասուն տարիքի մէջ: Իր մահը արդիւնք էր իջուածքի եւ տեղի ունեցաւ իր ամառանոցին մէջ:

Պիոս ԺԲ. ծնած է 1876ին Հռովմի մէջ եւ անուանուած՝ Էռնեստիո Բաչելլի: Կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած՝ 1899ին, եւ մտած՝ Վատիկանի Քարտուղարութեան սպասարկութեան մէջ: Առաջին Մեծ Պատերազմի տարիներուն նշանակուած է Պապական Նուիրակ Պալարիոյ եւ ապա՝ համայն Գերմանիոյ: 1917ին եպիսկոպոսացած է: 1929ին կը բարձրանայ կարտինալական աստիճանին եւ կը նշանակուի Վատիկանի Պետականի Պետական Քարտուղար: Իսկ 1939ին կ'ընտրուի Պապ, յաջորդելով Պիոս ԺԱ.ին իբրեւ Հռովմէական եկեղեցիի 261րդ Քահանայապետը:

Դրեթէ 20 տարիներու իր պաշտօնավարութիւնը հանդիպեցաւ մեր աշխարհի ամենէն տագնապալի շրջաններէն մէկուն: Աթոռ բարձրացած էր Բ. Համաշխարհային Պատերազմի նախօրեակին: Պատերազմի ընթացքին, բայց մանաւանդ անկէ վերջ, Հռովմէական եկեղեցին կեղրոնական ու Արեւելեան Եւրոպայի մէջ անցուց, եւ կը շարունակէ անցնել, տագնապի լուրջ շրջան մը, իբրեւ հետեւանք Համայնավարական վարչածեի տիրապետման այդ երկիրներու մէջ: Հռովմէական եկեղեցիի պատմութեան մէջ իր անունը յատկապէս պիտի յիշուի իբրեւ այն Պապը՝ որ Ս. Կոյսի մարմնապէս վերափոխումը անցուց Հռովմէական եկեղեցիի դաւանական հաւատալից շարքին մէջ: Եղած է համեմատաբար լայնամիտ Պապ մը, շարունակաբար շեշտելով որ պայքար չկայ եւ չի կրնար ըլլալ ճշմարիտ գիտութեան եւ կրօնքի միջեւ, մինչեւ իսկ ընդունեց որ եղաշրջման գիտական տեսութիւնը անհաշտելի չէր եկեղեցիի ուսուցման հետ: Լիովին օգտագործած է գիտական բոլոր դիւրութիւնները (ռատիօ, թելեփիլմեր, եւայլն) եւ տեսութիւնները եկեղեցւոյ օգտին համար: Իր հօտէն ճանչուած է նաեւ իբրեւ սրբակենցաղ Պապիւն մէկը:

Իր օրով կարտինալական շրջանակը զգալապէս ընդլայնուեցաւ իր մէջ առնելով գրեթէ ամէն ազգէ կամ աշխարհագրական մեծ շրջանակներէն կարտինալներ, որով սկիզբ դրուած եղաւ Հռովմէական եկեղեցիի բարձրագոյն այս կարգը իտալական մենաշնորհ մը ըլլալէ ազատագրելու: Ծանցուած է առհասարակ խաղաղասէր, բայց միաժամանակ կորովի եւ խոհական Քահանայապետ մը:

Եղած է մեծ ուսումնական, դիւանագէտ ու լեզուագէտ հոգեւորական մը: Բացի իտալերէնէն գիտէր լատիներէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, սպաներէն, բորթուկալերէն եւ գերմաներէն: Թաղուեցաւ Ս. Պետրոսի ներքնայարկին մէջ, ուր թաղուած են պապերէն մեծ մասը:

ՍԻՈՆ, իր վշտին մէջ, ցաւակցութեան բաժինը կը բերէ Հռովմէական եկեղեցիի մեծ սուգին:

* * *

Ս. Աթոռոյ Գործոց Ընդհ. Վարիչ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս., Հոկտ. 9ին, վշտակցական հեռագիր զարկաւ Վատիկան Ոստան, Պիոս ԺԲ. Պապի մահուան առթիւ, որուն ի պատասխան ստացուեցաւ Վատիկանէն հետեւեալ հեռագիրը:

«Կարտինալներու Սրբազան Ժողովը կը հրահանգէ ինծի արտայայտել իրենց անկեղծ գնահատանքը եւ երախտագիտութիւնը, վշտակցութեան այն անկեղծ պատգամին համար՝ զոր զրկած է իր Գերագոյն Քահանայապետ Պիոս ԺԲ.ի մահուան առթիւ»:

Կարտինալ ՍԼՕԵԶԻ ՄԷՍԷԼԼԵ

* * *

Վերջին պահուն կիմանանք որ նոր Պապ ընտրուած է Վենետիկի Պատրիարք Կարտինալ Անճելօ Ռոնզալլի (Իտալացի) եւ առած է Յովհաննէս ԻԿ. անունը: ՍԻՈՆ կը մաղթէ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեծագոյն հատուածի Հովուապետին խաղաղասէր եւ արդիւնաշատ պաշտօնավարութիւն:

Տ. ԵՂԻՇԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԹԻԻՃԵԱՆ
1889 — 1958

Տարույս Յուլիս ամսոյ 29ին ի Տէր հանգուցեալ է Աւստրիոյ եւ Գերմանիոյ Հայոց Հոգեւոր Հովիւ Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Իթիւմեան:

Հանգուցեալ Եղիշէ Ծ. Վրդ. ծնած է 1889ին, Կ. Պոլսոյ մէջ: Իր նախնական ուսումը ստացած է Սկիւտարի Երմոնեան դպրոցին մէջ եւ շրջանաւարտ ելած է Գաւորգիոյ Սրամեան վարժարանէն: Երկար տարիներ ուսուցչական պաշտօն վարած է Կ. Պոլսոյ հայկական վարժարաններու մէջ մինչեւ 1928 եւ սոյն թուականին քահանայ ձեռնադրուած է Նիկոմիդիոյ նախակին եւ նոյն շրջանի Պուլկարիոյ առաջնորդ Տ. Ստեփանոս Արքեպս. Յովակիմեանէ, Առֆիայի մէջ:

1929ին նշանակուած է Վիեննայի Հայոց Հոգեւոր Հովիւ, պաշտօն մը՝ զոր վարած է մեծ նուիրումով եւ մինչ 1944ին իր կողակիցը կորսնցուցած ըլլալով, Տ. Արտաւազդ Արքեպս. Սիրմէեանէն ստացած է Վեդար եւ վարդապետական մասնաւոր իշխա-

նութիւն: Իր քաղմամեայ եկեղեցանուէր եւ արդիւնաւետ ծառայութեան համար 1952ին Տ. Խաղ Արքեպս. Աջապահեանէն ստացած է Ծայրագոյն Վարդապետի աստիճան, Փոքրիկ Հայոց Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ Եկեղեցւոյ մէջ:

Հանգուցեալ Հայր Սուրբը լանջախաչ ստացած է Երանաշնորհ Տ. Խորէն Կաթողիկոսէն: Ան ժամանակ մը ելած է նաեւ Պուտաբըշտի Հայոց Հոգեւոր Հովիւ:

Հանգուցեալ Եղիշէ Ծ. Վրդ. իր տարիներու անդուր ծառայութեամբ ցուցաբերած է բարի հովիւի, գիտակից պաշտօնէի, առաքինի քրիստոնեայի եւ ազգին ու եկեղեցիին նուիրում հայ եկեղեցականի մը արժանիքները:

Յուդարկաւորութիւնը եւ թաղումը տեղի ունեցած է Օգոստոս 2ին եւ մարմինը ամփոփուած է ընտանեկան դամբարանին մէջ:

Ընկալցի Տէր Յիսուս զնոցի նորա ի լոյս երեսաց իւրոց:

Տիկին Շուսան Կեօվեան՝ կը նուիրէ 500 Բիլս, վտան բարգաւաճման Սրբոց Յակոբեանց Տպարանին:

1958-Ի «ՍԻՈՆ» ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ԵՐԵՎԱՆԻԿԵՆ

Հոգ. Տ. Վազգէն Վրդ. Գրգորբլեան՝

Բարեչ. Վարդան Սրկ. Զաքարեան՝

ՈՍՏՐԵՐԱՈՒՆԵՆ

Արժ. Տ. Արաշն Քհնյ. Աշտեան՝

Արժ. Տ. Նարեկ Քհնյ. Շրիփեանին (Այն-
[ճար]):

Տիար Յակոբ Զաքարեանին (Պէշրութ):

Տիկին Աննա Թիւրէքեանին (Պուլկին):

Տիար Յակոբ Յարութեանին (Ֆրէդնո):

Լոյս Տեսան

ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ՊԱՏԱՐԱԴԱՄԱՏՈՅՑ

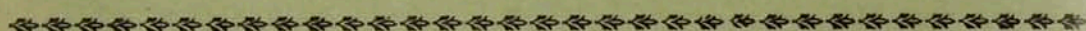
ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔ. Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

(Հայերէն բնագրաւ եւ Անգլիերէն թարգմանութեամբ
Տ. Տիրան Արեւս. Ներսիսեանի)

Էջ՝ 232

Գ. Տպագրութիւն

Գին՝ 1 Տիւար

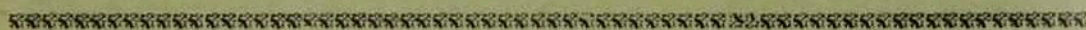
(ԽԵԻ) ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԼԿՈՒՐԱՆՑԻ

ՏԱՂԱԳԻՐՔ

Հրատ. Նորայր Եպս. Ծովակաւ

Էջ՝ ԻԸ + 115

Գին՝ 500 ժիլո

ԹՈՐԳՈՄ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԽՈՒՄՔԻՆ ՀԵՏ

(ՀԱԻԱՏՔԻ ԿԱՅՄԵՐ)

Էջ՝ 143

Գին՝ 300 ժիլո

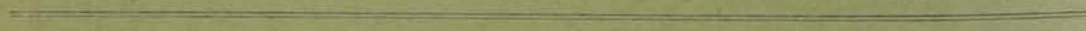

ՀԱՅ ՈՒԽՏԱԻՈՐ

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՈՒՂԵՑՈՅՑ ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵԱՑ)

Էջ՝ 144

Գին՝ 400 ժիլո

ՀՈԳԵԻՈՐ ԵՐԳԵՐ ԵՒ ԶԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Էջ՝ 103

Գին՝ 250 ժիլո